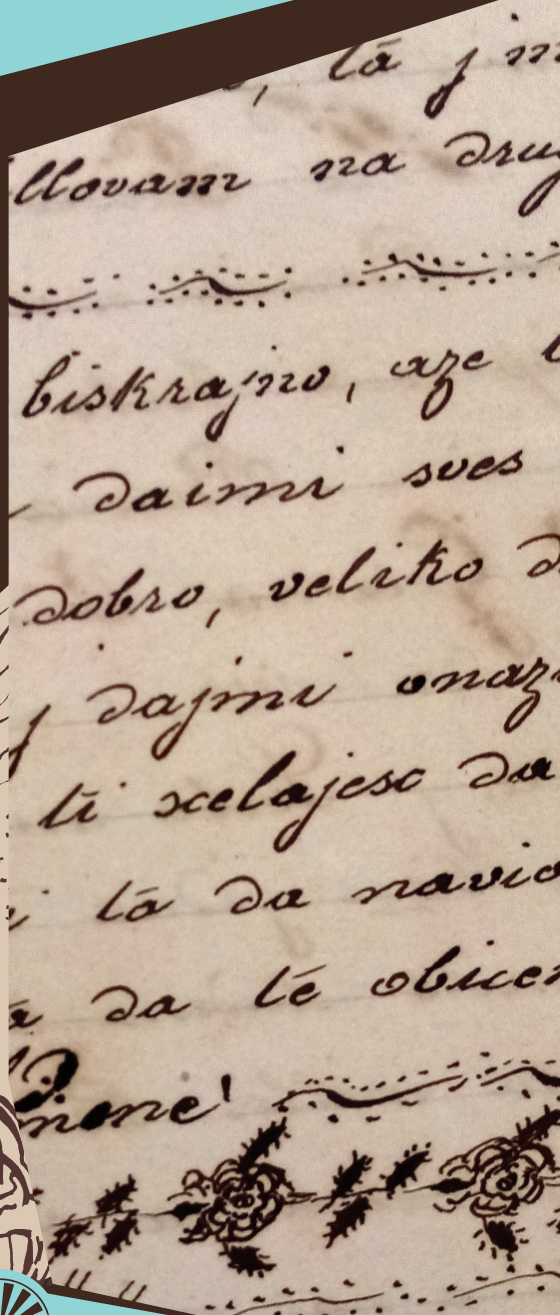

ХРИСТОМАТИЯ

ТЕКСТОВЕ
ОТ КНИЖНИНАТА
НА БЪЛГАРИТЕ
КАТОЛИЦИ
И БАНАТСКАТА
КНИЖНИНА

Издателство на БАН
„Проф. Марин Дринов“, 2026

Магдалена Абаджиева
Марияна Цибранска-Костова

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
ИНСТИТУТ ЗА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК
„ПРОФ. ЛЮБОМИР АНДРЕЙЧИН“

**ТЕКСТОВЕ
ОТ КНИЖНИНАТА
НА БЪЛГАРИТЕ КАТОЛИЦИ
И БАНАТСКАТА КНИЖНИНА
Христоматия**

**Магдалена Абаджиева
Марияна Цибранска-Костова**

Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“

София, 2026

*Този сборник е резултат от изпълнението на проекта
„Културната идентичност на банатските българи
и българската католическа книжнина“, финансиран от
Фонд „Научни изследвания“ съгласно договор № КП-06-Н70/1.*

ФОНД
НАУЧНИ
ИЗСЛЕДВАНИЯ

*Базова организация на проекта:
Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“,
Българска академия на науките*

© Магдалена Абаджиева, Марияна Цибранска-Костова, автори,
2026

© Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“

ISBN: 978-619-245-595-8

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
ИНСТИТУТ ЗА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК
„ПРОФ. ЛЮБОМИР АНДРЕЙЧИН“

**ТЕКСТОВЕ
ОТ КНИЖНИНАТА
НА БЪЛГАРИТЕ КАТОЛИЦИ
И БАНАТСКАТА КНИЖНИНА
Христоматия**

**Магдалена Абаджиева
Марияна Цибранска-Костова**

РЕЦЕНЗЕНТИ
Доц. д-р Ваня Мичева
Доц. д-р Кирил Кирилов

РЕДАКТОРИ
Доц. д-р Ваня Мичева
Д-р Светлана Караджова

Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“

София, 2026

Съдържание

Предговор	7
Исторически текстове	
Абагар на Филип Станиславов от 1651 г.	20
Епистолия на Авгар цар, написана до Христос, Нашия Господ.....	24
Молитва или Песен на воина и победител Иисус Христос, който не със сабя, меч, щит, нито с оръжие, а само с тежкия кръст подчини началства и власти и дяволските заблуди	27
Молитва за Св. Богородица, която се чете по всяко време и час.....	27
Молитва за благодарност към Бога заради неговите дарове	28
Молитва за прослава на Бога заради неговата доброта	29
Молитва над всички части на тялото на болния при пълна немощ.....	30
Послеслов.....	31
Петър Ковачев Царски.....	32
Текстове от ръкопис НБКМ 778.....	35
Кои работи трябва да знае християнинът, ако иска да намери спасение на онзи свят	37
Из „Песен на Блажена Девица Мария“	38
Текст от ръкопис НБКМ 779 от 1780 г.	43
Казва се как създаде Господ света и всички други работи. Глава 1.	43
Текстове от ръкопис НБКМ 1423 от 1793 г.....	45
Един, дето свири на хоро, уби го една стрела от небето и душата му отиде в пъкала. Юрнек 1.....	46
Един свещеник, защото служи Света литургия на Великден, с чудо си отиде вкъщи. Юрнек 50.	48
Да търпи човек с добра воля мъките на този свят е най-драгата работа за Бога. Юрнек 81.....	50
Павел Дуванлията	51
Из „Духовни песни“	52
1. Адамъ и Ева.....	52
2. Въ Рая.....	53
3. Изкушение и грехопадение.....	53
4. Грехопадението	55
5. Мъмренито	55
Пъсень на Девица Мария одъ седемъ Болеви	56

Пѣсенъ за Ангелъ-Пазителя.....	57
Мария, звездъ сведѣща.....	58
Ръкопис НБКМ 780 от края на XVIII в.	61
Текстове от ръкопис НБКМ 780.....	64
Лисица и щъркел.....	64
Молитва за понеделник.....	69
Колко се подлѣгват някои християни и колко се надяват да имат Божията милост в себе си	73
Ръкопис НБКМ 1308 от 1828 г.	76
Търговски сметки	76
Ръкопис НБКМ 1313 от XIX в. (1846–1855 г.)	79
Живот на Свети Стефан, крал на Унгария на 2 септември	82
На кой чете	84
Ръкопис НБКМ 1309 от XIX в.	89
Из Въведението.....	90
Говоръ за бройницѣтъ, колко е прѣятна на Богородицѣ, и колко нуждѣ имаме да ѣ казваме всички.	92
Молитвеник на отец Бенвенуто от Витербо.....	100
Молитва преди светото тайнство изповед.....	102
Католически ръкопис от частната колекция на Иво Райков	104
Из банатския фолклор	106
„Наште прадедѣ (наша история у вѣрай пребрѣна)“ – фрагмент от банатска историческа песен от 1723–1740 г.	106
Исторически разказ „Хлеба“, записан от Яко Ронков	110
Съвременни текстове	
„Знакът на Йонаш“ от Яко Ронков	115
Знакът на Йонаш.....	118
Гюка Гергулов – публицистични и поетически текстове.....	122
Все за Бешенов да жали	124
Майчиният език	127
„Парфюмите на трендафила“ от Павел Куков.....	130
Пет заупокойни молитви, записани в с. Житница.....	132

Предговор

Думата *христоматия* произхожда от гръцки и назовава събрание или обединение на съзнателно подбрани текстове, полезни за учебна цел (*χρηστός* ‘полезен’, *μαθάνω* ‘уча’). Съвременните христоматии се замислят и като традиционни печатни продукти, и като електронни ресурси, предназначени предимно за чуждоезиковото обучение в неговата комплексност от език, литература и култура в диахрония или синхрония. Достатъчно е да припомним плодотворната традиция по отношение на средновековното писмено наследство на глаголица и кирилица, което в оригинал и/или превод на съвременен български език още при първите стъпки на научната мисъл в новоосвободеното Княжество България влиза в състава на различни учебни пособия, наричани с най-разнообразни названия – *сборници от образци, сборки, христоматии, истории в примери и образци, антологии* и др. Така старата българска книжнина се превръща не само в научен обект на изследване, но и в мощно средство с познавателно и възпитателно значение за изграждането на идентичност, за съхранение и предаване на културните достижения.

Книжнината на българите католици е сравнително късно явление в цялостния книжовен процес. Тя възниква и се развива в резултат на разпространението на католицизма по българските земи под османска власт в периода XVII–XIX век и се обособява като самостоятелен дял в българската литературна история; създава се от представители на една конфесионална общност и за нейните членове; отличава се с вътрешна специфика и нехомогенност поради съществуването си в печатен и ръкописен вид, с латинска и кирилска графика, на български и на чужди езици, но и с устойчивост, доколкото продължава да се създава и през XXI век в задграничната общност на банатските българи. Една от най-важните ѝ характеристики остава употребата на живия български език от съответната епоха за създаването на комплекс писмени паметници и текстове, съхранили паметта за историческото минало, бита, психологията, материалната и духовната култура на част от българския етнос. Българският език става мостът и инструментът за вписване на маргиналното в полето на културната идентичностна доминанта, или

по думите на Кр. Станчев може да се говори за основен и маргинален български културен текст¹.

Редица учени от миналото и съвременността, като А. Балан, Л. Милетич, Б. Пенев, П. Динеков, Кр. Станчев и др., са се занимавали с периодизацията на българската католическа литература и са посочвали необходимостта от написването на нейната история. И ако тази амбициозна и трудна задача все още не е изпълнена, създаването на корпус от христоматийни образци е скромнен опит да се онагледят и обобщят някои от техните идеи на практика. Подобен изследователски ракурс е актуален по няколко причини. На първо място, промените в общественно-политическата и научната среда, модерните езиково-културологични и информационни направления в хуманитаристиката в последните двадесет години направиха възможно проучването на нетрадиционни за българската култура феномени, прояви на другостта, маргиналността, етноконфесионалната специфика. Характерните в миналото подценявания на явлението *българска католическа книжнина* отдавна вече успешно са преодоляни. Тя се превръща в комплексен научен обект, който се подлага на различен тип проучвания – от издания на паметници до фундаментални изследвания. Малка част от положителните примери в тази насока са: изданието и изследването на **Л. Илиева**. *Огледало на истината между Източната и Западната църква: Венеция, 1716 г.* Благоевград: УИ. „Неофит Рилски“, 2020; изданието и изследването на **П. Петков**. *Zaropismo illi Balgarska istoria na otec Edoardo Valpa ot 1849 g.* София: Буквица, 2022 г. или на **М. Младенова**. *Банатският български книжовен език в контекста на славянската микролингвистика. (История, динамика на формата и езикови политики)*. Благоевград: ЮЗУ „Неофит Рилски“, 2021. Книжнината на българите католици се включва като отделен дял в енциклопедични издания, посветени както на историята на българската средновековна литература, така и на историята на българския език². **В.**

¹ **Станчев, Кр.** Литературата на българите католици: маргинална за Изтока, периферна за Запада, но индикатор за бъдещия модел на българското развитие. – В: *Маргиналното в/на литературата*. Рая Кунева (съст.). София: „Боян Пенев“, 2011, с. 204.

² **Димитрова, М.** Книжнината на българите католици. – В: *История на българската средновековна литература*. София: Изток-Запад, 2009, с. 744–753.

Гешев разглежда езика на българската католическа книжнина от XVII и XVIII век в своята новоиздадена „История на българския език“, като илюстрира своите наблюдения с откъс от „Абагар“ на Филип Станиславов, който публикува по фототипното издание на Божидар Райков³. Най-накрая, картината на актуалните занимания по темата се допълва от две издадени книги по проекта *Културната идентичност на банатските българи и българската католическа книжнина*, разработван към ФНИ в Секцията за история на българския език с ръководител М. Абаджиева: **М. Цибранска-Костова. Абагар на Филип Станиславов от 1651 г. Наборен текст. Превод. Речник.** София: АИ „Проф. М. Дринов“, 2023⁴; **М. Абаджиева. Книжнината на българите католици от XIX в. и банатската книжнина.** София: АИ „Проф. М. Дринов“, 2024⁵.

Разбираемо е, че в христоматия, съставена според съвременните научни критерии, българската католическа книжнина няма как да бъде обстойно представена, но е безспорно, че за да се осмисли нейното графично, жанрово и езиково многообразие, са необходими повече образци. Знае се, че тя сама по себе си не е еднородна в отделните си периоди на развитие не само поради употребата на различна графика и различна доминираща езикова основа, но и поради факта, че се представя от разнообразни по жанр произведения. Някои от тях, като речници, граматики, исторически съчинения, излизат извън обсега на преобладаващата християнската тематика от молитви, религиозни песни, поучения и др. Съставителството на христоматия с подбрани текстове се стреми да онагледява именно сложността на това разнообразие, обединено под общото наименование *книжнина на българите католици*. То очертава и връзката с банатската книжнина, основоположници на която са потомците на българите католици, емигрирали след Чипровското въстание от 1688 г. и през първите десетилетия на XVIII век в областта Банат, където и днес продължават да пишат на народен български език с латинска графика.

³ **Гешев, В.** *История на българския език: езикова структура, книжовна традиция, степен на обособеност.* София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2022.

⁴ Достъпна на [https://press.bas.bg/bg/eBooks-105/show-106\(74\)](https://press.bas.bg/bg/eBooks-105/show-106(74)).

⁵ Достъпна на [https://press.bas.bg/bg/eBooks-105/show-106\(80\)](https://press.bas.bg/bg/eBooks-105/show-106(80)).

Основните методически принципи при изготвянето на подобна христоматия са съобразени с конкретните цели и конкретния повод за възникването на идеята. Сътрудниците в споменатия проект към ФНИ са убедени, че една от най-важните му цели е да се изведе на преден план необходимостта банатските литературни образци да се впишат в общия развой на българската католическа книжнина, за да се очертае културната идентичност на тази маргинална група като част от една много по-обхватна и дълговековна традиция.

Настоящата Христоматия включва общо 38 текста, създадени само на български език. Произведения на друг език не се включват, независимо от изключителното значение на някои от тях за българската културна история. Такъв е примерът с изданието и превода на **Цв. Василев** на новооткрития латиноезичен труд на Петър Богдан Бакшев „За древността на бащината земя и за българските дела“, в което понятието *patria* отключва темата за родното, вечната любов към отечеството, за силата на вярата като духовна еманация и за необходимостта „написаното да остане“ за поколенията (в оригинал *Petrus Deodatus. De antiquitate paterni soli et de rebus bulgaricis. Editio Critica*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2020). Изхожда се от постановката, че именно българският език е градивната матрица за приобщаване на етноконфесионалната католическа общност към българския народ. От друга страна, макар че на български език създават текстове мисионери и свещеници от други националности, те също се причисляват към образците на българската католическа книжнина, а техните автори се определят като български католически книжовници⁶. Тук попадат имената на италианците капуцини, дошли в българските земи през 1842 г. и оставили богато книжовно наследство: отец Едуардо от Торино, отец Бенвенуто от Витербо, отец Маурицио от Кастелацо Бормида и др. В началото на банатската книжнина също застават чужди по произход книжовници. През 1851 г. излиза първата печатна книга на банатските българи, а именно „*Manachija kathekismus za katholicsanske paulichane*“ от унгареца Имре Берец.

⁶ **Станчев, Кр.** Отец Едуардо от Торино и българската павликанска книжнина. – В: *Atti del Quinto Convegno Italo-Bulgaro: La rinascita nazionale bulgara e la cultura italiana*. Roma: La Fenice Edizioni. 1990, c. 169–181.

В езика, на който са създадени католическите писмени паметници, е отразен историческият развой на българския език, на който българите католици са носители. Чуждоезичните влияния са исторически обусловени и различни за отделните техни представители: латинско, италианско, хърватско (или от така наречения илирийски език) посредством вероизповедната принадлежност; турско поради доминиращия билингвизъм в условията на Османската империя на Балканите; в книжнината, създавана зад граница, още унгарско, немско, румънско. Това превръща изследвания нееднороден исторически феномен в *езиков конгломерат*, в който ролята на българския език остава водеща. Почти сакрализираната почит към родния, към майчиния език е особено характерна днес за банатските българи. Това е видно от страниците на техния периодичен печат. В Христоматията се включват някои съвременни публицистични материали, посветени на важността на изучаването на майчиния език и на неговото богатство, публикувани във вестник „Наша глас“.

Избрани са текстови образци, максимално разнообразни по тематика, доколкото това е възможно в рамките на доминиращото религиозно направление на книжнината, и представителни за определен исторически период, за даден книжовник или регион. При възпроизвеждането им се цели максимална достъпност за съвременните потребители, за да се оправдае лингводидактическият аспект на Христоматията. От една страна, това се постига чрез употребата и на двете графични системи кирилица и латиница в онези случаи, където това е възможно и не пречи на автентичността на представяния материал. Например някои от банатските песни и исторически разкази са записвани с оригиналната азбука на банатските българи – латиницата, но са били транслитерирани в архивните източници и снабдени с езикови бележки, за да се улесни възприемането сред българските читатели и ползватели. Нека да припомним, че основният и ненадминат до момента лексикографски труд за езика на банатските българи на Ст. Стойков също се опира само на кирилицата⁷.

⁷ **Стойков, Ст.** *Лексиката на банатския говор*. Трудове по българска диалектология. Т. 4. София: Издателство на БАН, 1968.

Същата цел се постига чрез представянето на образците на съвременен български език. Отбелязват се значенията и произхода на автентични думи и изрази от книжнината на българите католици и от банатската книжнина. Следва се оригиналният текст без никаква намеса в него, единствено при песенните образци не е възможно да има пълна симетрия и в този случай се предпочита преразказване на съдържанието. Заслужава да се отбележи, че преводите и адаптациите съставляват актуално направление в различни дялове на съвременната хуманитаристика. По отношение на книжнината на българите католици то бе отлично защитено чрез редица издания и преводи на основополагащи католически творби, осъществени в рамките на проекта „Гутенберговата революция и българите“ на ЮЗУ „Неофит Рилски“. Чрез превода или адаптацията на съвременен български език се повишават знанията за другите българи, другостта се осъзнава като историческо явление, а така наречената маргиналност като важен културен феномен. Водещ остава принципът да се осмисли историята и културата на банатските българи в рамките на идентичностните аспекти на българите католици изобщо, т.е. не като затворена общност сама за себе си, а като интегрален елемент от общността на българите католици в България и зад граница и в по-широк аспект като част от българската народност, култура и идентичност. Нашата надежда е, че с тази своя насоченост Христоматията би била полезна в по-широк план за всички, изучаващи българска литературна история и български език, с една дума за българистиката в цялост.

Христоматията има единна структура. Наборните текстовете в нея се подреждат по хронология и в съответствие с периодизацията на литературата на българите католици в рамките на два модула 1. *Исторически текстове*; 2. *Съвременни текстове*.

1. Исторически текстове

В първия модул се включват следните подраздели:

Католическа книжнина от XVII век

Избрани образци от „Абагар“ на католическия мисионер и никополски епископ Филип Станиславов, отпечатан на 6 май 1651 г. в Рим – емблематично произведение за католицизма в България и за целия предвъзрожденски, преднационален период на българската

книжовна и културна традиция. Паметникът се вписва в така наречения *Златен век* на католическата дейност в българските земи от XVII в. Той е отпечатан с босненска кирилица и е първото печатно произведение с новобългарски езикови елементи. То задава изключително плодотворната линия на живата народна струя в католическите ръкописни сборници през следващия век.

Католическата книжнина от XVIII век

През втората половина на XVIII в. в района на Пловдив, сред павликянското население около селата Силджиково (днес Калояново), Хамбарлии (днешна Житница), Даваджово (днешен Миромир, квартал на Хисаря) и др. възниква друг тип книжнина. Тя се характеризира както с това, че е създадена на народен език и се записва с латиница и че е силно повлияна от италианския правопис, така и с предимно ръкописната си форма на разпространение. Това я отличава от книжнината, създавана през XVII и първата половина на XVIII век, която е основно печатна по вид. Л. Милетич определя този тип книжнина като „павликянска“. Той говори също така за „народна павликянска писменост“⁸, смятайки, че е създадена на павликянско наречие от южен тип, но по-правилно е тя да се нарича *книжнина на българите католици на народен език*, както вече се преосмисля в научната литература. Ранната павликянска книжнина се създава от български католически свещеници на роден език с главната цел паството да се доближи до основите на вярата и да не изпада в религиозни отклонения. В нея доминира тенденцията към демократизация на българския език чрез въвеждането в писменото общуване на диалектни и народноразговорни черти. Отличава се с още няколко особености. На първо място, това е нейният затворен характер в рамките на семейно-родовата и религиозната общност, тъй като родът и хората от „една вяра“ остават своеобразното защитено пространство в условията на верска ненавист от страна на православните, наричащи католиците „папищащи и еретици“, както и в условията на войни, епидемии и непрекъснатата заплаха от османската власт. На второ място, в този тип книжнина преобладава дидактичната, проповедническата и катехитичната насока, а високите образци на хърватската, италианската и латинската традиция в

⁸ Милетич, Л. Нашите павликяни. – *СбНУНК*, 1903, т. 19, с. 231.

литургиката, омилетиката, библейските наративи се използват, като задължително се превеждат и адаптират на говорим език. Представя се основно от творчеството на Петър Ковачев Царски (1745/46–1795), подписващ по италиански образец Петър Фабри Имперали, и Павел Гайдаджийски, известен с прозвището си Дуванлията по названието на неговото родно място с. Дуванлии (от турска дума за богомолец) в днешната община Калояново, област Пловдив. Запазени произведения в ръкописни източници има само от Петър Ковачев и в този смисъл той се превръща в основен автор на павликянската книжнина през изследвания период. Известен е с морализаторските предговори към ръкописните си сборници или по-свободните евангелски наративи на народен език с поучения. За съжаление, всички ръкописи на другия автор – Павел Дуванлията, днес са в неизвестност, включително най-ранният от 1775 г., който е познат само по сведения от библиографски и литературен характер. Той е съдържал духовна песенна поезия и е компилиран въз основа на дубровнишки хърватски образци с ярки прояви на лично творчество. Някои от текстовете на Дуванлията са публикувани от Л. Милетич в споменатата му основополагаща студия „Нашите павликяни“, както и от В. Чапликов в различни издания на Католическия календар „Св. Кирил и Методи“, излизал от 1918 г. до 1950 г. Освен песни с чисто религиозни мотиви, в песенната поезия на Дуванлията се включват още песни с фолклорно-религиозна тематика, като „Гадинка кани момиче рано да стани / вечни Богу да се клани“ и „Славйек си пейе“. Най-актуалният принос към профила на този забележителен духовен наставник е преводът на български на неговите писма по италианските им оригинали в труда „Епистоларното наследство на Павел Дуванлията (Гайдаджийски)“. Съст. П. Кортези и др. Предговор, превод и коментар Кр. Станчев. – *Архивите говорят*. Т. 73. София: Главно управление на архивите при МС, Културен център „Евгени Босилков“, Белене, 2024.

Изследователите, занимавали се с периодизацията на книжнината на българите католици, основателно отделят двамата книжовници от XVIII век и техните произведения в самостоятелен дял, затова в Христоматията сме се постарали да ги представим подобаващо, предимно с неиздадени до този момент или малко познати

текстове. Например от Петър Ковачев Царски, от когото към момента се пазят в оригинал четири ръкописа, се публикува откъс от „*Pesen na Blaxena Deviza Maria*“ по ръкопис *НБКМ 778* от 1773 г. – най-стария запазен и достигнал до нас сборник на Петър Ковачев Царски. Стихотворенията са много важна част от книжнината на българите католици на народен език. Интерес представлява също и сборникът *НБКМ 1423* от 1793 г., който съдържа 133 кратки поучителни разказа, наречени „юрнеци“. Те разглеждат теми от монашеския живот и са посветени на различни християнски добродетели, като по-голямата част от тях засягат изповедта и причастието, щедростта към сиромасите, необходимостта да се слуша добре богослужението и др. През 2016 г. румънската изследователка проф. Замфира Михаил откри в сбирката на Библиотеката на Румънската академия неизвестен ръкопис на Петър Ковачев Царски от 1779 г. (*BAR 747*), който бе описан и въведен в научно обръщение в съавторска публикация⁹.

Католическата книжнина от XIX век

Книжнината на българите католици от XIX век се характеризира с особена динамика, породена от факта, че в последните години бяха открити за науката представителни за този период, но неизследвани ръкописни книги. През 2020 г. Иво Райков от град Раковски предаде за работа на Секцията за история на българския език към Института за български език своята частна колекция от католическа книжнина, състояща се от осем неизвестни ръкописа, които все още не са детайлно проучени. Сбирката буди огромен интерес, тъй като съдържа автографи на книжовници от италиански произход, мисионери капуцини, живели и работили сред българите католици в южните български земи през втората половина на XIX век, сред които отец Андреа Канова, отец Едуардо от Торино, отец Бенвенуто от Витербо. Ръкописните книги от XIX век определено заслужават самостоятелно проучване, тъй като следват заложената в предходния период тенденция да се съставят сборници за индивидуален прочит, придружени от специално написани за целта

⁹ **Aleksova, V., Z. Mihail.** Un manuscris inedit în limba bulgară cu litere latine (1779). – In: *Istorie, cultură și politică în Sud-estul Europei*. (Două colocvii internaționale). Brăila: Ed. Istros, 2017, pp. 41–53.

предисловия, които съдържат указания към читателя на книгата и аргументират ползата от четенето. Такива предговори се намират в два от достигналите до нас ръкописи на Петър Ковачев Царски от втората половина на XVIII век – *НБКМ 779* от 1780 г. и новооткрития в Румъния през 2016 г. *BAR 747*.

През 2020 г. в гр. Раковски беше направено още едно важно откритие – нотариална книга на отец Едуардо от Торино, която е притежание на г-н Й. Патазов. Това е единственият по рода си образец от книжнината на българите католици, известен към момента, който съдържа информация за всекидневния живот на тази общност през XIX век и обогатява жанрово обхвата на книжнината на българите католици.

XIX век изисква най-голямо внимание поради самия факт, че е най-богатият период със запазени писмени паметници, фигуриращи вече в библиотечните описи. Това е важно обстоятелство, тъй като спецификата на съхранението на книгите в рода и общността означава, че засега е трудно да се установи точният обем на това ръкописно наследство. Вероятно редица семейства притежават родови книги, които не са били подлагани на никакъв тип проучване. Предположението се превръща в извод във все още непубликуваното изследване на Вася Велинова, в което, въз основа на преглед на описите на едни от най-важните книгохранилища в България и на научни публикации, се установява наличността на 33 ръкописа, от които преобладаващата част – 26, са от XIX век (**Велинова, В. Няколко бележки върху ръкописната традиция на българите католици**). Практиката показва, че съвременни информатори от католическата общност знаят наизуст и пазят спомена за важни наративи или песенни произведения, възникнали в предходните столетия. Пример за това е вариантът „Молитва на Блажена девица Мария“ от Мария Станева, както и поместените в Христоматията пет заупокойни молитви, които имат устно разпространение и се записват от съвременни представители на общността. От описите на Б. Цонев на фондовете в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ в София е известно, че Библиотеката разполага с колекция от 14 ръкописа, голяма част от които са дигитализирани и изло-

жени за обществен достъп¹⁰. Със самостоятелни сбирки от ръкописи на българите католици разполагат още Пловдивската народна библиотека „Иван Вазов“¹¹, Националният исторически музей¹², Центърът за славяно-византийски проучвания „Проф. Ив. Дуйчев“ и др. Това, прибавено към новооткритите ръкописни образци, очертава един немалък обем, от който и за в бъдеще ще трябва прецизно да се подбират представителни текстове за по-нататъшно задълбочаване на знанието относно този тип книжнина.

В рамките на диахронния модул се дават примери от банатския песенен фолклор, който е всепризнат източник за изучаване на тази общност. Песните са запазени в архивни източници в национални и задгранични хранилища. Те дават неоценими сведения за духовния свят и ценностите на българите католици. Такъв източник е сбирката от банатски народни песни от 1877 г. и 1878 г., която се съхранява в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ в София под сигнатура *НБКМ 1318* и е предадена в хранилището от проф. Карол Телбизов. За нея в Католага, съставен от Маньо Стоянов и Христо Кодов, е отбелязано, че „е интересна и заслужава подробно проучване“¹³.

Интерес представлява и християнската банатска книжнина от XIX век, тъй като и днес в българските католически църкви в Банат се служи на т.нар. *палкенски език*, на който са създадени съответните богослужебни книги, както и помощните материали за часовете по катехизис за децата в областта.

¹⁰ Това се отнася за един от най-ценните ръкописи, използвани в Христоматията, а именно *НБКМ 780* от края на XVIII век, въведен в обръщение под названието *Поучения, молитви, басни в стихове*. – Цонев, Б. *Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека*. Т. 2. София: Държавна печатница, 1923, 475–479: <http://digilib.nationallibrary.bg:8082/show-sr?id=263>.

¹¹ Нейните фондове също са дигитализирани <https://digital.libplovdiv.com/bg/v/manuscripts>.

¹² Велинова, В., Н. Вутова. *Опис на ръкописите, старопечатните, редките и ценните издания в НИМ*. Т. 2. София: НИМ, 2017.

¹³ Стоянов М., Хр. Кодов. *Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека*. Т.4. София: Народна библиотека „Кирил и Методий“, 1971, с. 119.

2. Съвременни текстове

Модулът „Съвременна католическа книжнина“ включва избрани образци от банатската книжнина от XX и XXI век. Публицистичните текстове, публикувани във вестник „Наша глас“ след основаването му през 1990 г., представят важни за банатските българи събития и годишнини. Тези материали основно са авторство на Гюка Гергулов – поет, публицист, основател и дългогодишен редактор на този вестник. Тук се включват и неговите лични възприятия под формата на въздействащи есеистични статии, онагледяващи значимостта на християнските празници като фактор за сплотяването на общността и за запазването на нейната идентичност. В съвременната банатска публицистика могат да се открият развити както чисто религиозни теми, така и отделни езикови бележки и материали, посветени на майчиния език. Повечето броеве съдържат на последната си страница рубриката „Речник“, която утвърждава тенденцията за приближаване на диалекта към съвременния български книжовен език. В този раздел се включват адаптациите и преводите на български и румънски литературни образци, като напр. романа „Кипровец въстана“ на Димитър Талев, стихотворения от Дора Габе, Иван Вазов, Михай Еминеску и др.

Основното ядро на христоматията включва набраните текстове в оригинал и на съвременен български език, придружени от научен апарат във вид на представителна база метаданни за жанра на текста, произхода, времето, мястото на създаване, книжовника, книгохранилището, където е открита и/или се съхранява архивната единица, издания, ако има, и избрана библиография. Христоматията съдържа и *съпътстващи информационни блокове* под формата на снимков материал от книжнината на българите католици и от тази на банатските българи от началото на XVII век досега.

Нямаме увереността, че сме изпълнили всички задачи, които си бяхме поставили, нито че можем да надминем малкото, но много ценни положителни примери как трябва да се популяризира, за да се изучава и изследва, католическото книжовно наследство. На първо място сред предходните постижения поставяме книгата на полската изследователка Мариола Валчак-Миколайчакова „*Piśmienictwo katolickie w Bułgarii. Język utworów II połowy XVIII wieku*“. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2004. Вярваме обаче, че на-

шата Христоматия ще убеди както читателя, така и специализираната аудитория, че любовта към ръкописа е „веруюто“ на история на езика и че към книжнината на българите католици в диахрония трябва да се прилага същият научен подход като към целокупното православно наследство, защото и двете се обединяват под общия знаменател на българската духовна същност и идентичност през вековете. Допълнителните въпроси, които се надяваме да провокираме, са: Как в езика са отразени народопсихологията и историческата памет на общността, за която са създадени изследваните паметници? Как си взаимодействат народната култура и писменият текст? Каква е творческата роля на създателите – предимно представители на католическото свещеничество и на интелектуалния елит, и как в техния творчески профил се съчетават своето и чуждото при доминиращата роля на българската идентичност? Какво е мястото на този тип книжнина в историята на българската литература и в историческия речник на българския език?

Чрез Христоматията католическата книжнина се представя пред нас с всички основания да бъде поставена сред значимите духовни прояви на българите – от последните векове на османското владичество на Балканите до днешните отвъд дунавски територии на българщината.

От съставителите

Исторически текстове

Абагар на Филип Станиславов от 1651 г.

Абагарът на католическия мисионер и никополски епископ Филип Станиславов е отпечатан на 6 май 1651 г. в Рим по поръка и със съдействието на Конгрегацията за разпространение на вярата сред южните славяни и във връзка с опитите за приобщаване на българските павликяни от Никополско и Свищовско към католицизма. Съдържа молитви, оригинално поучение на никополския епископ в рамките на апокрифа „Епистолия на Авгар цар до Иисус Христос“, няколко цикъла от молитви, оригинален послеслов. **Абагарът** е отпечатан с кирилски шрифт. За негова матрица се използва вариант на босанчицата, или босненската кирилица, наричана още хърватска или западна кирилица. Така трудът на епископ Станиславов се нарежда сред славянските печатни книги на кирилица от XVII век. Негова специфична особеност е присъствието на говоримия български език, към който се наслагват влияния от хърватски и италиански. В научната литература **Абагарът** е известен като първото печатно издание с новобългарски езикови елементи и първи печатен български амулет (Минчева, Георгиев 2011: 28). Според последните археографски данни днес са известни 18 екземпляра от **Абагара** с местонахождение в 9 европейски страни, от които само два – в Болонската и в Университетската библиотека на гр. Упсала, Швеция – са съхранени във формата на свитък (Ambrosiani 2015). Единственият в България екземпляр на **Абагара** е открит през 1924 г. в Софийската народна библиотека (архивна единица Рц. 651.1). Въз основа на него е осъществено първото цялостно изследване на В. Пундев, което дава насоки за богати изследователски традиции върху **Абагара** като паметник на българския език и книжнина от XVII век.

Физическото тяло на **Абагара** представлява текстов набор в четири колони върху пет листа с размери 44,5 x 33,5 см., към които се добавят общо девет гравюри върху дърво с размери 6,5 x 10 см. В последователност текстът от всяка колона може да се изреже на ленти и навие на руло или свитък, за да изпълни основното си апотропейно предназначение – да се носи като амулет *наместо сил-*

ни мощи. Подобна практика са имали българите павликяни от Свищовско и Никополско.

Издания

Абагар на Филип Станиславов. Рим, 1651. Представен от Б. Райков. Фототипно издание. София: Наука и изкуство, 1979; Абагар на Филип Станиславов. Рим 1651. Отг. ред. и предг. Ив. Радев; прев. К. Кабакчиев. Фототипно издание. Велико Търново: Абагар, 2001; Абагар на Филип Станиславов. Рим, 1651. Отг. ред. и предг. И. Радев. Прев. К. Кабакчиев. Второ фототипно издание. Велико Търново: Абагар, 2006; Филип Станиславов. Абагар 1651. Фототипно издание. София: Сиела, 2011. Дигитализиран на <http://193.200.14.178/DWebClient/IntegrationSearch.aspx?DWSUBSession=7370&v=1>.

Избрана библиография

Иванова, Н. Абагар (1651) на Филип Станиславов в южнославянски контекст. – *Старобългарска литература*, 1999, 31, с. 120–126.

Илиева, Л. Абагар на Филип Станиславов од велике булгарие бискуп (1651г.): културен и книжовноезиков проект на образован христианин. – В: *Юбилеен сборник на Филологическия факултет*. Т. 2. In honorem professoris Johannis Kotchev. По повод 75-годишнина на проф. д-р Иван Кочев. Благоевград: УИ „Неофит Рилски“, 2010, с. 155–171.

Минчева, Б. *Амулетните свитъци тип абагар в печатната традиция на южните славяни XVI–XVIII век*. Дисертация за присъждане на образователната и научната степен доктор. СУ „Св. Климент Охридски“. Философски факултет. Катедра библиотекознание, научна информация и културна политика. София, 2015.

Минчева, Б., Л. Георгиев. Магическият танц на печатното слово. The magical dance of the printed word. Предговор. – В: *Станиславов, Филип 1608/10–1674. Абагар 1651*. Фототипно издание. София, 2011, с. 28 (= *Библиотекар*, 2011, 2, с. 24–30).

Попруженко, М. Абагар. (Из исторіи возрожденія болгарскаго народа). – *Известия ОРЯС*, 1905, Т. 10, кн. 4, с. 229–258.

Пундев, В. Сборникът Абагар от епископ Филип Станиславов. – *Годишник на Народната библиотека в Пловдив за 1924 г.* Пловдив, 1926, с. 289–337.

Райков, Б. Предговор към *Абагар на Филип Станиславов. Рим, 1651*. Фототипно издание. София: Наука и изкуство, 1979, с. 7–37.

Селимски, Л. Как е възниквал „Абагар“ – първата новобългарска печатна книга. – *Дзяло. Е-списание в областта на хуманитаристиката*, 2020, год. VIII, бр. 18.

Цибранска-Костова, М. *Абагар на Филип Станиславов от 1651 г. Наборен текст. Превод. Речник.* София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 2023.

Ambrosiani, P. Copies of Filip Stanislavov's Abagar (Rome, 1651). – *Scripta & e-Scripta*, 2015, 14–15, pp. 63–71.

Източник: Тук се поместват избрани откъси по наборното издание и превода на М. Цибранска-Костова (Цибранска-Костова 2023).

ТЕКСТ

Єпнстѡлна Ябагара Цара пнсанне КарстѢ ГѡспѡдѢ нашемѢ.

Ябагар Цар, Кнез Єденскакѡ Града мѡлннне н велнкѡ васзднханне непрнстанѡ н салзн прѡлнванѢштн дан. ЄнѢ глагѡланѢ н сказѢнѢ ГѡспѡдѢ нашемѢ НсѢкарстѢ тѡгѡ радн ЄпнстѡланѢ сказах н пѡслах ка тѢбе, не ѡдрецн се прннѢн ка мене. Пѡннже немѡшт сасдаржнт ме велнка, н ѡд ѡдра мѡегѡ днкнѢштн се не мѡгѢ дѡселе, ꙗко тѡе летѡ нмам. На, мѡланѢ тн се дѢшенѢ слнлн се денѢ зѡштѡ ѡстатн не мѡгѢ, аште бнх прншел ка тебе, да немѡштн радн не мѡгѢ прннтн н пѡклѡннтн се тебе. Такмѡ мѡленне н ЄпнстѡланѢ єнѢ пнсах. Слншахмѡ ѡ тебе, велнка нсцеленна, тѢѡрнма самѡ слѡѡм нѢдннем н велнка тѡ кѡна пѡѡеленеш мн.

Слншахѡм ѡд тебе Гѡспѡде Бѡже мѡн, н ѡд тѢѡнѡх целѡах бнѢвшнх с тѡѡнѢ, накѡ тн без влѢхѡѡанне н без бнлне, нсцеленне слѡѡм нѢдннем тѢѡрнш, слепнм прѡзренне, глѢхнм слншанне, хрѡмнм хѡжденне пѡданеш, н слекн нсправѡлнш прѡкаженн ѡцнѡаеш, н делѡмѢчнм бѡлезнн ѡцнѡтанеш, н нецнстн дѢхн слѡѡм ѡдѡннш, н ЖенѢ прѡкаженѢ карѡтѡѡнѢ прнѡснѡѡене рнзн тѢѡне, нсцелнл нсчн, н мартѢѡн ѡскаршнѢнеш. Такѡѡ слншахмѡ ѡд тебе Гѡспѡдн, н слнслнх ꙗко сарѡе мѢѡне, пнсатн ка тебе да дѡндеш нсцелнтн мене, н пѡсла, Хрнстѡс ТадеѢ Япѡстѡла, н нсцеле неѡа, не бнлнем нн царнем, нн магнем, неѡа слѡѡм, какѡ пнше Ябагар сам да целнш бес бнла, самѡ слѡѡм, какѡ бне прѡклетн, вештнѡе, сѡз дѡѡѡла, целнтѡе, сѡ ѡаѡоркнем, царем, н магнем, тѡлн ѡс хрнстѡ наѢцн, тѡлн нас наѢцнше Япѡстѡлн, тѡлн Єѡанѡелнстн, тѡлн Маценнцн, тѡлн Калѡгнерн, н ПѢстнгннцн, кѡн сѡн пѡдѡжнше Хрнста радн Тѡлѡ н Палт сѡнѢ на разлнкн маценне, тѡлн ѡѡѡрн, н ѡѡетн ѡтѡн наѢцнше, н навѡзтнше, ꙗко Кннгѡ напнсашѡ, да наследѢнете, царрне н магне н ѡѡтѡнска бнла, вѢднтѡе да Ябагар Цар, не нште бнла ѡд Хрнста да нсцелен ѡде, амм да реѡт, реѡ Хрнстѡс н да нсцелн се, слѢшан Накѡѡ Япѡстѡлна Брата Хрнстѡѡа, де кашѡе, Братнѡ МѢжн, н Женѡ, акѡ се, кѢѡн ѡд ѡс расѡѡлн, нлн пѡѡѡлн да дѡзѡѡе

Поппа, да мѣ поцате и помаже мнѣмъ съветнемъ, и нѣпоуеида грѣхъ сѣбѣмъ
 Дѣхъминикъ, и провѣсти мѣ ке Бѣгъ, и ѡдлачна ке бѣлестъ негѣмъ, а не каже,
 дѡзѡбенъ бѣбѣ, да бане и снѣга кѡсентра. Япѡстѡла Павелъ пише, Трѣбе, и
 кланка, не снатѣ ли каше, да ва Царствѣмъ Небеснѡмъ, не штатъ да ѡлезатъ
 кланкалицѣмъ ѡдъ Нѡмъ, ни кѡбѣмъ, расбѣдѣнѣмъ, раскѡшнѣмъ, ни с
 машкѡмъ главѡмъ хѡдѣштѣ, ни харамна, ни ненасѣтѣнъ бѣлѡмъ, ни пѣнѣмъ,
 ни кѡмъ прокланнѣмъ, ни кѡмъ се закланнѣмъ, ни вѣштѣмъ, ни магнѡснѣмъ,
 ни кѡмъ жнѣнѣмъ хѡдѣштѣ и грѣштѣ, кланка Павелъ, на дѣвѣмъ, такѣмъ, нѣсанъ
 Рана Бѣжнѣмъ и прѣнѣвалнѣмъ Хрѣстѡмъ. И раскѡше наганѣмъ, и
 прѣштѡла сѣдѣмъ, нѣднакъ Павелъ каже, За вѣштѣмъ, Магнѡснѣмъ,
 Бѣхѡмъ, ни да се наде, ни пѣ, ни дѣмъ, ни ѣ кашѣмъ да се ѡпѣштѣмъ, тѣмъ
 проклѣтѣмъ, какѡмъ вѣмъ Драга Братѣмъ, и мѣмъ Сѣстрѣмъ, пѣштѣмъ, ѣ кашѣмъ, и
 надѣмъ, и пѣмъ, и дѣмъ сѣмъ, проклѣтѣмъ и проклѣмъ, нѣпрѣнѣмъ
 Бѣжнѣмъ, када нѣднакъ карѣмъ не бѣмъ дѡмъ на сѣмъ, ни макъ патѣмъ, тѡмъ,
 а нѣмъ, ѡпѣмъ сѣмъ, ѡпѣмъ сѣмъ, пѣсѣмъ сѣмъ, ѡпѣмъ сѣмъ, ва
 нѣмъ Хрѣста, и Дѣмъ Бѣмъ нашѣмъ, кѡмъ каже, Дана нестъ мѣмъ сѣмъ мѡмъ
 на Небѣмъ, и на Землѣмъ, пѣмъ хѣмъ пѣмъ сѣмъ Сѣмъ, ѣмъ сѣмъ
 Нарѡмъ ѡсѣмъ сѣмъ сѣмъмъ запѣмъмъ ва мѣмъ. Карѣмъ нѣмъ ва нѣмъ
 ѡмъ, и Снѣмъ, и Сѣмъмъ Дѣмъ, нѣмъ карѣмъ сѣмъ спасѣмъ бѣмъ, а нѣмъ не
 карѣмъ сѣмъ ѡсѣмъ бѣмъ, да на Сѣмъ не вѣмъ грѣмъ не вѣмъ и мѣмъ, тѡмъ
 да мѣмъ ва нѣмъ и рѣмъ мѣмъ, Прѣмъ ѣмъ васъ Дѣмъ Сѣмъмъ, и кѡмъ ѡпѣмъ
 грѣмъ, бѣмъ ѡпѣмъ, а кѡмъ васъ дѣмъ, нѣпрѣмъ нестѣмъ. ѡмъ
 Ярхнѣмъ Братѣмъ мѣмъ, кѡмъ тѡмъ Хрѣстъ глагѣмъ, не ли на мѣмъ
 Намѣмъмъ Япѡстѡмъмъ и Наслѣдѣмъмъ Хрѣстѡмъмъ, ѡдѣмъмъ
 грѣмъ, и сѣмъмъ, кѡмъ ѡдъ насъ Ярхнѣмъ сѣмъ да сѣмъ грѣмъ Сѣмъмъ,
 и ѡдѣмъмъ нѣмъ ѡмъ грѣмъ, какѡмъ Хрѣстъ запѣмъ Япѡстѡмъмъ ѡдѣмъмъ, а Не
 вѣштѣмъ, и Магнѡснѣмъ. Зѣмъмъ вѣмъ ѡ Ярхнѣмъ, Пѣмъмъ, Калѣмъмъ,
 Дѣмъмъмъ дѡмъмъмъ да сѣмъ стрѣмъмъ и цнѣмъмъ ѣ Сѣмъмъмъ вѣмъмъ,
 мѣмъмъ неКнѣмъмъ хрѣмъмъмъ дѣмъ вѣмъ Кнѣмъ Петѣмъмъ, дѣмъ вѣмъ Мѣмъмъ
 Сѣмъмъ Павѣмъмъ, а тѡмъ нестъ проклѣтѣмъмъ, да проклѣмъмъ ѡдѣмъмъ,
 ѡдѣмъмъ, и ѡдѣмъмъ, такѣмъмъ ѡдъ Сѣмъмъмъ вѣмъмъ, а мѣмъ не нѣмъ
 радѣмъ, негѣмъ бѣмъ радѣмъ сѣмъ дѡмъмъмъ. Тѡмъмъ вѣмъ, када вѣмъ рѣмъмъ
 Хрѣстѡмъ, Нѣмъмъ и лѣмъ вѣмъ Пѣмъмъ, зѣмъмъ Сѣмъмъ мѣмъмъ не наѣмъмъ,
 а мѣмъ запѣмъмъ да бѣмъмъ, дѣмъ нѣмъ нѣмъмъ ѡдъ рѣмъмъ вѣмъмъ. За тѡмъ
 мѣмъмъ сѣмъ вѣмъ ѡ Ярхнѣмъ.

Епистолия на Авгар цар, написана до Христос, Нашия Господ

Това е молбата на цар Авгар, княз на град Едеса, молба с неговите молитви, непрестанните му силни въздишки и пролетите му сълзи. Това говоря и казвам на Нашия Господ Иисус Христос. Затова написах и изпратих до Теб това писмо, не се отказвай да дойдеш при мен. От шест години вече страдам от голяма слабост и не мога да се вдигна от своето легло. Затова Ти се моля от душа да се смилиш над мен, защото бих искал да дойда при теб и да ти се поклоня, но не мога да стана поради своята немощ, а успях само своята молба и своето писмо да напиша. Слушах за Теб, за великите Твои изцеления, които си извършил само със слово, велико е и това, което ще ми заповядаш. Слушах за Теб, Господи Боже мой, и за Твоите лекове как без магия и биле, а единствено със Своето слово изцеляваш и даваш на слепите прозрение, на глухите да чуват, на сакатите да ходят и на гърбавите да се изправят. И прокажени очистваш от болестта, и от продължителни болести избавяш, и нечистите духове прогонваш само със словото Си, както прокажената кръвоточива жена само чрез прикосновение с Твоята дреха си изцелил, и мъртви възкресяваш. Всичко това чух за Теб, Господи, и реших от сърце да Ти напиша това писмо, за да дойдеш и да ме излекуваш. И изпрати Христос Тадей апостол и го изцели, но не с билки, нито с разни церове, нито с магия, а само със слово, както пише сам Авгар, че Той е изцелявал без магия, а само със слово.

Как вие, вещици проклети, изцериавате чрез дявола, с отвари, церове и магия, да не би така да ви е учил Христос или пък апостолите, евангелистите, мъчениците, дали калугерите и отшелниците, които заради Христос предадоха своите тела и своята плът на различни мъчения? Дали съборите и светите отци ви научиха така, обявиха на всеослушание и в книгите написаха, че вие наследявате церовите, магиите и дяволските билета? Виждате ли, че Авгар цар не търси биле от Христос, за да бъде излекуван, ами казва, че с думите на Христос ще се изцели. Слушай апостол Яков, брата Господен, да казва¹⁴: „Братя, мъже и жени, ако някой от вас се

¹⁴ Перифраза по Съборното послание на апостол Иаков (Иак. 5: 14): *Болен ли е някой между вас, нека повика презвитерите църковни и те да се помолят над него, като го помажат с елей в името Господне.*

разболее и поболее, да извика свещеника да му почете, да го помаже със светото миро и да изповяда своите грехове на духовника. Така Бог ще му прости и неговата болест ще си отиде“. А не да казва: „Извикай баячка да ми бае и да ми лее олово“. Апостол Павел пише, тръби и призовава¹⁵: „Не знаете ли – казва той – че в Царството небесно няма да влязат идолопоклонниците, нито блудниците, прелюбодейците, нито користолюбците, нито мъжеложците, нито разбойниците, нито алчните, пияниците, тези, които проклинат, нито тези, които се кълнат, нито вещиците, магьосниците, нито тези, които се сношават с животни и извършват грях“. Извиква на висок глас Павел за такива – навън от рая Божи и от Христовото обиталище. Навън от благодатта на Агнеца и от съдния престол. Както казва Павел за вещиците, магьосниците и баячките – с тях нито да се яде, нито да се пие, нито у дома да се допускат тези проклетници¹⁶. Как вие, драги братя и мили сестри, пускате в домовете си такива и ядете, и пиете, и разговаряте с тези проклетни мъже и жени, неприятели на Бога! Нима тогава Той чрез Кръста не бе дошъл на тоя свят, нито изпитал мъките му? Сега сте опрани, очистени, посветени, опростени в името на Христос и Духа Божи, който казва¹⁷: „Дадена ми е всяка мощ на небето и на земята. Вървете по целия свят, учете всички народи да служат на Вашите заповеди, кръщавайте ги в името на Отца и Сина и Светия Дух“. Които се кръстят, ще бъдат спасени, а които не се кръстят, ще бъдат осъдени. Че на тоя свят не оставих и най-малкият грях да не може да бъде опростен. Тогава дъхна в тях и им рече: „Приемете в себе си Светия Дух и на когото опростите греховете, ще бъде спасен, а ко-

¹⁵ Перифраза по Първо послание на апостол Павел до Коринтяни (1Кор. 6: 9–10): „Или не знаете, че неправедници няма да наследят царството Божие? Не се лъжете: нито блудници, ни идолослужители, ни прелюбодейци, нито малакийци, ни мъжеложници, нито крадци, ни користолюбци, ни пияници, нито хулители, ни грабители няма да наследят царството Божие“.

¹⁶ Тук думата *проклетници*, която в оригинала е представена и в мъжки, и в женски род, е точна референция към Мат. 25: 41 и се отнася до *проклетите*, до застаналите отляво на Бога – т.е. грешните и неправедните, антипод на благословените.

¹⁷ Перифраза по Мат. 28: 18–19: „Тогава Иисус се приближи към тях и им говори, казвайки: *Даде Ми се всяка власт на небето и на земята. Идете, прочее, научете всички народи и кръщавайте ги в името на Отца и Сина и Светия Дух*“.

гото свържете, ще бъде осъден“¹⁸. Всичко това на кого рече Христос, не беше ли на своите архиереи, братя мои, не беше ли на нас речено, наместниците на апостолите и наследниците на Христос, да отвързваме и да свързваме греховете? Който от нас архиереите седне да изслуша греховете на своето стадо, може да опрощава греховете, както Христос заповяда на своите апостоли да опрощават, а не на вещиците и на магьосниците. Защо тогава вие, о, архиереи, попове, калугери и духовници, допускате да се случва това сред вашето паство, сред некнижните християни? Къде ви е Петровият ключ, къде ви е маякът или Павловата сабя? А трябва с проклятие да се отнесете към такива – да ги отхвърлите, отделите, прогоните от вашето стадо, а вие не заради нещо друго, а заради блага ги допускате. Затова – тежко ви, когато ви каже Христос: „Яох и леле вам, пастири, защото моето стадо не научихте, ами го запуснахте да блудства, а техните души търсеха от вас да получат“. Помислете за това, о, архиереи!

ТЕКСТ

Мѡлнтѡ нлн Песан вѣшннкѡ н предѡвнтннкѡ Нсѣкарета не Саблѡм, Мацем, Штнтѡм нн Орѣшем, негѡ самѡ тешкнем карстѡм, пѡдлѡжн властн н гѡспѡдствѣѡ н Сѡтѡнска расблѣденна.

Рецнмѡ, Ѡце наш кѡне сн на Небесн. Да светн се нмѣ тѣѡвнѣ. Н да бѣде вѣшнѡ тѣѡвнѡ накѡ на Небѡ такѡ н на землѡ. Хлебѣ наш вѡсѡдѡшнн дан га нам н данаска. Н ѡпрѡстн нам н грѣхн нашн, накѡ н мнѣ ѡпрѡштаѡмѡ далгн далшннкѡм нашнем. Н не ваведн нас ѣ напаст. Да нсѡбавн нн ѡ лѣкаѡгѡ. Амин.

Снѣ Мѡлнтѣѣ наѣцн нас сам сн Крнстѡс н реце, Бднтѣ н мѡлетѣ се дан н нѡшт да не ѣлѣзѣте ѣ напастн далжан не свакн хрнстнѡннн н хрнстнѡнка да наѣцн н ѣмене снѣ мѡлнтѣѣ.

¹⁸ Перифраза по Марк. 16: 16: „Който повярва и се кръсти, ще бъде спасен; а който не повярва, ще бъде осъден“.

Молитва или Песен на воина и победител Иисус Христос, който не със сабя, меч, щит, нито с оръжие, а само с тежкия кръст подчини началства и власти и дяволските заблуди

Да кажем, Отче наш, който си на небето, да се свети Твоето име и да бъде Твоята воля както на небето, така и на земята. Нашия насъщен хляб дай ни днес и опрости нашите грехове, както и ние опрощаваме дълговете на нашите длъжници. И не ни въвеждай в изкушение, а избави ни от лукавия. Амин¹⁹.

Тази молитва ни научи самси Христос, казвайки: „Бдете и се молете ден и нощ, за да не изпаднете в изкушение“²⁰. Длъжен е всеки християнин и християнка да научи и да умее да казва тази молитва.

ТЕКСТ

Молитва при светлин Божгороднича ва саквоне време н час чате се. н мълет се снче.

Молитва.

Сдрава ти несн Марнх Манкв Божна, мнлвстн пална, Гвспвд не с твбвнх, блажена ти несн мвщдс женамн, н блажен плвд ѿ стрвбе твбвоне, Несѣс. Светана Марнх мвлн се за нас грешннх ннне, сада, н васда, н ва времвнацес вд смартн наше. Амнн.

Молитва за Св. Богородица, която се чете по всяко време и час

И се моли така. Молитва.

Радвай се²¹, Марийо, изпълнена с милост, Господ е с тебе. Блажена си ти между жените и блажен е плодът на утробата ти, Иисус. Света Марийо, моли се за нас грешниците сега и винаги и в часа на нашата смърт. Амин.

¹⁹ Това е молитвата „Отче наш“.

²⁰ Марк. 14: 38.

²¹ Това е известната в католицизма молитва Ave Maria, която се отпечатва за пръв път в **Абагара**. Днес Похвалната песен на Света Богородица започва с думите „Радвай се, благодатна Марию, Господ е с Теб“.

ТЕКСТ

Молитва, Благославяйте Бога неговите дарове радн.

Благославяйте Ангелн, Небеса, свн Мшштн, Салнце, Месец, Звезде, Дашт, Анханшта Божна, Шгагн, Леттв, Зима, Слана, Пшмарслнца, Стъден, Леед, Снеек, Ншшт, Дан, Свветлост, Талннне, Гармеш, Шблак, благославяйте н васншнте неџа ва веке.

Землна, Палнне, Двалне, свака Плавештана на Землнш, Незерра, Мворне, н Реке, Рнек гнелнаншта ва вџдах, Птнце, Скъвн, Шсфџце, н Сннџве аншдскн благославянте Гџспџда, Пџпџве Слшгн Бџжн, Дшхџве, н Дшше праведне, Свветн н пџнншнн сарца, благославянте Гџспџда. Благославянте внне Яннанна, Ясарна, Мнсаеле Гџспџда. Хфалнте н васншнте неџа дџ века, Свн Нарџдн пџклџннт се Невеснн, Земалскн, н Пакленн, н нспџвнданш неџа, н благославџе Штца, н Снна, н Свветагџ Дшха. Сеџештагџ на тџвардн Невеснн пџхфален, прџславен н васншен дџ века, Ямнн.

Молитва за благодарност към Бога заради неговите дарове

Благославяйте Господа ангели, небеса, всички природни сили, слънце, луна, звезди, дъжд, Божи твари, огън, лято, зима, слана, мраз, студ, лед, сняг, нощ, ден, светлина, тъмнина, гръм, облак, благославяйте Го и Го прославяйте довека.

Земя, планини, долини, всяка твар, плаваща на земята, езера, морета и реки, риби, гмуркащи се във водите, птици, животни, овце, синове людски, благославяйте Господа. Попове, Божи слуги, духовници и праведни души, свети и нисши сърца, благославяйте Господа. Благославяйте Господа, вие, Ананий, Азарий, Мисаил. Хвалете Го и Го възвеличавайте до края на света. Всички народи – небесни, земни и пъклени, Му се кланят и Го изповядват, благославят Отца и Сина и Светия Дух, седящ на небесната твърд похвален, прославен и възвисен довека. Амин.

ТЕКСТ

МѡЛНТВА СЛАВНТН БѡГА, ДѡБРѡТЕ НЕГѡВЕ РАДН.

СЛАВНТЕ НЕБЕСА, АНГЕЛН, МОШТН, ГАЛНЦЕ, МЕСЕЦ, ЗВЕЗДЕ, СЪВЕТАУСТ,
ЗАШТО ОН ПОВЕЛЕ И СЪЗДАНА БИСТА ВА ВЕКЕ РЕЦ СТАВН, И НЕ МОАМННШТ
ЕНЪ.

ЗМЕНОВЕ ЗЕМЛАСКИ, ВГАГН, ГНЕГОВЕ, Град, ЛЕЕД, ЛАИНА, ПЛАНИНЕ,
ДЛАНИНЕ, УВШТНЕ, ЕКВТН, УШЕЦЕ, ЗАМИГНА, Н ПТИЦЕ ФАРКАТН, ЦАРРНЕ,
НАРВДН, ПУГЛАВНЦЕ, Н ЕСДАЛЦН, Н ЕСДЦН ЗЕМЛАСКИ, ВТРОЦЕТА Н СТАРН
УФАЛЕТЕ НАМЕ ГВОСПАДА.

Молитва за прослава на Бога заради неговата доброта

Славете, небеса, ангели, сили, слънце, луна, звезди, светлина, защото Той заповяда и сътворено беше всичко и навеки положи Словото, което няма да отmine.

Змейове земни, огън, снегове, град, лед, блата, планини, долини, овощия, животни, овце земни и добитък, птици хвъркати, царе, народи, началници, съдници и съдии земни, отрочета и старци, хвалете името на Господ.

ТЕКСТ

МЛАНТВА ЗА БЕТЕШНОВА ВА СВЕ ХЋДА НЕМАШТАГВ МЛАН СЕ ПОВ СИЦЕ.

Гѡспѡдѣ свѣгамѡштна н вѣцнн Бѡжѣ, ѡджѣнн н ѡдпадн свакѡ
немѡшт, н недѡгѣ, свакѡ бѡлѣст, н хрѡпѡтннѡ н Бѣтар бѣтѣшнн, ѡд раба
тѡбѣѡга ѡд варѡѡ глабѣ, дѡ дна пѣтѣ, ѡд глабѣ, ѡд мѡѡзак, ѡд тѣмѣ, ѡд
ѡласн нлн кѡсн, ѡд лнцѣ, ѡд ѡцн, ѡд ѡшн, ѡд ѡста, ѡд нѡса, ѡд нѡсрѣ,
ѡд барѣн, ѡ цѣлѡ, ѡд нѣбѡ, кѡнѣ над назнк, ѡд назнка, ѡд шнѡ нлн
ѡрат, ѡд гардн, ѡд плѣштн, ѡд гарѣннѣ. Ялнтн ѡд карст, ѡд рѣбра, ѡд
сардца ѡд ѡтрѡбѣ, ѡд папак, ѡд слѣзѣна, ѡд бѡкка, ѡд хѡда, н прѡхѡда,
ѡд бѡдѣшт, ѡд прѡбѡдн, ѡд кнѡтѣннѣ, ѡд гласа, н нѣ дѡпѡстн снпнѡст,
ѡд вѣдрѣ, ѡд нѡгѣ, нлнтн крака, ѡд стѣгнѡ, ѡд кѡленѡ, ѡд лнстѡбѣ, ѡд
парстн, ѡд цѣала. нѡѡвѡѡ, ѡд нѡктѣ, ѡд жнлѣ, ѡд рацѣ, ѡд мншнцѣ, ѡд
лакѣ, ѡд длан, н пѡд платѣ, ѡд тѣлѡ н палтн, ѡд кѡстн снлѣ н накѡстн,
н ѡд свнѣх хѡдѡвн, н сванн, н ватѣрнн, вндѣнн, н нѣвндѣнн, н ѡд гарлѡ
ѡслѡбѡдн Бѡжѣ, н прѣлѡжн свн немѡштн нѣгѡвн, мѡлѣмѡ тѣ Бѡжѣ,
смѡштн н бѡлѣст гнѣѡвѡѡ, нсцѣлѡѡ, заштѡ тн бѡ нѣсн прѣлѡжнтѣл,

пецалнини и мнрѡнѡсац, радѡст и веселне, и цѡвѡекѡм ѡтешенне, тебѣ
васда хѡла, дѡка, цѡст, и пѡстене ва веке векомъ Яминн.

Накѡ пѡела ѡ раслнкѡ, и благѡднѡхѡнѡ цѡетнне свѡра мет, нѡсак
снѡце, Филпп Стѡнѡславѡѡѡѡд велнкѣ Бѡлгарнѣ Бнскѡп, сабра и свадн ѡ
раслнкѣ Гнѡгн Свѡтн ѡтѡн сабѡрнѣ ѡвн Ябагар и харнѡа свѡнѡемѡ
Нарѡдѡ Бѡлгарскѡмѡ, да прѡ себе нѡсенѡ, на мѡстѡ снѡнн мѡштѡн.
Тѡпарѡсан бѡн Ябагар ѡвн, ва Летѡ Хрѡстѡвѡ Я.х.нѡ.²² Мѡна на ѡ. ѡ
Свѡтн Град, дѣ пѡцнѡвѡнѡ теллѡса Пѡтра и Пѡвѡла, ва ѡрѡме Цѡра нашѣга
Нѡрахнѡа, а ѡ вѡлѡшкѡ цѡстѡнтѡга Мѡтнѣ Бѡѡнѡвѡдѡѡѡѡ н ѡ Бѡгдѡнскѡ
блѡгѡмнрѡнѡга Лѡпѡла нарѡцѡнѡмагѡв Бѡснѡнѣ Бѡѡнѡвѡдѡ.

Ва век хѡлѡенѡ и сѡлѡвенѡ Тѡлѡ Хрѡстѡвѡ.

Нѡсѡе и Мѡрнѡ, вѡмн харнѡзѡнѡм Сѡрѡе и Дѡшѡ мѡѡнѡ.

М. Б. ѡ. М. Г. Яминн.

Молитва над всички части на тялото на болния при пълна немощ

Попът се моли така

Всемогъщи Господи и вечни Боже, отхвърли и отпъди от Твоя
раб всяка немощ и недъг, всяка болест, кашлица и простуда, от вър-
ха на главата до дъното на петите, от главата, от мозъка, от темето,
от космите или косите, от лицето, от очите, от ушите, от устата, от
носа, от ноздрите, от веждите, от челото, от небцето, което е над
езика, от езика, от шията или врата, от гърдите, от плещите, от гър-
ба или от кръста, от ребрата, от сърцето или от стомаха, от пъпа, от
далака, от хълбока, от ходилото, от задния отвор на дебелото черво,
от бодѣжи и пробѡждѡнѡа, от удар, от прѡблѡми с гѡла и не дѡ-
пускаѡ прѡсѡпѡване, от бѡдрѡта, от нѡгѡта или краката, от бѡдрѡто,
от колянѡто, от пѡщѡлѡите, от прѡстѡите, от челѡто, от нѡкѡтѡа и
нѡктѡите, от сѡхѡжѡилѡиятѡ, от рѡцѡте, от мѡшнѡицѡите, от лѡктѡите, от
дѡланѡите, от ѡнѡва, кѡетѡ е пѡд кѡжѡта, от тѡлѡто и плѡтѡта. Освѡбѡди
кѡстѡите и всѡицѡи телѡснѡи чѡленѡве, вѡтрѡшнѡи и вѡнѡшнѡи, кѡитѡ се

²² Отпечатаната година е била предмет на оживена дискусия. Надделява
мнението, че третата буквена цифра трябва да е Н (50), а не □, с което се
установява приетата днес за официална година 1651.

виждат и не се виждат, и гърлото освободи, Боже, и превърни всяка немощ в сила и якост. Молим Те, Боже, Ти можеш неговата болест да изцелиш, защото Ти си преобразител, мироносец за печалните, радост, веселие и утешение си за хората, на Теб винаги въздаваме хвала, правда и чест и пост во веки веков. Амин.

Послеслов

Както пчелата събира мед от различни благоуханни цветя, така и Филип Станиславов, епископ от Велика България, извади и събра от различни книги на съборните свети отци този Абагар и го дари на своя народ български да го носи у себе си наместо силни мощи. Отпечатан беше този Абагар в лето Христово 1651, на 6-ти май, в Светия град, където почиват мощите на Петър и Павел, по времето на нашия цар Ибрахим и на царувания във Влашко честития Матей Войвода, а в Богданската земя на благомирния Василий Войвода, наричан Лупул (Вълка).

Навеки да се хвали и прославя Тялото Христово.

Иисусе и Марийо, на Вас дарявам сърцето и душата си.

М. Б. З. М. Г. (*Молете Бога за мен грешния*). Амин.

Петър Ковачев Царски

Петър Ковачев Царски (Petar Fabri Imperiali) е един от основоположниците на книжнината на българите католици на новобългарски език, която възниква и се развива от втората половина на XVIII век в Пловдивско. В научните изследвания за тези произведения се е утвърдило названието „павликянска книжнина“, въведено от Любомир Милетич, тъй като, преди да приемат католицизма, голяма част от българите католици са изповядвали павликянската ерес, и се смята, че в произведенията им се откриват характерните особености на павликянския диалект. Л. Милетич е първият изследовател, който разглежда подробно бита и обичаите на бившите български павликяни, както и т.нар. павликянска книжнина (Милетич 1903), като включва тези произведения в процеса на българското литературно развитие.

Петър Ковачев Царски е роден през 1745/1746 г. в Пловдивско, най-вероятно в с. Давуджево (дн. квартал Миромир на гр. Хисаря). Починал е на 24 февруари 1795 г. в Давуджево, където е погребан. До преди няколко години се смяташе, че са известни четири негови ръкописа-автографи (Петканова 2003: 361): от 1773 (*НБКМ* 778), от 1779 (Рим, Бълг. църковен архив „Абагар“), от 1780 (*НБКМ* 779) и от 1793 (*НБКМ* 7-979/1423), но през 2017 г. в Румъния беше идентифициран и оповестен нов за науката сборник на Петър Ковачев от 1779 г. (*BAR* 747). От друга страна, Кр. Станчев в своя статия, публикувана през 2021 г., изказва тезата, че ръкописът от 1779 г., пазен дълго време в църковния архив „Абагар“ (*Abagar-Ms. Slav. I*), не е автограф на Петър Ковачев, а е „преписван от оригиналния ръкопис на Петър Ковачев от негов възпитаник, усвоил до голяма степен писаческите навици на учителя си“ (Станчев 2021: 242). От казаното следва, че въпреки новите проучвания книжовното наследство на Петър Ковачев Царски е в своя начален етап на изследване – тепърва се повдигат въпроси и се правят нови открия, а цялостен съпоставителен анализ на запазените ръкописи липсва. Сравнително най-цялостно проучен е ръкопис 778 от 1773 г.²³, като

²³ На ръкопис 778 от 1773 г. е посветена дисертацията на М. Абаджиева „Павликянската книжнина в историята на българския език“. Като приложение

някои наблюдения трябва да се преосмислят с оглед на натрупаната научна литература за книжнината на българите католици през последните години. Тук представяме непубликувани текстове от ръкопис *НБКМ 778* от 1773 г., както и непереведени текстове от *НБКМ 1423* от 1793 г.

Ръкопис *НБКМ 1423* е най-късно датираният запазен сборник на Петър Ковачев. Състои се от 179 листа, а съдържанието му е подробно описано (Христова, Караджова, Вутова 1996: 162–170). От заглавната страница става ясно, че е продължение, втора част, на друга сбирка с поучения, предназначени за Павел Царски, за когото се предполага, че е брат на книжовника Петър Ковачев (*Uhtori Kietab od Iurnexi i Ciudne rabote, detose dokareli na Svetat na Paula zarschi Cercia*²⁴. *Pissan na godina 1793 ot Gospodina Petra Zarski Imperiali ot Filibe koi xive 49 godini i umre na 24 febrara 1795*). От лист 1 до 133б са публикувани 133 кратки поучителни разкази, наречени *юрнеци* (от тур. *örnek* ‘пример’), които внушават определени правила за поведение на християните католици: за тези, които играят и свирят на хоро; за тези, които играят за пари; за преправянето на женското тяло; за блудството; за отношението между родители и деца; за това колко е важно човек да се изповядва; за тези, които не изпълняват даден оброк; за щедростта и помощта към сиромасите; за литургията; за причастието; за необходимостта да се казва и слуша добре богослужението; за това колко е важно да търпим мъките, които Господ ни изпраща; за мъките в чистилицето; за необходимостта да се молим за душите на мъртвите; за чудния живот в Рая; за необходимостта да се слуша Светото писание; за почитта към Блажена Девица Мария; за покаянието; за смъртта без изповед; за смъртта без кръщение.

От юрнек 103 до 124 са представени истории, в които участват монаси и които описват моменти от монашеския живот; в жанрово

към този труд е представена в наборен вид втората част на ръкописа, от с. 52 до с. 253: *Xivot Issukrastov Isvaden od sveto Vanghielie De se kazova kakoe' storil Issukras na tozi svet, kako mu ucil, i kolko teghlil, i patil dor da mu utarve od robstvo pakleno*. (Абаждиева 2017). На титулната страница на *НБКМ 778* се чете следният текст: *Kniga na Paula Zarov u kojase cetat mlogo Rabote Boxij. Pissalja D[om] Petar Imperiali quond[a]m Fabri na 1773 (Petrus Fabri Imperiali)*.

²⁴ Черчи – търговец (от тур. *çerçi*).

отношение са близки до патеричните разкази, които навлизат в старобългарската литература още с първите Кирило-Методиеви преводи и се разпространяват и преписват активно в продължение на векове. Важно е да се уточни, че „юрнеците“ в ръкопис *НБКМ 1423* на Петър Ковачев притежават всички белези на българската католическа книжнина и принадлежат към западната римокатолическа традиция. В тях главни герои са католически светци – Свети Лоренцо, Свети Бернардо, Свети Никола от Долентино и др. Освен това в част от историите се интерпретира темата за чистилицето, която е чужда на източноправославната теология. В повечето „юрнеци“ внушението се постига посредством страха от възмездие, а героите, които не спазват благочестивото християнско поведение, отиват в пъкъла, умират в мъки или биват наказани с тежки телесни страдания.

Избрана библиография

Абаджиева, М. *Павликянската книжнина от XVIII век в историята на българския език*. Дисертация за присъждане на образователната и научната степен „доктор“, 2017.

Абаджиева, М. Ръкопис 1423 НБКМ на католическия книжовник Петър Ковачев Царски. – В: *От слово към действие: Разкази и репрезентации*. I. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“. 2022, с. 92–107.

Милетич, Л. Нашите павликяни. – В: *СбНУНК*, т. 19, 1903, с. 1–368.

Петканова, Д. (съставител). *Старобългарска литература: Енциклопедичен речник*. Велико Търново: Абагар, 2003, с. 361–362.

Станчев, Кр. Към историята на българската католическа книжнина през XVIII век. Съдбата на един павликянски ръкопис от 1779 г. – В: *[Вървя сега по пътя на учителя си]: сборник в чест на проф. д.ф.н. Анна-Мария Тотоманова*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2021, с. 236–250.

Христова, Б., Д. Караджова, Н. Вутова. *Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека*. Т. 5. София, 1996.

Цонев, Б. Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека, т. II, София: Държавна печатница, 1923, с. 469–474.

Aleksova Vasilka, Mihail Zamfira. Un manuscris inedit în limba bulgară cu litere latine (1779). In: *Istorie, cultură și politică în sud-estul Europei*. Istros, 2017, pp. 41–53.

Текстове от ръкопис НБКМ 778

С. 1–4

Koje²⁵ rabote trebe da znaj kristianin Cilek, ako iska da nameri spassenie na onzi svet. 8 rabote trebe da znaj: sanki

1°. Da znaj ci ima jedin Sam Boogh u tri kipa²⁶, deto se vikat: parviet Otaz, drughiet Sin, Tretiet Duh Sveti.

2°. Da znaj ci vtoret kip, Sanki Sin Boxi Jssukras doscial od nebe na tozi svet, storie se cilek, porodi se od Blaxena Deviza Maria po' Duha Svetoga, pati, i umre na kras zaradi nas, I na tretii den vaskrasna xiv, i na Spassovden vaside na nebe, i sedna na desna strana' od Oza Bogha, i od tam dohade na Sveta Missa²⁷ u Sveta Konka²⁸ kata koga' pravi Missa Domin²⁹, I na sadni den scte da dode da sadi sicki hora, da dade na dobritе Rai Nebeski, a na zlite pakal.

3°. Da znaj Occe nasc, illi kakgu vikat sas drugo ime: molitva Gospodinova, zascto' Gospodin Boogh Issukras gu zadal, i naucil.

4°. Da znaj zdrava Maria, illi kakja vikat sas drugo ime: molitva Anghelska, zascto se rasdele na tri dela, parviet del e' od sveti Gabriel Arkangel, drughiet od Sveta Elisabeta, tretiet od Sveta Cierqua.

5°. Da znaj Verovane, illi kake' vikat sas drugo ime: molitva Apostolska: zasctoј zadadoha dvanaisette Apostole.

²⁵ Този знак вероятно бележи ударение. Тук се предава по начин, който се доближава най-много до оригиналното изписване.

²⁶ Според БЕР (т. II, с. 373, 374) *kip* прониква в българския език чрез сърбохърватски или румънски от унгарски, където навлиза от тюркските езици. Предполага се още и прабългарски произход. Л. Илиева свързва думата *kip* със старобългарската *капище* и я обяснява като прабългаризъм от стар прабългарски корен *kär. – Илиева, Л. Две етимологии в светлината на данни от словенския език: Влашци 'съзвездия Pleiades' и бълг. диал. кап 'постройка от обредни хлябове'. – В: *Съвременните измерения на едно научно прозрение. 150 години от рождението на Ватрослав Облак*. София: Мултипринт, 2015, с. 168–173. В банатската книжнина *kip* се заменя постепенно с латинското название *персона*. В християнски смисъл означава едно от лицата на Светата Троица.

²⁷ Миса – литургия (от итал. *messa*, лат. *mīssa*). Тук запазваме преобладаващо оригиналните християнски названия, като ги транслитерираме.

²⁸ Конка – фонетичен диалектен вариант, среща се още и *комка* (църковно причастие).

²⁹ Домин – свещеник (от итал. *Domine*, вокатив на лат. *Domīnus*).

6°. Da znaj deset zapovedi Boxi. I etto ghi

1. As sam Gospodin Boogh tvoj da nemasc drugogo Boga izvam mene.

2. Da ne zemesc Ime Boxi na isprasno.

3. Da pocitasc Prasnizi.

4. Da pocitasc Bascta i Maika.

5. Da ne ubijesc nikogo.

6. Da ne prigrascisc Bludno.

7. Da ne odgradnisc niscto.

8. Da ne recesc kriva Martoria³⁰.

9. Da ne porimnua cilek na ciuscda xena', ni xena' na ciuscdogo cileka.

10. Da ne porimnuasc na ciuscda maka³¹, i stoka.

7° Da znai sedem sacramenti³² Issukrastovi. Iettoghi. 1°. Krasctenie. 2°. Krismanie. 3°. Pricistenie. 4°. Ispovet. 5°. Sveto maslo. 6°. Red sveti. 7°. Vencillo.

Da znai pet zapovedi od Sveta Cierqua. I etto ghi:

1°. Da slusciasc Missa kata Nedelia, i drughi prasnizi zapovedni.

2°. Da postisc golemi posti, i drughi posti zapovedni, I da ne' jadesc messo ni u petak, ni u sabota.

3°. Da se ispovedasc nai malko jednasc na godina, i da se pricistisc za Velikden.

4°. Da ne pravisc svadba u vreme zabraneno. 5°. Da platisc desetine na Cerqua.

³⁰ Значението на думата *мартория* тук е изведено от Речника на отец Маурицио, където *martoria* е с итал. съответствие *testimonio* (показание, свидетелство). Вж. РБИР 2020: 170.

³¹ Думата *мъка* тук е употребена в преносно значение 'имот, имане, придобито с тежък труд'.

³² Сакраменто – тайнство (от итал.).

Кои работи трябва да знае християнинът, ако иска да намери спасение на онзи свят

1. Да знае, че има един Бог и три лица, които са казват: първият Отец, другият Син, Третият – Дух Свети.

2. Да знае, че второто лице, санким Синът Божи Исукръс, дошъл от небето на този свят, стана човек, роди се от Блажена Девица Мария по Светия Дух, пати и умря на кръста заради нас, и на третия ден възкръсна жив, и на Спасовден отиде на небето, и седна от дясната страна на Отца Бога, и от там идва на Светата Миса и на Светата Конка, когато доминът (свещеникът) прави Мисата, и на съдния ден ще да дойде да съди всички хора, да даде на добрите Рай Небески, а на злите – пъкъл.

3. Да знае Отче наш, или както го наричат с друго име: молитва Господинова, която Господин Бог Исукръс я е създал и [ни е] научил [на нея].

4. Да знае Здрава Мария, или както я наричат с друго име: молитва Ангелска, която се разделя на три дяла; първият дял е от свети Архангел Габриел, другият – от Света Елисавета, третият – от Светата Църква.

5. Да знае Вероване или както го наричат с друго име: молитва Апостолска, която създадоха дванайсетте Апостоли.

6. Да знае десетте божии заповеди. Ето ги:

Аз съм Господин Бог твой, да нямаш друг Бог извън мене.

Да не взимаш името божие напразно.

Да почиташ празниците.

Да почиташ баща [си] и майка [си].

Да не убиваш никого.

Да не прегрешаваш блудно.

Да не открадваш нищо.

Да не казваш грешни свидетелства.

Да не пожелава човек чужда жена, нито жена чужд мъж.

Да не пожелава чуждия имот и стока.

7. Да знае седемте тайнства на Иисус Христос. Ето ги:
1. Кръщение. 2. Миропомазване. 3. Причастие. 4. Изповед. 5. Масло-свет. 6. Священство. 7. Венчило.

8. Да знае петте заповеди на Светата Църква. И ето ги:

Да слушаш мисата всяка неделя и на другите задължителни празници.

Да почиташ големите пости и другите задължителни пости и да не ядеш месо нито в петък, нито в събота.

Да се изповядваш най-малко веднъж в годината и да се причастяваш за Великден.

Да не правиш сватба в забранено време.

Да плащаш десетиня на църквата.

Из „Песен на Блажена Девица Мария“

Pesen na Blaxena Deviza Maria, с. 27–30

Falete kristiane
peite s veselia
falete Maria
i koja zadal.
Ta deviza i Maika
oscte ne rodена
bi sveta i blaxena
prid occi Boxij.
Nad sicke devoika
toko ta' sama
bes greh od Adama
na svet se rodi.
Sas sveto mislenie
sve cista xivela
bi liepa bi bella
slanze ja zagradi.
Za Maika Boxia
od nebe zovana
viecni Sin stana
u nea Cilek.
I kail stana
koi Bogh za bascta ima
i Maika da ima
na тази zeme'.
Se palna dusciatai
s milos Boxia besce'
u nea sedesce
zaman duh Sveti.
Tolkos aressa
ci niscto saidissa

da stavi nebessa
zaradi nea.
Sled nekoj godina
neina kascta blaxena
od Anghel nosena
u nas zastana.
Na tebe se clanem
Cascta Boxia
de' Sin od Maria
za nas se rodi.
I Boogh tei golemi
stana Sin na Maria
da bademo nia
od greh slobodni.
Gol i rastreperan
na malko slama
prigarna go sama
hem go zeluva.
U jedna goliba
darbe pastirski
i darove zarski
kabal ghi stori.
Bega na Misirsko
od Kral Erode
serzetoj probode
nox od boleva.
Ucitegl i dete'
zauben od Maria
u Cierqua Boxia
s' rados go naide'
zaradi Maria
vessel na svadbata
uberna vodata
na roino vino.
I koga go vide'
proboden i se krev
i ta neinata krev
iska da prolei.
Scto' stori i rece
koga' u bahciata
zaradi duscata
krev se ispoti.
Varzan na direkta
i bitt bi sas bicia

i ta' ciu' ce kiciat
koga' bi kovan.
Koga' bi okrunen
sas tarni bodlivi
i occi milostivi
ta gu gledasce.
Koga' pak na darvo
od kras bi raspren
I s ozzet napojen
nox serzeto i mina.
Odkovan od krastat
martav, i karvav tei
da vaskrasni, i xivei
Maria gu ceka.
Od samosi sebe
vaside pre Bascta si
ostavi Maika si
za nascia Maika
slatka, i milostiva
blaxena Maria
patt od nebesia
na svet nauci.
Stanala uceniza
sas duma sveta
sas xivot prisveta
cierqua posveti.
Sas molitva sveta
sas dumi Boxij
na poganski laxi
sekoga se opre'
I od svetat sitta
pre' sina si utide
od tammo da bade
nam pomoscniza.
Sas smarta blaxena
s' Issusa sdruxena
od Anghel nosena
na nebe utide'.
Blaxena Maria
pomaga sekogo
pribire' sekogo
maker grehovit.
Neino Ime sveto
kristiane oslobodi

pogane ispadi
nas ni zasrami.
Gospodin Boogh iskal
i svet bi sassipal
zaradi grehat.
A Sveta Maria
Blaxena Deviza
nascia Braniniza
zadarxia biciat.
Lize od Maria
streli od nebeta
boles od zemeta
zaman ispadi.
Maria od glados
od voiska od treska
i od boles teska
svet oslobodi.
O Devize i Maiko
i zvesda morska
pomosc kristianska
as artak malcia.
Zere' as ne moxia
kolko si dostoina
i kolko si vredna
da te zafala.
Sekoi kristianin
bega pre tebe
i moli se tebe
da go oslobodisc.
Tam gore na nebe
moli se za' mene
i pribirei mene
zarad pesenta.
I ciuvai mene
od maka paklena
da s' tebe Blaxena
doveka bada. Amen

Тук представяме първата част на песента, която графично е отделена от останалите; поради стихотворната форма преразказваме съдържанието. Текстът започва с обръщение към християните да пеят с веселие и да прославят Дева Мария, както и този, който я е създал. Изтъква се, че тя е била свята и блажена пред Божиите очи

още преди да бъде родена; единствена Мария не е носила у себе си греха на Адам. Живяла е чиста през целия си живот. В песента се преплитат фолклорни мотиви, Мария е наречена „лепа и бела“, т.е. красива и бяла; толкова е светъл образът ѝ, че сякаш самото слънце я обгражда. Този, който е приел за баща Бог, след раждането на Мария вече е имал и майка на земята. Наречена „къща божия“, тъй като е родила Божия син, който ни освобождава от греха. Накратко се споменават факти от живота на Иисус Христос – раждането му „в една колиба“, бягството в Египет, намирането в Йерусалимския храм, превръщането на водата във вино. Акцент е поставен върху мъката на Божията Майка, когато вижда страданията на своя син. В края на първата част от песента се говори за застъпничеството на Дева Мария, която помага на всички от небето. Наречена е „звезда морска“, тъй като всеки християнин намира спасение при нея. Накрая е отправена молитва Божията Майка да прибере при себе си и този, който пее тази песен.

Текст от ръкопис НБКМ 779 от 1780 г.**Сазова се сак задати Господ Светат, и sickite drughe rabote.****Поглавие 1.**

Nai napret zadadi Gospod od niscto nebeto, zemeta, vodata, i svetlosti'. Ta ci zapoveda na zemeta da rodi secakvi trevi, i darveta, i ta go posluscia. Sled tova' zadadi slanzeto, mesezat, i zvezdite, da svetat na zemeta. Zapoveda pak da se rodat u vodata secakvi ribe, i na zemeta po' havata secakva gad farkascta, i osahatse rodiha i Gospod ghi blagoslovi, i reci: rastete, i vadete se, i napalnete moreto, i zemeta. Reci pak Gospod: iskam dase rodat na zemeta secakvi xivine, i haivane³³ pitomni, i divi, i osahat se rodiha. Nai na setne pak reci Gospod: da storimi Cileka na nascia prilika, da zapovedova na ribite od moreto, na gadinite od havata, i na sickite haivane, i xivine od zemeta. Zadadi Gospod cileka, i turi go u jedna hubava bahcia³⁴ palna sas hubavi darveta od secakav jemisc, i na sredata darvoto od xivot, i darvoto od znanie od dobroto, i od zloto; i reci mu Gospod: od sickite darveta jasc jemisciat, salt od darvoto od znanie od dobroto i od zloto da ni jadesc, i ako necak jadesc, da znaisc ci sctesc da umresc. Prispa' pak Gospod Adama, i izvadi jedin cocal od ribrata mu, ta napravi xenata Eva i zavedia na Adama, i vence ghi. Reci togava Adam: scte da ostavi cilek bascta, i maike, da se zbere sas svoja Stopaniza, i sctat da badat dvama cato u jedno' telo. Beha Adam, i Eva goli, ama se ni poznavaha. За 6. dni zadadi Gospod tozi svet, i sicko detoi na Svetat, i sedmiet den pocina, i zatova' posveti sedmiet den, i zapoveda i nia da go pocitami, i zatova' Eureite pocitat sabutata, ama Sveta Cerqua promena', i zapoveda da darximi nia Nedeleta za pomen od Vaskressene Issukrastovo, hem da ni uidissami sas Eureite.

Казва се как създаде Господ света и всички други работи.**Глава 1.**

Най-напред създаде Господ от нищо небето, земята, водата и светлостта. Та заповяда на земята да роди всякакви треви и дървета

³³ Хайвани – животни (от араб.).

³⁴ Бахча – градина (от перс. през тур. bahçe).

и тя го послуша. След това създаде слънцето, месеца и звездите да светят на земята. Заповяда пак да се родят у водата всякакви риби и на земята във въздуха всякаква гад хвъркаща; и веднага се родиха и Господ ги благослови, и рече: „Растете и се размножавайте, и напълнете морето и земята“. Рече пак Господ: „Искам да се родят на земята всякакви живини и животни питомни, и диви“, и веднага се родиха. Най-накрая рече пак Господ „Да направим човека на наша прилика, да заповядва на рибите в морето, на гадините във въздуха и на всички животни и живини на земята“. Създаде Господ човека и го сложи в една хубава градина, пълна с хубави дървета от всякакви видове, и на средата – дървото на живота, дървото за познаване на доброто и злото; и рече му Господ: „От всички дървета яж плодовете, само от дървото за познаване на доброто и злото да не ядеш и ако някак ядеш, да знаеш, че ще умреш“. Приспа пак Господ Адама и извади един кокал от ребрата му, та направи жената Ева и заведе я на Адам и ги венча. Рече тогава Адам: „Ще остави човек баща си и майка си, за да се събере със своята стопанка, и ще бъдат двамата като едно тяло“. Бяха Адам и Ева голи, ама не се познаваха. За 6 дни създаде Господ този свят и всичко, което е на света, и на седмия ден си почина, и затова освети седмия ден и заповяда и ние да го почитаме, и затова евреите почитат съботата, ама Светата Църква заповяда да държим на неделята за помен на Христовото Възкресение, хем да не сме в съгласие с евреите.

Текстове от ръкопис НБКМ 1423 от 1793 г.**Iedin, deto sviri na horo, ubigo jedna strela od nebe, i dusciatamu utidi u Pacalat. Iurnek. 1.**

Na viljatat³⁵ Fiandra, na jedno' golemo selo, cata godina na denet cogato beha blagoslovili Cerquata od Seloto, imaha adet³⁶ da pravat golem praznik sas golem scenlik³⁷: i zatova' mlogo kalabalak se zbiresce od sickite drughi sela' naokolo, ne da molat Boga, i da go falat u onaži Cerqua, emi povice da igrajat, i da luduvat. Dokare se jedna' godina, ci na toži praznik, jedin ursus³⁸ cilek vezden sviri, ta mlogo ludi, i besni momzi, i momi igraha, sas golemo sagrescenie Boxi. Cato pak mrakna, i seki ze' da si utade doma', one siromah, i zlocesti svirez, ni umoril se, i ni nasitil se oscti da sviri, utadesce cade doma si, hem birkarar³⁹ sviresce, zatova' mlozina go beha posledili, ta igrajeha, i skaceha jaco ludo. I etto ci osahat⁴⁰ razvalise vremeto, i dighna se jedna' golema fortuna sas strascni blaskavize, i garmevize golemi. I padna jedna' strela vras toži zlocesti svirez, tago ubi, i odkasna mu jednata raka' od teloto. I javiha se dve ciarni, i strascni cuceta, deto sas ghiaulski jad grabnaha rakata mu, i zavlekoha ja. Zanesoha toži prokleti lesc u doma mu, i na utre iskaha rodninite mu da go zacopajat u Cerquata: ama Domin se upiresce, i dumasce, ci toi besce umrel po' pedepsa Boxia' zarad negovoto ludo svirene, i zatova' ni besce dostojan da se zacopai na Sveto mesto: hem zascto' besce umrel bes Sakramenti⁴¹ Boxi, i zaman besce bil losc cilek. A pak rodninite mu dumaha, ci i toi helbette besce utiscial na toži Praznik da se pokloni Bogu na onaži Cerqua. Nimoxe' akibet dase upre' veke Domin⁴² na tehnite dumi, i bile' zakanovane, emi dadi ta zacopaha onži nidostoini lesc na Sveto mesto. I na utre, cato samna, nameriha grobat otvorin, i nemasce vatre teloto. Zatova' moxi da se verova, ci sas Boxi

³⁵ Вероятно *вилает*.

³⁶ Адет – обичай, навик (от араб. през тур. adet).

³⁷ Шенлик – веселие, веселба (от тур. şenlik).

³⁸ Урсуз – лош, проклет, долен човек.

³⁹ Биркарар – по един и същ начин (от тур. bir karar).

⁴⁰ Осъат, осахат – веднага, тоя час (от тур. o sahat).

⁴¹ Сакраменто – тайнство (от итал.).

⁴² Домин – свещеник (от итал. Domine, вокатив на лат. Dominus).

izin⁴³, ghiaulete beha zavlekli i teloto mu, cacoto beha zavlekli rakata mu. Etto cakva' pedepsa⁴⁴ se stoji na onezi, deto u praznicin den se udaret na svetovni pesni, i igri.

Един, дето свири на хоро, уби го една стрела от небето и душата му отиде в пъкала. Юрнек 1.

В област Фиандра, едно голямо село, всяка година в деня, когато беше благословена селската църква, имаха обичай да правят голям празник с голяма веселба: и затова се събираха много хора от всичките други села наоколо, но не да се молят на бога и да го хвалят в онази църква, ами повече да играят и да лудуват. Случи се така, че една година на този празник един проклет човек всеки ден свиреше, та много луди и бесни момци и моми играха с голямо божие съгрешение. Като пак мръкна и всеки взе да си ходи у дома, онзи сиромаш и злочести свирец, ни уморил се и ни наситил се още да свири, отиваше към дома си и по същия начин свиреше, затова мнозина го бяха последвали, та и играеха и скачаха много лудо. И ето че веднага се развали времето, и вдигна се една голяма буря със страшни светкавици и големи гръмотевици. И падна една стрела връз този злочести свирец, та го уби и откъсна му едната ръка от тялото. И явиха се две черни и страшни кучета, които с дяволски яд грабнаха ръката му и я завлякоха. Занесоха този проклет труп у дома му и искаха на другия ден роднините му да го закопаят в черквата: ама свещеникът се възпираше и думаше, че той беше умрял от Божието възмездие заради лудото си свирене и затова не е достоен да се закопае на свято място: хем защото беше умрял без божии тайнства и защото винаги е бил лош човек. А пък роднините му думаша, че и той наистина беше отишъл на този празник да се

⁴³ Изин – позволение, разрешение (от араб. през тур. izin – други (диал.) форми: изйм и изан).

⁴⁴ Глаголът *педѣпсам* е от гръцки произход, в българските диалекти се среща производното съществително *педѣпса* с различни значения, но в банатския говор означава 'наказание'. С това значение се среща и в книжнината на българите католици, както и в банатската книжнина.

поклони богу у онази черква. Най-послед свещеникът не можеше вече да се възпира от техните думи и закани, и разреши, та закопаха онзи недостоеен труп на свято място. И на другия ден, като съмна, намериха гроба отворен и вътре тялото го нямаше. Затова може да се вярва, че с Божие разрешение дяволите бяха завлекли и тялото му тъй, както бяха завлекли и ръката му. Ето какво наказание се дава на тези, които в празничен ден го удрят на светски песни и игри.

Jedin Domin zasctoto pravi Sveta Missa na Velikden, sas ciudese si utade na viljat. Iur: 50.

Iedin Domin od cade Vlascko, deto go vikaha Andrea, utidi sas mlogo drughi druxina na Ieruzalem, da se pokloni na Issukrastovat grob; i cato beha tam velikata Sabuta, druxinata mu, cato se pokloniha na Issukrastovat grob, nameriha jedna' ghemia, deto scetesce na Velikden rano da traghni, i odrediha da si idat sas nea na viljat, macar da sceteha da osumnat bes Missa na tozi Svet den. Moli im se colco moxe' one harin Domin, da ostanat da slusciat sveta Missa na Velikden, i da se concat, cacoto im zapovedovasce sveta Ciarqua: ama tia hic ni poslusciaha negovat dobar nasahat, emi minbat iskaha da si idat. Ostana oileise one Domin samzi na Ieruzalem, kaza na Velikden Sveta Missa, i cato stori malco kavealti, traghna u pesc dasi idi na viljat. I cato si varvesce is patet vesel sas Boga, srescna jedin hubavez cilek na con, deto mu rece: zascto si utadesc, pridraghi, tei samzi, bes ni jedin drugar? i toi mu reci, ci da ni ostanti bes Missa na Velikden, ostanal besce bes druxina, ama tia si beha utiscle' ni slusciali Missa, macar da im se besce molil toi, da ni ostavet Sveta Missa. Recimu one cilek: ela' kaci se zad mene na conet: i cato se kaci, zaspas' jedin sladak san. I cato se sabudi nad vecer, ze' da gleda na okolo, da vidi de' besce: i one, deto go nossesce na con, reci mu: etto siga' moxisc da poznaisc cade si. I Domin zaciudin, i zamajan reci: pravi mi se, Gospodare, tazi Ciarqua, deto vida, i kasctata pre' nea, da e' mojata kascta, deto as seda'. Odgovare one, deto go vodesce: dobre' dumasce; tazii tvojata ciarqua, i tazi tvojata kascta. Zafali oileise Gospodina Boga Issukrasta, comuto si zel uzarana Teloto na Sveta Missa: i zarad negov si hatar traghnal samzi na tozi dalek pat, i ostana bes druxina, toco tek da ni ostanisc bes sveta Missa na tozi svet den; i tazi tvoja' rabota tolcov aressa Gospod, i zatova' prati mene negov Anghel, i tvoj Pazitel, da te doveda' zdrav, i xiv na tvojata Ciarqua; reci tova', ta ci lipsa. Zafali Domin Gospodina Boga, ta ci cato si dodoha

druxinata mu, каза na teh, cak go besce dovel Gospod na viljat sas golemo ciudesse, za' hatar od sveta Missa, deto besce pravil na Velikden, i kail besce stanal, da ostani bes druxina, toco tek da ni ostani bes Missa. A pak druxinata mu kazaha, cak se beha namerili na golem strah od xivotat si, i ci piscman beha stanali sas se' sarze od golemiet kabahat, deto beha storili, zasctoto ostaviha sveta Missa na Velikden.

Един свещеник, защото служи Света литургия на Великден, с чудо си отиде вкъщи. Юрнек 50.

Един свещеник от Влашко, дето го викаха Андреа, отиде с много други хора в Йерусалим да се поклони на гроба на Исус Христос. И като бяха там на Велика Събота, другарите му, като се поклониха на гроба на Исус Христос, намериха една лодка, която щеше рано на Великден да тръгне, и решиха да си идат с нея вкъщи, макар че щяха да осъмнат без литургия на този свят ден. Моли им се колкото можа онзи добър свещеник да останат да слушат Светата литургия на Великден, да се причастят, както им заповядваше Светата църква, ама те хич не послушаха неговия добър съвет, ами веднага искаха да си идат. Остана тогава онзи свещеник сам в Йерусалим, каза Светата литургия на Великден и като стори малко...⁴⁵, тръгна пеша да се прибира. И както си вървеше по пътя, весел с Бога, срещна един хубавец на кон, който му рече: „Защо си отиваш, предраги, така сам, без ни един другар?“. А той му отговори, че за да не остане без литургия на Великден, останал беше без дружина, а другите си били отишли, без да слушат литургията, макар той да им се бил молил да не оставят Светата литургия. Рече му онзи човек: „Ела, качи се зад мене на коня“. И като се качи, заспа един сладък сън. И като се събуди надвечер, взе да гледа наоколо да види къде е, а онзи, който го носеше на коня, му рече: „Ето сега можеш да познаеш къде си“. И свещеникът зачуден и замаян рече: „Струва ми се, господине, че тази черква, която виждам, и къщата пред нея са моите, където аз живея“. Онзи, който го водеше, отговори: „Добре казваш – тази е твоята черква, а тази е

⁴⁵ Неясна дума.

твоята къща. Тогава благодари на Господ Бог Иисус Христос, чието тяло си приел сутринта на Светата литургия, че заради негова угода си тръгнал сам-самичък на този дълъг път и останал си без дружина само и само да не се лишиш от Светата литургия на този свят ден; и тази твоя работа толкова се хареса на Господ, че ме прати – негов ангел и твой пазител, да те върна жив и здрав в твоята църква“. Каза това, та изчезна. Свещеникът започна да благодари на Господ Бог, а когато си дойдоха другарите му, каза и на тях как го беше довел Господ с голямо чудо вкъщи заради Светата литургия, която беше отслужил на Великден, и се беше съгласил да остане без дружина, но не и без литургия. А пък другарите му разказаха колко са били изплашени за живота си, как изпитваха със сърцата си вина и колко много съжеляваха за това, което бяха сторили, че са пропуснали светата литургия на Великден.

Da tarpi cilek sas dobra⁴⁶ voglia makite od tozi svet, nai dragai rabota na Boga. Iurnek. 81.

Iedin Boxi Pustigniak jeco se molil na Gospodina Boga, da mu kaxi, coja⁴⁶ rabota mu besce nai draga od sickite drughi, ta daja izvarsci toi; i zatova⁴⁶ jedin den, cato si molesce Boga u odaickata, ciu⁴⁶, ci jedin siromah vikasce na golemo vanka na patet, i molesce se za⁴⁶ pomosc. I cato izlezi toi vanka, vide⁴⁶ jedin siromah cilek gol, deto triperesce od stut, sas jedin golem kras na garbat. I cato go popita Pustignakat, coi besce, odgovare toi: As sam Issukras na Deviza Maria Sin, deto ida od nebe. Togava Pustignakat osahat klekna na colene pred Issukrasta, i reci mu: caco⁴⁶ trassisc tuka, mili moi Issusse, pred odajata od jedin siromah grehovit? I Issukras mu odgovare: ti me dokare tuka sas tvoжете molitvi, zere siga⁴⁶ tolcova vreme mi se molisc, da ti kaxia, coi hizmet moxisc da mi storisc, deto od sickite drughi damii po⁴⁶ dragh. Zatova⁴⁶ sam oileise doscial, moi pridraghi, da ti kaxia, deto ti sarze raci. Gledai oileise hubeve, i misli na tozi moi kras, i da znaisc, ci po⁴⁶ dragh hizmet ni moxisc mi stori, nekili ti, i sickite drughi moje⁴⁶ dostove⁴⁶, da nossiti mojat kras: sanki zaman da misliti na mojata gorka maka, i liutta smart, i da tarpiti za⁴⁶ moi hatar makite, deto vi as prasctem, coga⁴⁶ cak scta⁴⁶, za⁴⁶

⁴⁶ Дост – приятел (от перс. през тур. dost).

spassene od vascite dusci. I tova‘ mii bes kraï nai mîlo, i drago: zere sas tova‘ ti sctesc da zaprilicesc na mene. Reci tova‘, taci lipsa.

Да търпи човек с добра воля мъките на този свят е най-драгата работа за Бога. Юрнек 81.

Един божи пустинник много се молил на Господ Бог да му каже коя работа му е най-драга от всички други, та да я извърши той; и затова един ден, като се молеше на Бога в стаичката си, чу, че един сиромаш викаше силно отвън на пътя и молеше за помощ. И като излезе той вън, видя един сиромаш човек гол, който трепереше от студ, с един голям кръст на гърба. И като го попита пустинникът кой беше, той отговори: „Аз съм Иисус Христос, на Девица Мария син, и идвам от небето“. Тогава пустинникът веднага коленичи пред Иисус и му рече: „Какво търсиш тука, мили мой Иисусе, пред стаята на един грешен сиромаш?“. А Иисус Христос му отговори: „Ти ме доведе тука с твоите молитви и тъй като толкова време ми се молиш, да ти кажа каква служба можеш да ми сториш, която да ми е по-драга от всички други. Затова сега съм дошъл, мой предраги, да ти кажа това, което сърцето ти иска. Гледай затова хубаво и мисли за този мой кръст, и да знаеш, че по-драга служба не можеш да направиш от тази ти и всички други твои приятели да носят моя кръст: това означава винаги да мислите за моята голяма мъка и люта смърт, и да търпите за моя угода мъките, които аз пращам, когато и както искам, за спасение на вашите души. И това ми е винаги най-мило и драго и така ти ще заприличаш на мене. Каза това и си тръгна.

Павел Дуванлията

В Христоматията публикуваме няколко текста от католическите календари „Св. св. Кирил и Методий“ и една молитва, чийто текст е предоставен от Мария Станева, служител на читалището в с. Житница (в миналото с. Хамбарлий), община Калояново, Пловдивско – едно от главните селища в Южна България, населено и днес с българи католици. Молитвата е записана така, както е била предадена на Мария Станева от нейната баба Станка Станева, родена през 1941 г. в с. Житница. Тя, от своя страна, знае молитвата също от своята баба.

Като автор на текста се сочи отец Павел Дуванлията или Гайдаджийски (1733/1734–1804), католически свещеник, от 1777 г. ръкоположен за Никополски епископ. Най-новите изследвания дават основание да се смята, че именно Павел Дуванлията е основоположник на павликянската книжовна традиция (Епистоларното наследство 2024: 10), т.е. на книжнината на българите католици на народен език (павликянско наречие), която възниква през втората половина на XVIII век и е предназначена основно за католиците от южните български земи. Доскоро в научната литература неговата роля беше равнопоставена с другия представител на тази книжнина, а именно Петър Ковачев Царски (Petar Fabri Imperiali) (1745–1746, Пловдив или Пловдивското с. Давуджово, сега квартал Миромир в Хисаря – 24.02.1795 г., Пловдив или Давуджово).

За съжаление, към момента няма открити запазени ръкописи на отец Павел Дуванлията. Част от неговото творчество е познато благодарение на описанията на Л. Милетич в раздела „Павликянската книжнина“ от студията „Нашите павликяни“, както и от текстове, публикувани в католическите календари „Св. св. Кирил и Методи“.

Текстът на молитвата „Мария, звездъ сведльща“, който публикуваме тук, записан от Мария Станева от с. Житница, е много сходен с откъсите от „Молитва на Блажена Девица Мария“, които предава Л. Милетич в своята „Павликянска книжнина“ и които той посочва като пример за „книжовност въз основа на народния ни език“ и за език, „взет из живия народен говор“ (Милетич 1903: 240, 241). Милетич пише едновременно за два ръкописа, съпоставяйки ги, ка-

то единият със сигурност е на отец Павел Дуванлията (поради посвещение на с. 74 с точната дата 24 декември 1775 г.). Вторият ръкопис не е датиран, но според изследователя е писан не по-рано от края на XVIII век. От изложението на Милетич не става съвсем ясно от кой точно от двата са откъсите от „Молитва на Блажена Девица Мария“, но най-вероятно не са от ръкописа на отец Павел Дуванлията. Въпреки това в паметта на общността на българите католици от с. Житница молитвата „Мария, звездъ сведльща“ е останала като написана именно от отец Павел Дуванлията и така се предава от поколение на поколение. Тя е била част от цикъл молитвени и песенни текстове за покойници.

Избрана библиография

Епистоларното наследство на Павел Дуванлията (Гайдаджийски). Съст. П. Кортези и др. Предговор, превод и коментар Кр. Станчев. – В: *Архивите говорят*. Т. 73. София: Главно управление на архивите при МС, Културен център „Евгени Босилков“, Белене, 2024.

Календар Св. Кирил и Методи: 1918–1944, Г. I–XXVII. София: Софийска католическа енория.

Милетич, Л. Нашите павликяни. – В: *СбНУНК*, т. 19, с. 1–368.

Станчев, Кр. Павел Гайдаджийски Дуванлията. – В: *Стара българска литература. Енциклопедичен речник*. Съставител Д. Петканова. София: Петър Берон, 1992, с. 311.

ТЕКСТОВЕ⁴⁷

Из „Духовни песни“

1. Адамъ и Ева

Отъ първи часъ, отъ първо време
Стори Господъ небо и земе:
На небето ангеле прави.
За земета хора остави.
Одъ земе направи чилека
Сасъ душа да живеи до века.
Чилека стори на своя прилика

⁴⁷ Тези текстове не се предават на съвременен български език, тъй като са написани на кирилица на разбираем български диалект. В оригиналната публикация всеки ред започва с главна буква.

И рече „Адамъ“ да се вика...
Да заспи сънъ му даде,
Одъ него идно ребро изваде,
Идно ребро одъ страна лева
И одъ него направи Ева...
Затова, чувекъ сасъ чудна сила –
Одъ баща, одъ майка мила
Се разделе, и одъ сички стране
Сасъ своя жена йедно да стане.
И дето Господъ варза одкрай
Тамъ у бахчата и телесни тай,
Чилекъ да одвърже не бива
Без опачина, без изкривина:
И никога правдина й било
На животъ да се разделе венчило.

2. Въ Рая

Беше Господъ в'мира земе
Насадилъ хубости големе,
Съсъ рожби пълни фидане,
Чилекъ лесно да се хране.
На средата дърво беше,
„Дърво одъ живот“ се зовеше:
Рожбата му кой ядеше,
Заманъ жив и здрав се държеше.
До него друго дърво стойеше,
„Одъ знание дърво“ се зовеше...

3. Изкушение и грехопадение

Из градина тай хитра и люта
У бахча се въртеше издута
Замя пълна с'люта отрова.
Дяволъ нея намери готова
Ева да измами, с'думи убори,
И на светъ толкозъ зло да стори.
На дърво увита из зелена шума
Дяволъ из нея на Ева продума:
„Изъ бахча, по зелена трева,
На мирна земе, честита Ева,
Що си слънце одъ изтокъ изгрева,
До тъмно си ходиш бесъ задева,
Божа прилика, Адаму драга

Ето сичко на тебе се слага.
Тези фидани, редомъ зелени,
За тебе са, Ево, насадени:
Зелени клони, пълни съ рожба,
Надоло висятъ за твоя гозба.
Защо ти, Ево, не се насмешъ
Одъ тази рожба сладка да земешъ?
На другите рожби посегашъ,
Одъ тази най-сладка, ти бегашъ!“
– „Кой намъ толкозъ добро даде,
Салъ това дърво не предаде.
Одъ него, рече, ако ядете,
Одъ люта смъртъ ще да умрете.
Тази рожба намъ одъ люте змие
Подъ сладка прилика утрова крие.
Не дай Боже да укусна тазъ утрова,
Защо у нея лежи смъртъта готова!“
– „Ти, хитра Ево, толко треперишъ?
У думи толкосъ страхъ намеришъ?
Кой на тебе толко добро направи,
Не би тъй люто дърво оставилъ
На сред бахча, тъй озрело, меко,
Ами скрилъ го би отъ твой очи далеко.
Не би рожба тъй румена
Насадилъ на тазъ полена,
С’толко прилика зелена
На очи тъй римизена:
У нея да би имало отрова,
И люта смъртъ готова,
Увита сасъ листа черни,
Заградена сасъ остри пърти,
Насадилъ я би на пусто место
Да я не гледашъ тъй често,
Не е тъй, Ево, не е,
Не знашъ, чи се тае, крие,
У тази рожба за тебе
Сичко добро одъ небе.
Ако одъ тази рожба укусите,
Колко Бога ще да знайте
Добро и зло да упознаите
Като Бога ще да станите.
Затова, сасъ заповедъ ви наспревари
Да не станете с’него барабари“.

4. Грехопадението

Лъжата Ева да верува би лесна:
На римниво дърво посегна сасъ десна;
Посегна, откъсна, одъ зърното яде,
Пакъ на стопанина си Адама подаде.
И той, на Ева хатъръ да не развале,
Яде, и душата си у грехъ увале...
Отвориха имъ се очите на двама,
И дяволска познаха измама:
Усетиха се да са голи и бесъ дреха;
Сбъркани, двама се запреха:
Сасъ листа отъ срамъ се завиха
Задъ туха одъ търни се скриха.

5. Мъмрението

Ето Господ на Адама извика:
„Дѣ си, Адаме, с'тая прилика“
– „Боже, ето задъ тези търни седа,
Никой да не ме види, ни гледа“!
– „Защо ти, Адаме, тъй се криешъ?
Срамежливъ на заветъ се свиешъ?
Страхъ ли вида, или нѣкой те гони
Та се тулишъ задъ тези клони?“
– „Боже, гласъ твой доде на уши мойе
Та се затрепера сърце и тело мое.
Като одъ сънь сабудихъ се ась и Ева,
Обърнахми очи по-десна, по-лева,
Не виде нещо будно наши око
Да ходи на тоз полїе широко
Без дреха, я без премена
Салтъ ась и тазъ Ева до мене;
И да не ходимъ тъй безъ примене
Набрахме тезъ листа зелене;
Сасъ техъ двама се увихмо
И задъ тези търни се скрихмо“.
– „Не бихте усетили по васъ тезъ измене,
Не бехте садъ голи и безъ примене
Даржали да бихти мой заповеди
Смислили да бихти мои наредби.
Потъпкахте двама моята дума,
Затова сте садъ увити сасъ шума.“
– „Ахъ, Боже! Ева, що ти за дружка ми даде

Одъ недадено зърно с'руката ми подаде!“
– „Защо тъй бърза била си, Ево, и лесна
Да сгрешиш, ти толко, во несвесна?“
– Не бихъ асъ, Боже, тъй бърза и лесна
На недадено дърво с'моя десна
Да посегна, не тъй несвесна и лека,
Ма държала бихъ твойта дума до века.
Ахъ, Боже, не дай да ми се лице той засрами.
Ето проклетата змия, та, та ме измами!...

Текста съобщенъ отъ Д. А. Гюровъ

Източник: *Календар Св. Кирил и Методий за 1926 г.*, с. 68–72

Пѣсень на Девица Мария одъ седемъ Болеви

Стойеше майка жалновита
Възъ кръсть, тужна и сълзовита,
Одъ свое чедо разпрѣно.

Нейна душа сълзовита
Зарадъ жалбе ядовита
Остъръ ножъ пробиваше.

Колко тужна и грижовна
Она бѣше благословна
Майка Исукръстова!

Нейно сърце жалъ дѣлѣше
Защо у мъжи Синъ ѝ бѣше
Кого толкосъ милуваше.

Одъ кой око сълза не вире
Кога гледа да примире
Божа майка у жалбитѣ?

Нищѣ одъ плачъ да почина
Кога майка зарадъ Сина
Тужна вида и мучена!

Зарадъ грѣхи одъ свои хора
Виде Иисуса у покора
И у муке удавино.

Когó бѣше та родила
Видѣ оставинѣ и безѣ сила
Когá душа предаваше.

Извирѣ, майко, одѣ милости,
Дай да усетимѣ твой жалости,
И сасѣ тебе да плачиме...

Дорде сърце ми се клати,
Дай да плачи и да пати
Зарадѣ муке Иисусове

Възѣ кръста дай да остана
И сасѣ тебе да зафана
День и нощѣ да се жала.

Дай ми, Девице пречиста,
С'твое сълза да се учиста,
Другарѣ да съмѣ на твой плачѣ...

Вѣчни у пламѣкъ да ни хода
Кога сѣди свои народа
Твоятъ Синѣ, одехѣ, моли!...

Източник: *Календар Св. Кирил и Методи* за 1927 г., с. 65–66

Пѣсень за Ангелѣ-Пазителя

Ангелѣ Божи, милостиви,
Ти намѣ – будни и сънливи –
Насѣ завивай с'тоѣ криле
Одѣ пѣклене върле силе.

Надейми се ние у тебе,
У страхѣ, у зорѣ, у потребе,
Домá, на кърѣ и поле
Насѣ испази одѣ невољѣ.

По видело и по тъмно
И по рамно и по стрѣмно,
Степке наше каде рай
Да се управатѣ помошѣ дай.

Изъ чисте и праве пжтеке
Наше гриже стори леке,
У грѣхъ душа да не падне
Божи одъ рай да не испадне.

Божи законъ дай да обиче
Кжде рай све да тиче
Пакъ съсъ тебе в рай да иде,
Вѣчна радостъ там да виде...

Източник: *Календар Св. Кирил и Методи* за 1927 г., с. 66

Мария, звездъ сведлъща

Мария, звездъ сведлъща,
от ниби изгрея се леска
по тая земе злочиста,
славна девойко нибиска.

Мария, от ниби царица,
видела звездъ зорница
по чърна земе и по море,
на християни свети сговори.

Марийо, майко най-света,
по морито и по земета,
видела светий пламък,
помагай на свои християне.

Девойко славна нибиска,
на тиб се мола и аз ниска.
От тиб да се ни отделим,
видела звездъ и бела.

На памет да ме разсветиш,
рамна пътика да осветиш,
по видело заман да тичем,
правдинътъ заман да обичем.

Да ни ода из тъмна пътика,
да ни падем у грей довика,
да ни вида зарар нощиска
от проклита зъмня увита.

На сърци сабор да стора,
от лош табит да се убора,
да ни думам зло за ора,
за смей и за разговора.

На блуден пламък да навия,
от лош адит да се отбия.
Лоши думи да не думам,
с уста и с очи да не греувам.

Да ме убус ни омай,
да ме севда ни замай,
душа заман чиста, умита,
телесна прелика да ни зачитем.

Марийо, звездъ тъй бела,
ти си се без грей зачела,
ни грей, ни лике си имала,
чиста и бистра си се държала.

Разсвети светлостта твоя,
та очисти душата моя.
Да бъде сърце, памет и тело
от снег по-чисто и по-бело.

Дай докрай добре да живея,
друго да не зная и умея,
сал пред Исукръста да стоя,
тибе да милувам.

Помощ моя, благослови ме,
с твоя десна изпази ме
от смърт ненадейна,
от вода, от лоша среща.

Марийо, звездъ сведлъща,
да липсат от нас тъмнините,
да се вдигнат от нас мъглите,
да се укротат силни вирушки.
Да не падет по поле градушки.

Ти нам варди под твоите крила
от стрела, от турска сила,
от дирт, от болес тижка,
славна девойко нибиска.

Марийо, моя помощнице,
дай на тая грешна душица
помощ твоя, най-голема,
от света смърт да задрема.

Най-наситне, девойко честита,
дай със чиста душа и умита
у рай да дода пре тебе
у драгото, бело ниби. Амин.

Източник: *Мария Станева*

Ръкопис НБКМ 780 от края на XVIII в.

Ръкопис *НБКМ 780* е определен от К. Станчев като „най-интересният“ от павликянските ръкописи, общо 14 на брой, притежание на НБКМ. Той съдържа образци на песенната религиозна поезия на българите павликяни (Станчев 1975: 64). Преди К. Станчев меродавно е само описанието на Б. Цонев, който разписва съдържанието му и издава отделни текст-проби на кирилица. Ръкописът е въведен в обращение под названието *Поучения, молитви, басни в стихове*. През 2024 г. той се превърна в обект на специално експониране в изложба в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, тъй като съдържа, освен посочените типове творби, и наивистични рисунки, направени от неизвестна ръка по сюжетите и тематиката на някои от съдържащите се в него текстове⁴⁸. Авторите на изложбата подчертават, че проучването на ръкописа предстои, и привеждат факти, че в края, на задния форзац, е посочена годината 1782 или 1792 (третата цифра всъщност е задраскана и поправена) и е изписано на латиница без никакъв придружаващ текст името Pavel Duvandje⁴⁹, т.е. известния католически свещеник Павел Дуванлията или Гайдаджийски (1734/1735–1804), от 1777 г. Никополски епископ и апостолически наместник на Влахия. Тази информация отсъстваше до момента в описанието на Б. Цонев. Въпреки хронологическото съвпадение с времето, в което е живял изтъкнатият павликянски книжовник, върху чиито преписи и авторски текстове в голяма степен се гради написаното от Любомир Милетич за павликянската поезия, авторите на изложбата правят заключението, че почеркът в ръкописа не съвпада с този на Павел Дуванлията⁵⁰

⁴⁸ <https://www.nationallibrary.bg/www/2024/04/29/16-%D0%BC%D0%B0%D0%B9-15-%D1%8E%D0%BD%D0%B8-%D0%B7%D0%B0%D0%BB%D0%B0-%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%8F-%D0%BD%D0%B0-%D0%BA%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B0%D1%82%D0%B0/>.

⁴⁹ Този начин на изписване на името е алтернативен и би могъл да се прочете Дуванджи, както е известно в миналото село Дуванлии. В други източници Dovanlia, Dovanglia (Епистоларното наследство 2024: 8).

⁵⁰ Подобно мнение се нуждае от коригиране. Това не е възможно да се установи, тъй като липсва запазен автограф на Павел Дуванлията на литературно

или с някои от почерците на останалите павликянски ръкописи, запазени в Националната библиотека. В своето знаменито съчинение „Нашите павликяни“ Л. Милетич публикува извадки от почти идентична приказка в стихове за лисицата и щъркела именно по открит в с. Селджиково (днес Калояново, Пловдивско) ръкопис на Павел Дуванлията (Милетич 1903: 269–272). Той запазва езика, но също издава текста на кирилица. Според автора източникът е чужд и неизвестен, възможно е да е хърватски, но неустановеният автор очевидно е българин павликянин, който добре познава „павликянския народен живот“. Всички ръкописи на Павел Дуванлията днес са в неизвестност, включително най-ранният от 1775 г. Той е съдържал духовна песенна поезия и не само е принадлежал на този книжовник, но е компилиран от него по дубровнишки хърватски образци с ярки прояви на лично творчество (Илиева 1982: 238). Останали са само сведения от библиографски и литературен характер. Поради това никаква сигурна атрибуция на *НБКМ 780* не би могла да бъде направена на този етап, освен че преписвачът на *НБКМ 780* е от средите на българите католици от Пловдивско, съдейки преди всичко по метаданните и езика. Именно в района на Хамбарлии, днешна Житница, Силджиково и Даваджово (днешен Миромир, квартал на Хисаря) работи през третата четвърт на века Павел Гайдаджийски, сам носещ прозвището си по своето родно място с. Дуванлии (от турска дума за богомолец) в днешната община Калояново, област Пловдив. Той се смята за „зачинател на павликянската поетическа традиция“ и виден книжовно-просветен деятел сред павликянската общност (Епистолярното наследство 2024: 10). Стихотворните басни са самостоен жанр в павликянската книжнина и са се радвали на интерес и преписване в средите на българите католици и през XIX в. Животинският свят в басните от ръкопис *НБКМ 780* е разнообразен. Герои на басните са вълкът, кученцето, пастирът, пеперудите и пчелите.

произведение. Новоиздадените му писма, преведени на български от италиански оригинали (Епистолярното наследство 2024), хвърлят обилна светлина върху живота и пастирската дейност на мисионера, но могат да разрешат проблеми на атрибуцията само ако се използват самите оригинали и се сравни почеркът на книжовника.

В настоящия си вид ръкопис *НБКМ 780* има 90-листов обем и е със загубено начало. Изписан е на български език, павликянско наречие, с латиница, на места има неграмотни проби на перото. Тук запазваме изцяло оригиналната графика и правопис на образците. Рисунките съпътстват не само басните с изображения на животните в тях, но представят литургически сцени, като Разпятието на Исус, Пиета – Богородица с мъртвия Исус, дори *Sveti Ghierghi*, който убива змея, *Mikael Arkangel*, *sveti Jozo* (старозаветният Йосиф), *sveti Ivan Krastitel* и др.

Описание

Цонев, Б. *Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека*. Т. 2., София, 1923, с. 475–479.

Източник: дигитално копие на ръкописа:

<https://digilib.nationallibrary.bg/slr/publi/image>.

Избрана библиография

Братанов, И. Свети Алексей, човек божий, в две произведения на българската възрожденска литература. – В: *La cultura spirituale cattolica: sua presenza ed influsso in Bulgaria*. Sofia: Gea-Libris, 1992, с. 286–294.

Епистоларното наследство на Павел Дуванлията (Гайдаджийски). Съст. П. Кортези и др. Предговор, превод и коментар Кр. Станчев. – *Архивите говорят*. Т. 73. София: Главно управление на архивите при МС, Културен център „Евгени Босилков“, Белене, 2024.

Илиева, Л. Из изворите на българската павликянска поезия. – В: *Доклади от Първия международен конгрес по българистика*. София: БАН, с. 237–244.

Милетич, Л. Нашите павликяни. *Сборник за народни умотворения, наука и книжнина*. София, 1903, т. 19, с. 1–369.

Станчев, Кр. Ритмични особености на старобългарската поезия. – В: *Славистични изследвания*, кн. 3, София, 1973, с. 254–270.

Станчев, Кр. Поезията на българските павликяни. – *Литературна мисъл*, XIX, 1975, 1, с. 63–71.

Цонев, Б. Един павликянски ръкопис от втората половина на XVIII век. – *Годишник на СУ*. Историко-филологически отдел. Т. 25/6. София: Художник, 1929, с. 58–64.

Текстове от ръкопис НБКМ 780

л. 43б–46б, със странична рисунка на двете животни

Prikaza 1^a**Lessiza sas Ciaplek (Лисица и щъркел)**

Jda Ciaplek sad do tebe
Ci za garlo lek mi trebe
Jedna riba iadeh iadna
Barge barge ci beh gladna
Rekoh da s ponahrana
a kos iadni u garlo ostana
sad me davi, sili varlo
kato zabie bode u garlo
Dalghe Ciaplek imasc klescti
nebo s kilunk⁵¹ te pocesti
lesno moxesc bis zadeva
da te izbavesc od boleva
Da te smisla as na setne
dovmi na occhi svetlos svetne
ot lov deliz da ti (isprossa – задраскано) nossa
med od pceli da ti isprossa
Verno pak as za napreda
Kato sloga da te sleda
Ciaplek
Hitra Lesso, i ubassata
Med ti istice is ostata
Ji na dumi tvarde svesna
A da smislisc laxi lesna
Mlad sam, lesso, agiamia
rekli mi sa da se kria
od lessiza vlassovita
ci na ismama ta ispita
Martva, ubita da se stori
Lexi, mixi, osta otvori
Garghe, srake da pomame
Lesno lovciz da si fane
Da ti brakna u garlo draga
Basc ne smeja s moia gaga

⁵¹ КЛЮН.

Ni e garne od voda blaga
Ni priskacem taquis praga
Ta mi lesso mila prosti
Nema as tolkos milosti
Koi me sili, koi me goni
Mexdu zubi i trivoni
Glava draga da si ostava
s tolko sctetta da te isdrava
Nemasc vera tolkos zdrava
svet od kole te poznavava
Kak lessiza opascka meta
Ta si misli izmame sctetta
Makar da ima u garlo kosti
Ni govei si, ne to posti
Lessiza
J lessiza po svet se veje
Ci i ta trebe da xiveje
Dorde e xiva zdrava jaka
se pomaga s glava i kraka
Mlogo znaie, mlogo omeje
Zascto sekoi zle i peje
Kolko kosmi ta raslani
tolkos ima ta duscmani
Hitra trebe da se brani
Ci sekoi tice da ia fani
Nekoi vikni da ia izdiga
Sekoi tice da ia stiga
Ne u lete, ne u zime
ta od prinke⁵² se odnime
Koxa mrasna da bi imala
mirna redom bi zaspala
Nikoi bi ja diril, sledil
Ni zadeval nebo sredil
Zascto ima koxa skapa
Da se divi, bja, tupa
Ako obeyni skoro barge
sekoi kalne i poparge
Jere iskat da si zastane
U vase u prinke da im se fane
Nekoi s puscka neydi ia pali
to s dumi po svet fali

⁵² Примка.

Kad se na lov ta nakani
kolko grescna ta se brani
Glom se isdiga, sbor s' svika
ja ia leska sekoï vika
Kak si klati opascka meta
Mer da ia skrje u zemeta
Misli izmame ta i sctetta
jadi belkim ta dlaceta?
Leko stepe, kral isdiga
nikak belki da go diga?
Koia kniga proscka dava
da se bedi dusca prava?
Grehi se od nebo ni prosctava
ni po zeme stvar, e prava
Da se bedi i zavar stori
osta da se rasluovi
Ako zavar se ni varne
zagradeno gnezdo s tarni
Razra bese, vetor svate
ja is oblak strela pale
Zarad bedi, zavar, zloto
Padet jaiza iz gnezdoto
Ciaplek cesto propadeva
seko padi, nikoi greva
Ciaplek
Sciuscti i smeti ti si zbiresc
ci od garlo ti omiresc
Dor si xiva, dor si zdrava
ni si lesso tolkos prava
Pravdinata ti ni hajesc
sled kokoscka koga lajesc
Ti se falesc s kosmi...
A ta gonisc gaske i pauni..
jmasc koxa meka skapa
za kokoscke garlo ti se spuka

Lessiza

Ciarno, belo po garbina
dobar ti si napolovina
Dalghia nosisc ostra gaga
mer za voda tuko blaga
da probiesc zammie i xiabe
tolkos moxiat i garghe slabe
Si prestepesc s konkile

nemasc sarze kolko pile
Sraseno klepasc ti s klepalo
Dlago hemen kato oralo
A plascliv gledasc na sto strain
nekoj za opascka da te ne fani
S jedno occo na dolo gledasc
Merisc s drugo kak da begasc
Leska omire i zadrema
A ti imasc strah golema
Glava axdev da ti otkini
Xivot draghi da ti istini
Nema u garlo, Ciaplek prinka
as si galtam iedvam slinka
Pilo drago, pilo cesno
slamka od zeme kolko e lesno
da isdighisc s tvoie klescti
tolkos i kos da se izmisli
Ciaplek se predori
jz gnezdoto ciaplek frakna
na lessosa u osta brakna
Ribni kos iz garlo izvadi
i vessel frakna iz livadi

Lessiza

Gladna sam bila leska udeve
Alla ni osceshteh od boleve
Dremka na occi da ni beh imala
Nescto as bih si sad jala
Stisnala da beh si malko zabite
Scteha da badat ciaravata mi site
Za hak to ciaplek da si fane
Ci xiv ostana, i bis rane

Поради стихотворния характер на творбата тук привеждаме само най-общо фабулата на приказката „Лисица и щъркел“. Лисицата се задавя с рибена кост, докато яде риба, и моли щъркела да бръкне с клюна си, за да я извади, тъй като изпитва болка. Обещава му различни неща. Той не се осмелява, защото знае, че лисицата обича лъжите и е опитна в измамите. В последвалия диалог тя се оправдава, че е набедена в коварство, а всъщност всеки иска нейната скъпа кожа. След увещанията и моралните разсъждения, че прошка се дава само на небето, щъркелът извършва това добро дело

и весело хвърква на воля из ливадите. Лисицата е спасена, но съжалява, че не е изляла щъркела и не се е заситила, а го е оставила жив. Така тя отново доказва неблагодарността си.

За u ponidelnik molitva, л. 706

Молитвите за всеки ден от седмицата са много разпространени в католическата книжнина. По-късно те са обобщени в изданието на Яко Яковски от 1844 г. „Nauka Kristianska za kristianete od Filibeliskata darxiava“, отпечатано в Рим от Propaganda Fide на латиница. Яко Яковски е завършил богословие в Рим и е служил като католически свещеник в Пловдивско. По същество изданието е Катехизис с молитви и духовни размишления по дни. По тези въпроси вж. **Станчев, Кр.** Преходът от латиница към кирилица в книжнината на българите католици през XIX век като индикатор за осъзната национална идентичност. – В: *Кирилицата*. Международен форум за кирилицата. София, 2023, с. 181–185.

Издаденият тук образец от *НБКМ 780* не съвпада с по-късното печатно издание дословно, а само тематично, както и по отношение на типични думи и изрази, станали разпознаваеми маркери на католическата книжнина, например *величанство, спасител, сторител, пургаторио* и др.

ТЕКСТ

Boxe moi vecni, sas dalboko slagane ut sarze, as poznavam da sam navredil tvoie Bozi velicianstvo, i dobrina, i zascto dneska, ci e parviat den ut nidela: as od tebe iskam oprosceni i raspus ut moite greeve, i mola se slognat tvoita bismerna blagos, da mi dadesc milos da zakacia kata den da se macia za spazeni ut dusca mi, zarad koia si se macil do umiralo: tij moi jspazitele ti se mola, da mi dadesc pomosc da zakaciovam sicki moie rabote za tvoja poces, i slava ut moie spazeni, i da traia do moi kraj i moi Boxe, moi storitele, dneska ti predavam moia dusca, moie telo i dobrini svetovni; mola ti se da ti drago da slovise od mene kako tj drago spovet tvoia sveta oglia, zascto sam gotov da ia izvarsca, a ne moita; as oscti od teb prossla slognat milosardia zarad sickite dusce, deto se u ogan ut purgatorio, i naj zared oneie, zared koie sam dlaxin, i sam borclia illi spored rod, i po kruvnina, illi zared dohovni dobrini, illi svetovni, kakto nascia maikia sveta ciarqu mo spomneva, i naj mlogo ti se mola da mi dadesc milos da prava na toia svet purgatorio, ta na moia

smart, spored dostoianstvo ut tvoia bolescla maka as da moxa da ubeza u slava ut raj nibeski. Amen.

Молитва за понеделник

Вечни мой Боже, с дълбоко съгласие от сърце, аз признавам, че съм навредил на Твоето Божие величие и добрина, и защото днес е първият ден от седмицата, аз искам от теб опрощение и отпуст на моите грехове, и моля се, съединен с твоята безмерна благодат, да ми дадеш милост да успея всеки ден да се мъча за спасението на моята душа, заради която и ти си се мъчил до смъртта си. Моля те, теб, мой спасителю, да ми дадеш помощ, та да извърша всички мои дела за твоя почест и слава и за моето спасение, и да издържа до края, мой Боже и мой създателю. Днеска ти предавам моята душа, моето тяло и световните добрини, моля ти се драго за мен да се застъпиш, както е драго светото Твое помазание със светия olej, защото съм готов да го извърша. Още моля Твоето милосърдие за всички души, които са в огъня на чистилицето, и най-вече заради онези, на които съм длъжник, борчлия или които са ми роднини; или заради духовните добрини или световни, както нашата майка Светата църква ги споменува. И най-много те моля да ми дадеш милост да създам на тоя свят чистилицето, та в часа на моята смърт според достойнието от твоята болезнена мъка аз да мога да вляза със слава в небесния рай.

Богатото съдържание на *НБКМ 780* може да се илюстрира и с нравоучителните размисли и беседи по различни въпроси от живота на българите католици. Най-добре образци от тях са представени в Антологията на М. Валчак-Миколайчикова, където са представени в оригинал и кирилска транслитерация (**Walczak-Mikołajczakowa, M. Piśmiennictwo katolickie w Bułgarii. Język utworów II połowy XVIII wieku.** Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2004, с. 235–240). Тук публикуваме част от едно от неиздаваните до момента поучения.

л. 12а–13б

ТЕКСТ

Kolko se ismamouvat idni Cristiane i kolko zle se nadeiat da imat u sebe si milos Boxia. Gl.12a

Ghiavol, naj golem duscmanin na cileka, maci se zaman⁵³, i cialasctisova⁵⁴ se da oddeli cileka od Boga: alla zascto vidi ci ni e kabil⁵⁵ da cilek sas skvem zabravi Boga, kakto toi bi iskal, kako pravi? na glupavite Cristiane dava losci promisclena za Boga, i kaxi im na sarceto, Gospod sedi na visoko nebe cedit, i golem, neto trassi tolkoz tanko, kako pravi cilek na zemeta: kakav zavar⁵⁶ pravim nia na Gospodina Boga, koga nescto sbarkovami: kako bilo da se cilek povesei i radova na tozi svet? Gospod mo⁵⁷ storil od niscto i ostavil na tozi svet da zivejmi nekoj godina; zascto pak za nescto da mo farli fav oganet da gorim doveka fav pakalat? Kako smi zlo storili na Boga ta da mo tolkova pedepza sas ogan vecni? malko li tarpim na tozi svet, malko li teglim za negovata vera, ta pak zarad edno promisclene, zarad edna duma, zarad edna slaba rados, deto se dava na telo, da mo farli u pakalat doveka? Ah, tezi dumi se ismislini od popove: koi i hodil na onzi svet, koi i kaquo ima tam? Sosova⁵⁸ da znajmi ci ima Gospod, i da mo se poklonim kato zar ut nebo, i ut zeme, i da si dargim verizata, i da se ne isverim. Na taquizi hora ghiavolat da ghi po hubave uvardi, i po lesno ismami, dava im na sarzeto golem strah da se vardat, i da se pazat od raboti, deto ni sa greoviti, i da dargiat stari adete⁵⁹, deto nifelat⁶⁰ niscto, i da kanat i da uciat horata na taquizi raboti, i tej ghi zabalbosova⁶¹, da ni mislat raboti, deto Gospod na istina zapoveda na cileka. Dava im oscti slados na sarzeto, koga dragiat tezi adete stari, i koga se pazat od taquizi drebni raboti, deto ghi Gospod ni trassi, i ni zacita. Dava im oscti ghiavol na sarze da se ciudat na onezzi

⁵³ Заман – всякога, винаги (от тур.).

⁵⁴ Чальщисвам – труда се усърдно, залягам над нещо (от тур.).

⁵⁵ Не е кабил – не става, не е възможно (от тур.).

⁵⁶ Завар – най-вероятно форма на завера, заговор.

⁵⁷ Мо е кратка винителна форма на личното местоимение *ние* – *ни*.

⁵⁸ Сосова, соса, от сосам – омръзва, дотегва (от гр.).

⁵⁹ Адет – навик (от тур.).

⁶⁰ Нифелат < нефелам – не струват, не значат нищо.

⁶¹ Забалбосвам – като баламосвам, т.е. заблуждавам, лъжа, мамя.

hora, deto ni saidisovat⁶² tehnite nauki i adete; taquizi hora cesto ghi ciujsc, i sluscesc da dumat, o, o, tazi rabota ni biva, greovita i, o, da pazi Gosod: da okkusi cilek sas blaxena laxiza u petak; da se pere sas sapun u sabota, da se kladat darvata na opako, da se zamete od vratata; vencena xena da si odkrji glavata pred hora, da pazi Gospod; taquizi i drughi smescni raboti dargiat, i tej ghi ghiavol zabalbosova, da ni trassat drughite, deto Gospod na istina zapovedal i iska da se dargiat zdravo, i pravo. Taquizi hora prelicet na onezi rabotnizi, deto se maciat da skubat tuk tam nekoj treviza na lozito, i tej se macjat, zascto ghi marzi da digat motikata, i da se ispotat. Na taquizi hora ako ghi pitasc, dali milovat Boga, u sahat⁶³ odgovaret i zaher milovami go, koj ni milova Boga, i pocitami; alla ako im ricesc, Gospod zapovedova, cilek da se ni zakleva na krivo, da ni kalne sas lyutina, da ni smislova sas drago sarze raboti greoviti; Gospod pisci greh na xenite da se hilat bes sram srescta cileka, da se ni pripravet bis hisap⁶⁴; togava tja se storat glupavi, i te gledat na occite, i dumat; alla dali e greh; ako im ricesc, koj ni dodi na missa u praznik koga moxe, pravi smartni greh, tja odgoaret: vic ti, visc ti, greota li; ako im ricesc, ni biva, grehota i mladite da se smescovat na horta, illi na sedenki da se hilat i da igraiat bis sram, i bis strah Boxi, zascto i strascno da grescat na golemo sas rimnovane⁶⁵, i sas promiscelene, tja se ciudat, i dumat: visc ti, grehota bilo hej tej odgovaret, i ciudat se, koga redovnik⁶⁶ im kaze, i uci raboti zdravi, i verni, i potrebni na cileka Cristianina: ta pak tezi hora verovat, i nadejat se da imat milos Boxa u sebe si, i da se dobri, a ni vidat, i ni usesctet se, ci prorok duma na teh, i Gospod i usta od prorok: tezi hora me falat sas ostata, alla sa daleko od mene sas sarzeto: iskat da me pocitat na tehniat hisap, a ni sctat da me pocitat na mojat hisap; tja dargiat da i greh, deto se tja ismislili, a ni dargiat da e greh deto sam naredil, i zapovedal. O, siromasi hora, smislete se, ci ghiavol tej vi ismamova, i tej vi oddeleva od milos Boxa; dava vi tolkos na sarze strah, da saidisati drebni raboti, i da ni saidisati golemi raboti, deto se na istina potrebni za spasenie od vasca dusca, i deto bis

⁶² Сайдисовам – почитам, уважавам, зачитам (от тур.).

⁶³ У сахат – на мига, в същия час, на часа (от тур.).

⁶⁴ Хисап – хесап, сметка; контекстово начин (от тур.).

⁶⁵ Ремнование – харесване, одобрение. От същия корен в банатския български ремньоф ‘хубав, красив, приятен’.

⁶⁶ Редовник – католически свещеник (от хърв.).

teh ni moxiti da imati milos Boxa u vasci ⁶⁷...Sas onezi Cristiane pak, deto ni sa tolkova glubavi (sic!), deto znaiat, i veruvat sicko, scto im kazovat verni redovniki za vera, ghiavol sas teh bascka⁶⁸ se redi, i bascka pravi: dava im na sarzeto ci biva da se slogova hem na Boga, hem na svetat; i taquizi hora, koga ghi vidisc na missa⁶⁹, stoiat kato angele, molat Boga, i dumat, i kazovat brojenizi i jaktat isdiscet i isdahnovat, koga sluscet Boxi dumi; alla koga islezat od missa, stanat drughi.

Žamjata koga idi da pije voda i izriga is ostata si utrovata na krajat i tej piie vodata, alla koga se napila, varni se ta žime pak onaži otrova, deto besce izrigala, i na toži hisap pravat onezi Cristiane, koga idat na sveta missa da molat Boga; dorde sa na missa, nemat otrova, alla sa na sarze pak zamie, i koga izlezat od missa, pak žimet otrovata o sahat se obarnat pak na milos od svetat, i sas onži jezik deto beha molili i falili Boga, pak sas toži jezik poparget, kalnat, presmivat se, hortovat blyudni dumi, izmamovat, korat kolko moxat horata; prekazovat i izkazovat i naddavat sicko, deto de ciuli, i videli, na sickite hora mahna⁷⁰ namerovat; tellalin⁷¹ ni moxe tej ubeve da ubadi, kolko teži hora nifeliti i znajat sekomu da obadat, da iskaxat nekoj slabina, i nekoj mahana od nekogo siromaha: ta pak ghiavol dava im na sarzeto da se imat, i da se dargiat dobri i da imat milos Boxa u sebe si, i da sa draghi na Gospodina Boga, i teh se nadejat ždravo i pravo. O, sirmasi Cristiane, smislete se, ci Jssukras za vas dumasce na Evangeloto: ni vlezova u raj nibeski koj sas ostata po cesto duma, i vika Gospodine Boze, Gospodine Boxe, ta pak ni pravi deto Gospod ni zapoveda. Gospodin Jssukras na vas duma kalpolizi⁷², vatri oblecini sas koxia ut krotki ovze imati u vasci oci golemi martazi⁷³, alla ghi ni saidisovati, emi saidisovati onezi drebni slamki deto viditi na occite ut horata, namerovati na horata mahana za drebni raboti, a se ni smisliti, ci via pred Boga sti palni u discata sas greove, alla viditi greovete

⁶⁷ На това място се губи лист, няма пряка смислова връзка със следващото изречение, но текстът е от същото поучение.

⁶⁸ Башка – отделно (от тур.).

⁶⁹ Миса, меса – литургия, служба (от лат.).

⁷⁰ Махна, махана – недостатък (от тур.).

⁷¹ Телалин – глашатай (от тур.).

⁷² Вероятно калпавици – от калпав ‘негоден, неистински, неспособен’ (от тур.).

⁷³ Мартак, мертак – греда (от тур.).

na horata, nikoj vi dava hak⁷⁴ da hoditi po sukazite, i po kasctite da obaditi i da iskaxiti i da koriti horata: za tezi vasci hizmete⁷⁵ ghiavolat scte da vi plati, ghiavol scte da vi dava hak u pakal.

Колко се подлъгват някои християни и колко се надяват да имат Божията милост в себе си

Дяволът, най-големият враг на човека, се мъчи винаги и усърдно се труди да отдели човека от Бога. Но тъй като вижда, че не става съвсем човек да забрави Бога, както той би искал, какво прави? На глупавите християни дава лоши размисли за Бог и нарежда им на сърцето, че Господ седи честит нависоко на небето и че е велик, че съвсем не иска да знае толкова подробно какво прави човек на земята. Каква завера правим ние срещу Господ, когато нещо сбъркаме, и колко е хубаво човек да се порадва и повесели на този свят. Господ ни е направил от нищото и ни е оставил на този свят да живеем известно време. Защо пък за нещо да ни хвърля в огъня, да горим до свършека на света в пъкъла? Какво зло сме сторили на Бога, та да ни накаже с огън вечен? Малко ли търпим на този свят и малко ли теглим за неговата вяра, та пак заради един помисъл, заради една дума, заради една радост, дето се дава на тялото, да ни хвърли в пъкъла завинаги! Ах, тези думи са измислени от поповете. Кой е ходил на оня свят, който знае какво има там? Омръзва да знаем, че има Господ и трябва да му се покланяме като на цар на небето и на земята, да държим верицата и да не отстъпваме от нея. Такива хора дяволът по-хубаво ще ги запази за себе си и по-лесно ще измами. Той им дава голям страх на сърцето да се пазят уж от работи, които са греховни, и да спазват старите обичаи, които нищо не струват. Че и да канят и учат други хора на такива работи. И тъй ги забаламосва, та да не мислят такива неща, които наистина Бог е заповядал на човека. Дава им още сладост на сърцето, когато държат тези стари обичаи и когато се пазят от дребните работи, които Господ нито търси, нито зачита. Дяволът също така им дава на сърцето да се чу-

⁷⁴ Хак – възнаграждение, заплата (от тур.).

⁷⁵ Хизмет – услуга, служба (от тур.).

дят на онези хора, които почитат своите науки и обичаи. Често можеш да ги чуеш да казват: О, о, тази работа не бива, греховна е, о, да пази Господ: например да вкуси човек с блажна лъжица в петък; да се пере със сапун в събота; да се трупат дърва наобратно; да се мете от вратата; венчана жена да ходи с открита глава пред хората, да пази Господ! Такива и други смешни работи спазват и тъй дяволът ги забаламосва да не търсят другите неща, които наистина Господ е заповядал и иска да се спазват здраво и право. Такива хора приличат на онези работници, които се мъчат да оскубят тук-там по някоя тревица на лозето, тъй се мъчат, защото ги мързи да вдигнат мотиката и да се изпотят. Такива хора, ако ги питаеш дали почитат Бога, на часа ти отговарят: зер, милуваме го, кой не милува Бога, и почитаме го; ала ако им речеш, че Господ е заповядал човек да не се заклева с лъжлива клетва, да не кълне с ярост, да не мисли за греховни работи на драго сърце, че Господ записва като грях, ако жените се хият без срам, когато срещнат някой мъж, ако се преструват без нужда. Тогава тия се правят на глупави и те гледат в очите, казвайки: Но дали е грях? Ако им речеш, не бива, грехота е младите да се смеят по хората или на седенките да се хият и да танцуват без срам и без страх от Бога, защото е грешно да изпадат в големи грехове, и то с одобрение и с намерение, тия се чудат и казват: виж ти, виж ти, грехота било! Ето така отговарят и се чудят, когато свещеникът ги напътства и ги учи на истински неща, верни и потребни на християнина. Та пак тези хора вярват и се надяват да имат Божията милост в себе си и да са добри, а не виждат и не се усещат, че пророкът е казал за тях, както и Господ чрез устата на пророка: Тези хора ме хвалят с устата, ала далеч от мен са със сърцето! Искат да ме почитат по техния начин, а не искат да ме почитат по моя начин. Смятат, че е грях това, което те са измислили, а не почитат това, което аз съм наредил и заповядал. О, сиромаси хора, опомнете се, че дяволът така ви маме и тъй ви отделя от Божията милост; дава ви толкова страх в сърцето да спазвате дребните неща, а да не спазвате големите, които наистина са потребни за спасението на вашата душа и без които не може да получите Божията милост. Но онези християни, които не са толкова глупави, които знаят и вярват всичко, което им казват за вярата верните свещеници, дяволът доста ги следва и доста действа. Нарезда им на сърцето, че е добре да се

служува хем на Бога, хем на света. Такива хора, когато ги видиш на службата, стоят като ангели, молят Бога, казват броениците, страдат, пъшкат и въздишат, когато слушат Божиите думи, но когато излязат от службата, стават други.

Змията, когато отиде да пие вода, изплюва от устата си отрова в края на извора и така пие от водата, но когато се напие, връща се, та пак си взема обратно онази отрова, която е избълвала. По този начин действат онези християни, когато отиват на светата литургия да молят Бога. Докато са на службата, нямат отрова, но в сърцето си пак са змии. И когато излязат от службата, на часа вземат отровата си и пак започват да харесват светските неща. И с онзи език, с който са се молили и хвалили Бога, пак с този език псуват, къннат, присмиват се, изговарят блудни думи, лъжат, укоряват хората; клюкарстват и разказват всичко, което са чули и видели; на всички хора намират недостатъци. Глашатай не може тъй хубаво да съобщава, както правят тия болни хора, които знаят как всекиго да наклеветят или да разкажат за някоя слабост или недостатък на някой сиромас. Но пак дяволът ги учи да се правят на добри, да имат Божиата милост у себе си и да са драги на Господин Бог. И те се надяват здраво и право. О, сиромаси християни, опомнете се, че Исукраст за вас казваше в Евангелието: Няма да влезе в рая небесен, който с устата си по-често говори и вика *Господи, Боже, Господи, Боже*, а пък не прави така, както е заповядал Господ. Господарят Исукраст на вас казва, калпави люде, отвътре облечени с кожа от кротки овце, във вашите очи имате големи греди, но не ги зачитате, а зачитате онези дребни сламки, които виждате в хорските очи; намирате недостатъци на хората за дребни работи, а не си давате сметка, че вие пред Бога сте пълни с грехове в душата си, а виждате само хорските грехове. Никой не ви заплаща да ходите по улиците и по къщите да наклеветявате, да разнасяте слухове и да корите хората. За тези ваши служби дяволът ще ви възнагради, той ще ви даде платата в пъкъла.

Ръкопис НБКМ 1308 от 1828 г.

Ръкопис 1308 от 1828 г. се приписва на Лаврентий Къосе-стоянов. Съдържа търговски сметки, молитва на латински език, религиозното поучение „*Za rač nibeski*“, пасхална таблица с начална година 1829 и крайна година 1875, родословна таблица, молитви, имена на лица със сметки, кратки жития на светии и религиозни песни. Този паметник е интересен с това, че е единственият в сбирката на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, който съдържа лексика от всекидневния живот на българите католици от началото на XIX век (в конкретния случай това са търговски сметки). Тъй като новооткритата нотариална книга на отец Едуардо от Торино е труднодостъпна, защото е притежание на г-н Патазов от гр. Раковски, включването тук, макар и на малко текстове от *НБКМ 1308*, онагледява съжителството на светското и духовното. Вижда се, че утвърдената сред българите католици латиница не е служила само за записването на религиозно съдържание, но и на текстове, свързани с обикновения делничен живот. В тях личат названия на празници, имена на конкретни хора, роднински названия, както и битова лексика.

Описание

Стоянов, М., Хр. Кодов. *Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека*. Т. 4. София: Народна библиотека „Кирил и Методий“, 1971, с. 112.

ТЕКСТ

1v

na 1861 deto davam za loziata za rabota	groscia
za oran na Karagia	40
za rezani i razraveni na mitra	26

...

2.

...

na 1861 du ghirghiovden sam zel od pania	
	kraka

ciarva i sckembe	13
ciarva i sckembe	11
...	
ciarva i sckembe	20
sckembe i ciarva	10
	64
Deto iskam od baldaza si Jonka i od Tota	
	groscia
3a vino	6
3a anterija sciajacena	6
Praseto	5
Od zecia 3a platnoto	6
3a saltamarkata ⁷⁶	20

Na 1862 ha liulio 13 hisap gledahmi sas baldazata Jona ostanah da i davam groscia 20 deto besci zimela meso

...
10 v

Tuka zapisvam kuga dode na brata mi Andreja momceto Jožu pre mene da je gledam na 1858. Kade Krastovden i togava zeli beha kirijata⁷⁷ 3a kasctata bratjete mu ostanali beha tukaci 17 groscia i as ghi zeh ta mo napravih anterija i od togava nasetne zimeh kirijata pu 160 groscia u godinata i gledahii i oblacchii.

Na 1862 tamam na alajet⁷⁸ se oblaci Jožo u doma i Petance togo nipusna vekii da dodii u mene.

1v

през 1861, кѣдето дават за работа на лозята гроша
за оран на Караджия 40
за рязане и разравяне на Митра 26

...

⁷⁶ Салтамарка – къса върхна дреха, палто, аба (от итал. през тур.).

⁷⁷ Кирия – наем, заплащане, плата (от гр.).

⁷⁸ Алай – тържествена процесия, шествие, парад (от тур. alay).

2.

...

през 1861 до Гергьовден съм взел от Пания

крака

черва и шкембе

13

черва и шкембе

11

...

черва и шкембе

20

шкембе и черва

10

64

Дето искам от балдъза си Йонка и от Тота

гроша

За вино

6

За шаячна антерия

6

Прасето

5

От зетя за платното

6

За салтамарката⁷⁹

20

На 13 юли 1862 хесап⁸⁰ гледахме с балдъзата Йона, останах да ѝ давам 20 гроша, дето беше взимала месо.

...

10 v

Тук записвам, че Йозо, момчето на брат ми Андрея, дойде при мене да го гледам през 1858. Към Кръстовден братята ми бяха взели наема за къщата, бяха останали 17 гроша и аз ги взех, та му направих антерия и оттогава насетне взимах наема по 160 гроша годишно, и гледах го, и го обличах.

През 1862 за празника се облече Йозо у дома и Петанче не го пусна вече да дойде при мене.

⁷⁹ Салтамарка – къса връхна дреха, палто, аба (от итал. през тур.).

⁸⁰ Хесап – сметка, равностетка (от араб.).

Ръкопис НБКМ 1313 от XIX в. (1846–1855 г.)

Ръкопис *НБКМ 1313* е късен павликянски сборник, излязъл от ръката на Лаврентий Къосестоянов и писан в продължение на близо едно десетилетие като типична родова книга в периода 1846–1855 г. Преписвачът е оставил бележка на л. 176, от която става ясно, че е син на Къосе Стоян и че е преписал книгата по образеца на дон Петър във Филбе (Пловдив). За споменатия дон Петър се предполага, че може би е известният католически свещеник Петър Балсамаджиев, на когото принадлежи ръкопис *НБКМ 1314*. Възможно е да се мисли и за книжовника Петър Ковачев Царски (1745/46–1793), чиито образци се следват в ръкописа, както ще стане ясно по-долу. В бележката преписвачът моли Божията милост за себе си и за баща си, говорейки за двамина писачи, макар в научно обращение ръкописът да е въведен само като автограф на сина.

Лаврентий Къосестоянов е дядо на известния художник Цанко Лавренов. Той се е занимавал с преписването на стари книги с латиница според практиката на българите католици. Не дочаква Освобождението и умира през 1873 г. Ръкописът се съхранява като реликва в рода на Лавренови, преди да бъде предаден на съхранение в Националната библиотека лично от художника Цанко Лавренов. Става известен като павликянски сборник, в който се съдържа една от павликянските преправки на „История славянобългарска“ на Паисий Хилендарски под името „*Zaropismo ili Istoria balgarska*“. Както е известно, това е преработката от 1849 г. на говорим български език, павликянско наречие, записано с латиница, която прави дон Едуардо Валпа от Торино, монах от ордена на капуцините и енорийски свещеник в с. Калъчли, днес с. Генерал Николаево, Пловдивско. Тя е запазена в най-ранен препис в ръкопис *НБКМ 1312*, по който текстът бе наборно представен и проучен от П. Петков (Петков 2022) с чернова и белова на отца. Друг препис се намира в *НБКМ 777* от втората половина на XIX век, наричан по традиция според въвеждането в библиографските описания *Първи павликянски препис*. За създаването на тази история дон Едуардо използва „Царственика“ на Христати Павлович от 1844 г. (отпечатан в Будим, Австро-Унгария), който от своя страна въз-

хожда към Паисиевата история. Безспорно преводът на говорим български на историографско съчинение значително обогатява жанровия профил на павликянската книжнина и превръща преработката в най-важното съчинение в ръкопис *НБКМ 1313*. Поради това ръкописът е наричан още *Втори павликянски* или *Лаврентиев препис на Царописмото*. Наред с него обаче в ръкописа се съдържат: исторически наратив за отделянето на Гръцката църква от Римската, литургически текстове, поучения, извадки от Стария и Новия Завет. Някои четива стават традиционни за павликянските сборници още през XVIII век. За библейските наративи се използват италиански източници, които се превеждат адаптирано на говорим български, а текстовете се разделят на поглавия (обикновено Старият завет на 147 глави, а Новият от 49 до 51 – Станчев 2021: 243).

Родът Кьосестоянови е разполагал и с други павликянски ръкописи, за което свидетелства статията на Б. Цонев от 1929 г. за ръкопис от 1779 г., принадлежал на Иван Лавренов Кьосе-Стоянов, търговец от Пловдив, както изписва името му изтъкнатият учен. Този ръкопис понастоящем се намира в българския католически архив „Абагар“ в Рим (най-актуално за него у Станчев 2021).

Описание

Стоянов, М., Хр. Кодов. *Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека*. Т. 4. София: Народна библиотека „Кирил и Методий, 1971, с. 115–117.

Източник: дигитално копие на ръкописа: <https://digilib.nationallibrary.bg/slr/public/image>.

Избрана библиография

Абаджиева, М. *Павликянската книжнина в историята на българския език*. Дисертация. София: Институт за български език, 2017.

Абаджиева, М. *Книжнината на българите католици от XIX в. и банатската книжнина*. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 2024.

Димитрова, М., Д. Пеев. Из историята на „Историята“ – преписи и преработки на Паисиевия текст. – В: *Паисиеви четения: 250 години „История славянобългарска“* (Пловдив, 2–3 ноември 2012). Научни трудове на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“, Филология, Т. 50, кн. 1, сб. А, с. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2012, с. 50–72.

Кръстева, М. Паисий на Цанко Лавренов. – *Дзяло*, 2019, бр.14.

Милетич, Л. Нашите павликяни. – *Сборник за народни умотворения, наука и книжнина*. София, 1903, т. 19, с. 254.

Петков, П. *Zaropismo illi Balgarska istoria na отец Едоардо Валпа от 1849 г.* София: Буквица, 2022.

Станчев, Кр. Към историята на българската католическа книжнина през XVIII век. Съдбата на един павликянски ръкопис от 1779 г. – В: *Шъствоуѣжъ нынѣ по слѣдоу оучителю. Сборник в чест на проф. д.ф.н. Анна-Мария Тотоманова.* София, 2021, с. 236–250.

Цонев, Б. Един павликянски ръкопис от втората половина на XVIII век. – *Годишник на СУ. Историко-филологически отдел.* Т. 25/6. София: Художник, 1929, с. 1–64.

Walczak-Mikołajczakowa, M. *Piśmiennictwo katolickie w Bułgarii. Język utworów II połowy XVIII wieku.* Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2004.

ТЕКСТ

Xivot od Sveti Stefana Kral od Magiarsko na dva ot Settambra, 39a–40a

Stefan napred бесци поганин и Begh od Magiar poiska за stopaniza⁸¹ Ghisella sestra на sveti Enriko Imperator и toi му ja dadi sas pazар da stani Kristianin. Stana oileise⁸² Stefan Kristianin и ze da sa maci da preobarni и rajata si на vera Boxia и zatova Rimpapa stori gu Kral и dadi му Venez Kralски и toi poklони Kralstoto si на Rim Papa, mlogu scpitali⁸³ napravi на Rim и на Jeruzalem и на Stambol. На Magiarsko zadadi jedna arkiapiskopata и deset biskopati и golemi им akarete zavarza, jako pregladovascи sirmasita и milovascи ghi kato Issokrasta и nikogo isprati xialnovit и prazin, ami osctи da им pomoghni bez hesap⁸⁴ imani sasipa и mlogo pati od konakat si a- vadanlakat⁸⁵ si razdavascи: sas negoviti si raze miasci krakata на siromasite: nusete samzi и tabdil ubihazdascи scpitalite та sluguvascи на bolnite и drughi hairlia raboti⁸⁶ izvarsциovascи: и zatova kato umre sickoto му telo izglina ama desnata му raka oстана zdrava: taman sicka nosc molesci Boga и mislesci raboti Boxи mlogu pati

⁸¹ Стопаница – съпруга.

⁸² Ойлейсе – тогава, и така (от тур.).

⁸³ Думата е изписана с поправка scp(t)ali, т.е. болници. Придържаме се към четенето на Л. Милетич.

⁸⁴ Хесап – сметка, кетап, в контекста данък (от араб. през тур. hesap).

⁸⁵ Ваданлък – покъщнина; всичко, което притежава човек (от араб. през тур.).

⁸⁶ Хаирлия – добро дело (от тур. hayrli).

gu videha prenesin izdighna od zemeta nagore: na negovite si duscmane i na genkove sas molitva navi: jako hubave izgleda i na Boxi pat izuci sina si Enriko ta i toi golem svetez stana: otsakade zbra na konakat si ukumusce⁸⁷ i sveti hora, i niscto bis tehin na- sahat ni izvarsциuvasci: sas sasarza sa molesci Bogu napred da umre da vide sickata si raja Kristiana i zatova go vikaha Apostol od Magiarsko. Rim Papa dadi izin⁸⁸ i na sickite Krale Magiarski deto dodat sled nego koga izlazaha vanka da im nosat napred Kras kato na Gospodinovi: jako pocitasci Blaxena Deviza Maria i napravi i jednda golema i hubava Ciarkva: i stori a pazitelka od Magiarsko i zatova umre i utidi u Rai na sami dan od golema Bogorodiza na sene na 1038. od negovoto telo i dosiga izlaza jedna nibeska miriz: Inocenzo Papa XI zapoveda da mu se dargi danat na 2. od Settembra zadeto na tozi dan Leopoldo Imperator sas Boxi pomosc navi na Turzite i ispadi ghi iz Buda basc grat od Magiarsko.

Живот на Свети Стефан⁸⁹, крал на Унгария на 2 септември

Най-напред Стефан беше езичник и бег на маджарите. Поиска негова съпруга да стане Гизела⁹⁰, сестрата на свети император Енрико⁹¹, и той му я даде с уговорката да стане християнин. И така стана Стефан християнин и започна да се мъчи да преобърне своите поданици в Божията вяра, затова римският папа го направи крал и му даде кралски венец⁹² и той подчини кралството си на римския папа. И направи много болници в Рим, Йерусалим и Стамбул⁹³. В Унгария установи една архиепископия и десет епископии; както

⁸⁷ Окумуш – начетен, образован, опитен (от тур. okumuş).

⁸⁸ Изин – разрешение (от тур. izin).

⁸⁹ Стефан I Унгарски (около 969 – 15.08.1038) е известен още с името Ищван или свети Ищван. Поради включването на българските земи под османска власт към общи църковни епархии заедно с територии на Влашко и Унгария неговата памет е силно почитана сред католиците.

⁹⁰ Гизела Баварска (984/985–1060), съпруга на Стефан I и кралица на Унгария.

⁹¹ Хайнрих II (1024) – император на Свещената Римска империя.

⁹² Става въпрос за коронясването на краля, станало на Рождество Христово, 25.12.1000 г.

⁹³ Вероятен отглас от факта, че крал Стефан полага големи грижи за админист-

Иисус обичаше сиромасите и никого не изпрати жалновит и с празни ръце, ами искаше да им помогне без изгода. Имането си разпиля и много пъти раздаваше покъщнината от двореца си; със своите ръце миеше краката на сиромасите: с нозете си сам обхождаше болниците, та слугуваше на болните. И други благодееция извършваше и затова като умря, цялото му тяло изгни, но дясната му ръка остана здрава⁹⁴. Тъкмо така през цялата нощ той се молеше на Бога и мислеше Божите работи; много пъти го видяха изправен и издигнат от земята нагоре; неговите си врагове и грехове с молитва победи. Хубаво изгледа и в Божия път изучи своя син Енрико⁹⁵, та и той голям светец стана; отвсякъде събра в управлението си смели и праведни хора и това не правеше без внимание и бързо, а със сърце се молеше на Бога, преди да умре, да види всичките си поданици християни. И затова го наричаха Апостол на Унгария. Римският папа даде разрешение на всичките унгарски крале, които дойдат на власт след него, когато излизат навън, да им носят почести отпред като на Господа⁹⁶. Така почиташе Блажена Девица Мария, издигна ѝ една голяма и хубава църква и направи я пазителка на Маджарско⁹⁷. Затова умря и отиде в Рая на самия ден на Голяма Богородица⁹⁸ през 1038 година. От неговото тяло и досега излиза един небесен аромат. Папа Инокентий XI⁹⁹ заповяда да се чества паметта му на 2

ративното устройство на Унгария, както и създава независима унгарска архиепископия със съответните епархии.

⁹⁴ Мумифицираната дясна ръка на първия християнски владетел на Унгария е свещена реликва, която според легендата се пази в базиликата „Св. Стефан“ в Будапеща.

⁹⁵ Емерик или Имре, единствен син на Стефан I Унгарски, който умира при ловен инцидент през 1031 г. Провъзгласен за светец под името Емерик Унгарски. Името му Енрике в текста се извежда от латинския и италианския вариант *Henricus*.

⁹⁶ Става въпрос за традицията върху всеки средновековен владетел на Унгария да се полага унгарската света корона или Короната на св. Стефан – символ на политическа легитимация и святост.

⁹⁷ Св. крал Стефан провъзгласява Божията майка за покровител на Унгария.

⁹⁸ Денят 15 август или Успение Богородично е денят на смъртта на краля.

⁹⁹ Понтификатът му е от 1683 до 1689 г. Известен е с активно отношение срещу Османската империя.

септември¹⁰⁰, защото на този ден император Леополд¹⁰¹ с Божията помощ победи турците¹⁰² и ги прогони от Буда, най-големия град на Унгария.

На кой чете, л. 44а–44б

Кратко поучение за духовната полза от Библията, известно с първите думи от своето начало „На кой чете“. Това поучение е излязло от ръката на Петър Ковачев Царски и е засвидетелствано в три други павликянски ръкописа: в *НБКМ 779* от 1780 г.; в новооткрития сборник на същия книжовник в Румънската академия *BAR 747* от 1779 г., който се оказва идентичен с *НБКМ 779* от 1780 г. (Абаджиева 2024: 25); в изгубения ръкопис на Петър Ковачев, също от 1779 г., който описва и издава Б. Цонев (Цонев 1929) и който днес се съхранява в Католическия архив „Абагар“ в Рим (Станчев 2021), като отново трябва да се подчертае, че последният ръкопис също е бил притежание на рода Кьосестоянови. Следователно историята на този кратък текст от две страници е свързана с книжовника Петър Ковачев Царски, а родът Кьосестоянови играе важна роля за съхраняването на неговите ръкописни сборници и преписването им. Името на Петър Ковачев Царски често се изписва в запазените ръкописи по латински образец като *gospodina Petra*, *Gospodin Petar Fabri Imperiali*. И в трите източника поучението му играе ролята на предисловие на съставителя на сборника и се разполага в началото на ръкописите. Най-вероятно е посветено на ползата от четенето на Библията и духовното усъвършенстване, към което той призовава косвено читатели, ползватели и в частност конкретните лица, към които има посвещения – в *НБКМ 779* към търговеца Павел Царов (Paul Zarov е известен още от *НБКМ 778* от 1773 г.)¹⁰³, а в *BAR 747* търговеца Спас Бумбалов. Поучението предисловие е издавано още

¹⁰⁰ Официалният ден за честване на паметта на крал Стефан Унгарски е 16 август.

¹⁰¹ Леополд I, император на Свещената Римска империя (1640–1705).

¹⁰² Вероятно това е отглас от победата на Свещената лига срещу Османската империя и обсадата на Виена през септември, 1683 г.

¹⁰³ Не може да се смята за напълно установено дали този търговец Павел Царов е роден брат на Петър Ковачев Царски, или брат в Христа, т.е. католик от павликянската общност в Пловдивско.

от Б. Цонев (Цонев 1929: 5), от М. Валчак-Миколайчакова, а в последно време и от М. Абаджиева (Абаджиева 2024: 28–31). Авторите на четвъртия том от Описа на славянските ръкописи в НБКМ Хр. Кодов и М. Стоянов (Кодов, Стоянов 1971: 116) също издават текста на поучението по ръкопис *НБКМ 1313*. В този най-късен известен препис до момента то вече не се намира в началото на книгата, а в средата, между житията на св. Егидий (свещец отшелник от края на VII – началото на VIII в., честван на 01.09.), св. крал Стефан I, патрон на Унгария (честван на 02.09.) и само загатнатата памет на св. Роса от Витербо, посочена с датата 04.09. Житийните извадки свършват на л. 376. След поучението на л. 45а започва обичайния текст за сборниците на Петър Ковачев с мотиви от свещената история на Стария Завет: *Casua sa kak zadadi gospod svetat sickite drughi raboti. Poglava 1. Тъй като ръкописът очевидно е бил разформирован и много листове се губят, засега не може да се установи по-точна причина защо поучението е поставено на това място. Въпросът изисква пълно сравнение на ръкопис *НБКМ 1313* със сборниците на Петър Ковачев Царски.*

ТЕКСТ

Na koi cete od sickite knighi deto se zapisali na tozi svet base kniga i sveto pismo zerei izlelo iz usta Boxi zatova temelat ot sickite drughi knighi u sveto pismo i temelat i tei sickite mudri i knixiovnizi hora zatva koi znai stogod od sveto pismo moxi da se rice scetogod ci j Mudar i zatva asamse (sic!) macil 7 meseza da ubarna od talianski jezik na balgarski da moxisc ti sinko da vidisc i da poznasc kako i storil gospod za horat: staro sveto pismo hurtuva kak gospod zadadi tozi svet i kak zadadi cileka i sicko deto i po svetat i kak izbra dedo Aurahama i sickiat negof koren i sanki eureite za svoje hora i kak padnaha eureite u ropsto Misirsko¹⁰⁴ i kak ghi otarva od tam gospod kak im dadi zakon i zarsto i naj nasetne

¹⁰⁴ Египетско робство, от арабското название на Египет Маср, Миср, буквално ‘голямо населено място, град’. Още в павликянските сборници от предходното столетие Египет е наречен Мисирска земя или просто Mysir, както е в ръкопис *НБКМ 780*. В библейския разказ за старозаветния Йосиф се казва, че мадиамците го предават у Mysir на Puftara semenbascia на kral Faraona, по Бит. 37: 36 (в Египет на фараоновия царедворец Потифар, началник на телопазителите – Библия, сиреч книгите на Свещеното писание

kak padnaha raia na Boganski (вм. погански) zare hortuva oscti sveto pism od prorozite deto sa prorokovali za Isosa ja od drughi raboti deto sa se dosiga sa dokarali da sctat da se dokarouat dor se svarsai tozi svet. A pak Novo sveto pismo hurtuva kak sin Bozi Isokras se rodil na tozi svet od B.D.M.¹⁰⁵ po Duha Svetoga kak zive na tozi svet 33 godini i kak dadi kristihanski zakone ta ci kak go maciha eureite i kak go raspreha na kras i umre da mo¹⁰⁶ otarve od ropsto od ghiavlat i od pakalat i kak apostolete si razdeliha sickiat svet i utidoha da prekasuat vera Isokrastova nasekade. Nai nakraiat pak od tezi knighi se hurtuva za Rimlenete kak sasipaha Jeruzalem ciarkvata Salamonova i sicko eureisko i zarobiha eureite kaktto i do siga robie i rasprasnati po sickiat svet. Sto ti oileise¹⁰⁷ sinko turem pred ocite ti sicko sveto pismo i staro i novo ne duma po duma zerei jasak od sveta ciarkva emi kato iedno prikazuvani¹⁰⁸ ceti oileise i uci se i hubeve misli kako i gospod storil za tebe i za sickiat svet. Maci se da upravisc tvoiat xivot i da varvics u praviat pat kaktto gospod zapoveda da moxisc da si kazandisc¹⁰⁹ Rai nibeski. I ako ti nescto dode scube pitai redovnizi¹¹⁰ da te upravat da ni izbarkasc nescto zere tva se vika sveto

на Ветхия и Новия завет. София: Свети Синод на Българската православна църква, 1982, с. 42).

¹⁰⁵ Съкращение на Блажена Дева Мария.

¹⁰⁶ Мо е форма на личното местоимение ние във винителен падеж – ни. Тя остава типична за павликянския говор от южен тип до днес.

¹⁰⁷ Ойлейсе – наречие ‘и тъй, в такъв случай, тогава, следователно; и така’. От тур. *oyle* и *ise*. Забележително този турцизъм се регистрира в БЕР само по пример от павликянския сборник на Петър Ковачев Царски – БЕР 1995, 4: 824.

¹⁰⁸ *Prikazuvani*, *prekazovani*, от глагола *prikazati*, *prikazovati* ‘разкривам, показвам, словесно представям нещо, съобщавам, обяснявам, разяснявам, тълкувам’, но и ‘представям се за нещо или някого, явявам се във въображението’. Много типично лексемно гнездо в павликянските текстове и в павликянския диалект, сравни *prekazati* ‘обяснявам, тълкувам’; да *iskaxi onezi greove* ‘да изповяда, да съобщи, признае’; сравни *prekazvani*, *prekazija* ‘беседа’. Следователно става въпрос за нравоучителна беседа, поучение, наставление. Примерите за сравнение отново са взети от ръкопис *НБКМ 780* и от живия диалект.

¹⁰⁹ Казандисам – да спечеля, да заработя, да заслужи (от тур.).

¹¹⁰ Редовник – свещеник, духовен отец (от хърв.).

pismo j ako nescto od nei cilek stori enkiar¹¹¹ toi ni je veki kristijanin ami polovernik¹¹².

Moli Boga за мене.

На кой чете от всички книги, които са записани на този свят. Баш книгата е Светото писмо, защото е излязло от Божиите уста и затова основата на всички други книги е в Светото писмо, темелът е у него и у всичките мъдри и книжовни хора, които що-годе знаят Светото писмо и могат да се нарекат мъдри. Затова съм се мъчил 7 месеца да обърна от италиански на български, за да можеш ти, синко, да видиш и да познаеш какво е сторил Господ за хората. Старото свето писмо разказва как Господ е създал този свят и как е създал човека и всичко, което има по света, и как е избрал дядо Авраам и неговия корен, тоест евреите, за свои хора и как те паднаха в египетско робство и как ги отърва оттам Господ; как им даде закони и царство и най-сетне как паднаха рая под властта на погански царе. Още хортува Светото писмо за пророците, дето са пророчували за Исуса и за други работи, дето досега са станали и ще станат, докато се свърши тоя свят. А пък Новото свето писмо разказва как Син Божи Исукраст се е родил на този свят от Блажената Дева Мария от Духа свети и как живя на този свят 33 години и как даде християнски закони, та и как го мъчиха евреите и как го разпънаха на кръст и умря да ни отърве от робството, от дявола и от пъкъла; и как апостолите си разделиха целия свят и отидоха да проповядват вярата Исукрастова навсякъде. Най-накрая пак в тези книги се разказва за римляните, които съсипаха Йерусалим и църквата Соломонова и всичко еврейско заробиха, заробиха евреите, които и досега са роби и разпръснати по целия свят. И така, ето, синко, турям пред очите ти цялото Свето писмо, и старо, и ново, не дума по дума, както е в Светата църква, ами като една беседа, а ти следова-

¹¹¹ Енкиар – отказ, отричане от нещо; погазване на дума (от тур. инкяр).

¹¹² Полуверник е термин, който се използва в българската и славянската православна книжнина през Средновековието като название на еретик, буквално този, който вярва наполовина. Тук значението е същото.

телно чети, учи се на хубави мисли какво Господ е сторил за тебе и за целия свят. Мъчи се да оправиш своя живот и да вървиш в правия път, както Господ заповяда, да можеш да си заслужиш Рая небесен. И ако те е страх от нещо, питай свещениците да те напътстват да не сбъркаш нещо, че това се вика Свето писмо и ако нещо от него човек отнеме или се отрече, той вече не е християнин, ами полуверник.

Моли Бога за мене.

Ръкопис НБКМ 1309 от XIX в.

Ръкописът представлява Майски сборник от 164 листа, посветен на Дева Мария, и съдържа размишленията на отец Музарели. Той е сред по-малкото на брой, но забележителни католически ръкописи, които са изписани с кирилица, вместо с латиница. Този факт се свързва с приобщаването на българите католици през XIX век към най-важните възрожденски процеси, при което кирилицата става белег на национална идантичност като елемент на формиращата се българска нация. Още в началото преписвачът посочва, че „всички примери са извадени от живота на светците и са потвърдени от Светата Католическа църква“. Във въведението се уточнява, че поместените четива са преведени от италиански на новобългарски език. Почеркът е скорописен, правописът е църковнославянски, със запазени знаци за ятова гласна, за голяма носовка и йотувана голяма носовка, които невинаги се изписват ясно и на места стоят на етимологичното място на малка носовка или днешния знак *я*, също в редовна употреба. В текста редовно се отбелязват *й*, *ы*, не се прави разлика между *і* и *ї*; две чертички отбелязват преноса на думи на нов ред, както и членната форма. Правописните особености отразяват източен говор с развита редукция. Езикът е аналитичен, със следи от падежни остатъци, особено за винителен падеж на имената от ж. род.

Ръкописът е бил притежание на студента по литература Тимотей Михайлов от Казанлък. Казанлък официално е един от градовете, които се присъединяват към Унията на Драган Цанков и приемат за водач на Униатската църква ръкоположения от папата Йосиф Соколски през 1861 г. По тези въпроси вж. **Папукчиев, Ив.** *История на енория „Св. Йосиф“*. Казанлък: Католическа апостолическа екзархия, 2012, с. 24–27. Ръкописът е част от колекцията на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“.

Описание

Стоянов, М., Хр. Кодов. *Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека*. Т. 4. София: Наука и изкуство, 1971, с. 112–113.

Избрана библиография

Абаджиева, М. Книжнината на българите католици от XIX в. и банатската книжнина. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 2024, с. 40–42.

Станчев, Кр. Преходът от латиница към кирилица в книжнината на българите католици през XIX век като индикатор за осъзната национална идентичност. – В: *Кирилицата*. Международен форум за кирилицата. София, 2023, с. 181–185.

ТЕКСТОВЕ¹¹³

Из Въведението

Богородице дѣво. Въведение

Азъ, о прелюбезный Читателю, подвиженъ отъ еднѣ голямъ ревность и отъ едно голѣмо милосръдіе заради нашіи бльгарскій народъ, кого виждамъ, че отъ день на день усяща голямъ нуждѣ за книги бльгарскы и особенно за книги духовны, потрудихъ ся точно съ крѣпостѣтъ на Господа нашего Іисуса Христа, и съ помощѣтъ на нашѣтъ прелюбезнѣ и великолѣпнѣ Майкѣ Марїѣ да приведе тѣхъ книгъ, коя е много прїятна ней, отъ Італїански на Бльгарски и да ѣ изваде колкото вече могъ по-скоро на бѣль святѣ за да могътъ еднажъ и нашити людіе да видѣтъ еднѣ книгъ духовнѣ писанѣ по языка тѣхнаго, и да рѣкѣтъ непослѣдѣкъ и тѣ че имѣтъ какъто другити людіе книгъ духовнѣ и молитвы още по тѣхный си языкъ. Понеже, о прелюбезный читателю, азъ четохъ и приглѣдахъ множайши писатели и издатели бльгарски и видѣхъ че кой за здравіе тѣлесно книгъ писалъ, кой за игры, кой за смѣхотворенія, кои ся потрудиль та писалъ уловицѣ¹¹⁴, кой другы едни такыва книги мїрскы¹¹⁵, а само нинамѣрохъ¹¹⁶ че нѣкой ся е потрудиль и погрыжилъ да пише нѣкожъ книгъ духовнѣ, коя е по потрѣбна отъ всякое едно нѣщо, и по безцѣнна отъ злато и отъ сребро, понеже

¹¹³ Текстове се предлагат само в оригинал, тъй като са на кирилица и на разбираем език, близък до книжовния език през Възраждането.

¹¹⁴ Уловица – в преносен смисъл примамващо, привличащо светско четиво.

¹¹⁵ Мирски – светски, които не са свързани пряко с църквата; мир ‘свят, вселена, мироздание’.

¹¹⁶ Книжовникът изписва слято и с редукция отрицателната частица не: нинамѣрохъ – не намирах.

злато и сребро ся намирать, нъ ако душѣта нѣма книги духовны кои можѣть към пѣтя Господный да ѣж управлять, тя ся загубва и нинамира повече сирѣчь тя пропада и въ безднѣтѣх пекленскѣх¹¹⁷ и ниможе повече да излезе отъ тамо та да я спасе и избави. Азъ най паче, почтенный Читателю, заради това подбуденъ едно от нуждѣтѣх коѣхто усѣщать всити Българіе за книги духовны, а друго понеже глѣдамъ всегда че всякой языкъ има книги духовны по своего си языка, а само Българіете нѣматъ нити еднѣх книгѣх духовнѣх нити еднѣх молитвичкѣх по тѣхный си языкъ, помислихъ и пожелахъ да приведехъ тѣхъ книгѣх коя говори и приказва за дѣвицѣх Маріѣх нашѣх прелюбезнѣх и всесладчайшѣх¹¹⁸ Майкѣх, и на конецъ на тѣхъ книгѣх да положѣхъ нѣкои си молитвичкы по сладкы и по просты за да може всякой кой гы казва да ги разумѣва добрѣ и да ся моли Богу всевышному и всемогущому спордѣдъ неговѣтѣх си нуждѣх коѣх у себе си той тврдѣ усѣща. Понеже много ми е подрѣжало на сръдцето да видѣхъ и азъ еднажъ нашии люди просвященны и въ вѣрѣтѣхъ Католическѣхъ вси съединены, и обрѣнѣты, и еще ми е подрѣжало на сръдцето, о прелюбезный и почтенный Читателю, като глѣдамъ че всити¹¹⁹ Римляни и еще всити Католици въ всякой праздникъ така ся трудять да почитать Богородицѣхъ Святѣишѣхъ и да слугувать Богу и Ней съ сръдце чисто, че предъ всякой праздникъ великъ (и еще ако питахъ въ всякоѣхъ неделѣхъ) презъ деньтъ ся исповѣдвать добрѣ сирѣчь сръдце съкрѣщено, и на утрѣнѣтѣхъ ся причащавать съ голѣмо смиреніе и богобоязливость. Заради ткова, о Читателю прелюбезный, глѣдай та наслѣдвай еще и ты вси примѣрыты вишшерѣченныты¹²⁰ народы, понеже ако щешъ прилѣжывашъ и точно щешъ ся мѣчишии да гы наслѣдвашъ, знай, че Богъ нище да тѣхъ остави нито за тебе да си забрави, нъ ще тѣхъ посипе, и наплѣни съ благодаты величяйши и множайши както наплѣни тѣхъ и ниостанова да гы нинаплѣнюва никогда, и да гы ниприглядва въ тѣхныты голѣмы нужды.

¹¹⁷ Пѣкленски – адов, който се отнася до пѣкъла.

¹¹⁸ Всесладчайша – най-сладка, всесладка, епитет към Дева Мария.

¹¹⁹ Всити – всички.

¹²⁰ Вишшеречен – по-горе споменат, назован.

Говоръ за бройницѣтъ, колко е прѣятна на Богородицѣ, и колко нуждѣ имаме да ѣ казваме всички.

Освѣнъ това благовѣстїе кое азъ писахъ за мѣсяца майскѣй, искамъ и сръдечно желяхъ да ви кажъ още едно ко е много прѣятно Богородици, и кое тя много обича, и това е броиницата¹²¹, о почтеннѣише Българїе. И тѣхъ бройницѣ, о Българїе, ни е ѣ никой направиль отъ себе си, нъ сама Богородица научи Святаго Доминика да ѣ казва, и му откри това благочовѣчїе сирѣчь на бройницѣтъ, когда той единъ день стояше жалновитъ¹²² и печалень, и ся оплакваше предъ неѣ заради еретицѣты Албигѣескѣ¹²³, кои въ това врѣмя правяхъ голѣмо наврежденїе на црѣквѣтъ съборнѣ [католическѣ], Богородица му каза: това мѣсто земско ще да бжде всегда всеплодно, докле не падне дѣждъ. Разумя тогда Святый Доминикъ да бжде тоя дѣждъ благочовѣчїето на бройницѣтъ казанно му отъ Богородицѣ, и коѣ той трѣбваше да разкаже на всичкѣты народы, както вѣистинна тоя Святый отида вече гдѣ можъ да проповѣдва това благочовѣчїе на бройницѣтъ, и бы особенно прѣято съ голѣмѣ сръдечность отъ всичкѣты Католици; И сега нѣма да ся намѣри нѣкой Католикъ кой никазва тѣхъ бройницѣ, всякой ѣ казва когда вече може въ деня; И още повече кой казва тѣхъ бройницѣ има много отпусты¹²⁴ на грѣхове [сирѣчь то ся подразомѣва, че кой ся исповѣдва и причѣщава поне еднажъ во мѣсеца] тоестъ седмѣдѣсѣтъ тысящѣ години, и бройницѣты трѣбва да бждѣтъ благословенни или отъ отца Папа или отъ нѣкой попъ Католическѣй кой има изволенїе отъ Папѣ. И кой иска да прѣеме тѣи отпусты на грѣхове трѣбва да размышлава тайнствата въ врѣмя

¹²¹ Бройница – розарий. Розариятъ < rosarium е молитвена форма в католицизма, както и предмет, наниз от топчета, с който се следи за броя и реда на молитвите при произнасянето им. В православната традиция такива са монашеските броеници или бройници. Розариятъ е съставен от св. Доминик през XII век.

¹²² Жалновит – жален, опечателен.

¹²³ Албигойци – название на катарите, еретици дуалисти от областта Лангедок в Южна Франция и по-специално гр. Алби. Това религиозно течение възниква през XII в. Смята се, че има идейна връзка с богомилството.

¹²⁴ Отпуст – в християнството финален молитвен възглас, който дава опрощение на грехове.

когда казва бройницѣтъ кои сѣ написани по отъ дощ, треба още да казва тѣѣ бройницѣ отъ всичкото си срьдце, и кой ще прави това, знайте, че нѣма да бѣде оставенъ и забравенъ от Богородица както щете видите отъ дотыты чюдеса сътворенны отъ Богородицѣ...

1) Отпустъ на грѣхове не е друго, какъ вмѣсто гдѣто щете да сѣдѣтъ въ чистилицето толкова и толкова години заради малкыты грѣхове, и заради мѣхѣтъ, кождо трѣбваше да удовлетвори въ тѣѣ землѣ съ покаяніе съ постеніе съ мѣченіе на тѣлото и съ другы такива работы кождо бѣ потребна тебѣ заради грѣхове голѣмы макаръ исповѣданы; Пакъ ти като ся исповѣдашъ добръ и се причаистишъ зимаешъ ти отпусты и съ тѣхъ отплащатъ ти мѣхы които трѣбваше да трѣпишъ въ чистилицето [И тѣѣ благодать Святата Црква Католическа дава на всичкыты освѣтъ тайнството на покаяніето. И кои иска да прѣеме ти отпусты на грѣхове трѣба да бѣде въ благодать Божѣ сирѣчь исповѣданъ отъ всичкыты голѣмы грѣхове...]

1. Единъ день като проповѣдаше Святый Доминикъ въ Каркасонѣ на Франціѣ, бы заведенъ тамо единъ еретикъ Албигескый, кой, понеже нито въ сънъ искаше да върва благочовѣчіето на тѣѣ бройницѣ святѣйшѣ, бѣ плъненъ съ Діаволы, които го имахъ какъ нѣхный слугѣ. Тогда Святый Доминикъ повѣлъ на неприятели отъ странѣ Божѣ за да кажѣтъ ако бѣхъ истинны тыи работи които той каза около бройницѣтъ. Ти тогда съ пищеніе выканіе и выеніе влъческо казахъ: „Слушайте, о Христіани, понеже всичко това което каза тоя е истина. И казахъ още че ти имахъ силѣ на крѣпость нѣкоѣ противу случыты Маріины, и че въ часа на смрътъѣ колкото призовавахъ на помощъ Маріѣ толкова повече ся спасявахъ. И напоследѣкъ казахъ: ми¹²⁵ сме притеснены да кажемъ, че кой ся моли Маріи¹²⁶ чрезъ всичкый си животъ и кой казва бройницѣтъ, тя испросюва отъ своего си сына за ти едно истинно покаяніе заради тѣхныты си грѣхове преды да умрѣтъ. И тогда Святый Доминикъ направи така всички ти кои ся намирахъ въ црквиѣтъ кажѣтъ бройницѣтъ святѣйшѣ; и охъ каквы уди-

¹²⁵ Старинна форма на местоимението ние.

¹²⁶ На Марія – стара дателна форма.

вленія не бѣхъ! На всякоѣ Богородице Дѣво излизахъ отъ тѣлото на тоя еретикъ множайши Діаволи въ видѣ какъ въглени посвѣтлели така че като ся скончи бройницѣтъ, остана съвсѣмъ избавенъ отъ тѣи Діаволи, и като видяхъ еретицѣты това чудо станахъ множайшы¹²⁷ отъ нѣхъ Католици.

2. Стояше въ единъ мѣнастырь дѣщерята на единъ князь, която ако и да имаше добръ нравъ, но като имаше духъ зълъ, малко ся мжчеше да напредне въ добродѣтелствата. Обаче починающа тя да казва бройницѣтъ заедно съ всите тайнства какъ ѣ бѣ научилъ единъ проповѣдникъ, промѣни ся така, че стана много добра и примѣръ на всити. Инокинити¹²⁸ други като ѣ видяхъ че стана така добра, дадохъ ѣ многы искушенія за да ѣ направятъ да остави тоя животъ, когото тя бѣ начала. Единъ день като тя казваше бройницѣтъ съ намѣреніе за да ѣ избави Богородица отъ сіе гоненіе което ѣ правяхъ Инокинити, видя че падна отъ високо едно писмо, и отъ вѣнъ подписано: Марія Майка Божія на нейнѣтъ си дѣщерѣъ Йоаниѣ съ здравіе праща. А внѣтре бы писано: дѣщерю можъ любезна, слѣдвай да казвашъ тѣѣ бройницѣ коѣто азъ много любѣ; отдалечявай ся да говоришь съ тѣи, отъ които нѣмашъ ползъ за да живѣеши добръ. Пази ся и глѣдай ся много отъ лѣнностьтъ и отъ щетѣты, отнеми отъ твоѣтъ си келліѣ двѣ работы малѣйшы, и азъ щѣ тѣ покрывамъ предъ Бога. Единъ день дойде игуминѣтъ да понарѣди и понаправи мѣнастырь, нѣ глѣда го глѣда пакъ ничто не му направи. И видя же многы Діаволи да влизатъ въ всити келліи, нѣ само во Йоаннинѣтъ не влизахъ; и причината бѣ понеже отъ Йоаннинѣтъ гы пѣдяше святѣйша Марія Майка Божія, и видя още игуминѣтъ Йоанна че я моляше прѣдъ своѣтъ келліѣ, и като я научи той че тя употрѣбляваше да казва святѣйшѣтъ бройницѣ, и че бѣ пріѣла тя отъ Маріѣ святѣйшѣ писмо, повѣлѣ за да всити казватъ бройницѣтъ. И казва исторіѣта че тоя мѣнастырь изъполѣ стана какъ единъ рай небесный.

3. Бѣ въ Римъ една зла и лукава жена названна Катерина Красната¹²⁹. Тя еднаѣъ като чю че Святый Доминикъ проповѣдваше

¹²⁷ Множайшы – най-много.

¹²⁸ Инокинія – монахиня, калугерка.

¹²⁹ Красна – красива, хубава.

благочовѣіето на бройницѣтъ Святѣйшѣ; тя сѣ писа въ книгѣтъ на бройницѣтъ гдѣ ся бѣхѣ писали сестрѣти ѣ и начала да ѣ казва; нѣ пакѣ не оставяше живота лукавый. Една вечерѣ като прѣишло едно момче при неѣ да ѣ намѣрило, кое момче отѣ лицето ся познаваше че бѣ голѣмо и много знаменито, тя го прибра съ радость, и като стояше заедно съ него да вечерѣ, тя видѣ че отѣ рѣцѣты на това момче, кое като дръжаше хлѣба паднахѣ нѣкоѣ каплы отѣ кръвь, и още видѣ че всичкѣты ястѣя, които му зимаше бѣхѣ цѣлы съ кръвь. Като видѣ това Катерина остана удивлена и попита момчето: Хей, каква е таѣ кръвь. Отвѣща момчето, че Хрѣстиѣнинѣтъ не трѣбва да земе нѣкоѣх хранѣ безѣ да бѣде напоена съ кръвьтъ Христовѣ и не порѣсена съ неговото страданѣе. Отѣ тѣи думы тя ся зачюди и го попита кой бѣ той. Изпослѣ щѣ ти кажѣ, отвѣща момчето, и щешѣ да знаешѣ кой сѣмѣ. И като отидохѣ въ другѣ стаѣ момчето си промѣни образа, и ѣ ся направи да го види съ трѣніе на главѣтъ, съ тѣлото цѣло наранено, и ѣ каза: Искашѣ ли да знаешѣ кой сѣмѣ. Ни мѣ ли познавашѣ. Азѣ сѣмѣ твой искуситѣль. Катерино, каза ѣ тогда Исусѣ, когда щешѣ оставишѣ да мѣ не осквернявашѣ. Зрѣ колко истрѣпѣхѣ заради тебе. Ахѣ, стига вече колкото мѣ си осквернила! Стига, стига, промѣни живота си лукавый! Тогда Катерина начала да плаче непрестанно, и Исусѣ дающѣй дръзость ѣ каза: Стани и нидѣй пака, нѣ обычаѣ мѣ толко, колкото мѣ си осквернила, и знаѣ: ты прѣж¹³⁰ тѣхѣ благодатѣ отѣ мене заради бройницѣтъ коѣто казваше въ почестѣ на моѣтъ Майкѣ Марѣѣ. И като каза това, загуби ся. Катерина като ся събуди на утрѣнѣтъ вдигна ся и отиде абѣ¹³¹ да ся исповѣдва прѣдѣ Святаго Доминика. Отѣ тамо даде всѣти нейны имѣніѣ на сиротѣты, и направи единѣ животѣ така свѣтъ, че пристигна до еднѣ голѣмѣ свръшенность. Дѣвица Марѣя ѣ ся яви многожды, и Исусѣ самѣ откри на Святаго Доминика, че таѣ жена покаянна бѣ му станала много прелюбезна.

4. Казва блаженный Аланѣ¹³² че бѣ една госпожѣ названна Недѣля, коѣ казваше бройницѣтъ, но послѣ като ѣ остави, испадна

¹³⁰ Ти прие, от глагола приѣти ‘приема, взема’.

¹³¹ Абѣе – тутакси, веднага (от старобѣлг.).

¹³² Блажени Алан де Солминѣак, католически епископ от XVII в., управлявал епархѣя въ района на Тулуза.

въ еднѣ такавъ бѣдность, че единъ день заради ненадѣваніе да ся въздвигне удари ся на три мѣста съ ножъ. И като изджхнуваше діаволити ся приготвювахъ да ѣ земѣтъ душѣтъ и да ѣ завлечѣтъ въ пеклото, абіе ѣ ся яви Марія Святѣйша коя ѣ каза: О моя дѣщерію, ты си забравила за мене нѣ азъ ни съмъ си забравила за тебе и заради тѣѣ бройницѣ коѣто ты едно врѣме въ моѣ почѣсть казваше. Стани, и вдигни ся, каза Богородица, ако ты щешъ слѣдвашъ пакъ да ми казвашъ бройницѣтъ азъ щѣ те съживѣ и щѣ те направѣ здравѣ какъ напрѣдъ, и още щѣ ти ваздамъ дѣлата на имѣніѣта, които си ти загубила. Отъ тамо вдигна ся Недѣля здрава, и като начна пакъ да казва бройницѣтъ, тя придоби всити нейни нѣчѣта загубени, и въ часа смъртнѣй бы посѣщена отъ Маріѣ Святѣйшѣ пакъ, коя много ѣ захвали вѣрностѣтъ, и напослѣдѣкъ умрѣ какъ единъ Святѣй въ рѣцѣты Маріѣны.

5. Бѣ въ градѣтъ на Кесаравгустѣ [Сарагоцѣ] нѣкой си челоуѣкъ знаменитѣ, нѣ много лукавъ и зълѣ, и кому имѣто бѣ Петръ, и кой бѣ още сродникъ на Святаго Доминика. Еднаѣъ като Святѣй Доминикъ проповѣдваше въ еднѣ црѣквѣ, видѣ Петра че влизаше въ црѣквѣтъ, и абіе ся помоли Господу, за да покажеше въ кой рѣдъ ся намираше тоѣ грѣшникъ, и на кой рѣдъ живѣеше. И въистинна бы услышанъ отъ Бога Доминикъ. Ето че абіе тогда Петръ ся яви какъ единъ образъ пекленскіѣ сирѣчъ какъ Діаволъ, кой бѣ довлеченъ и окруженъ отъ множайшы Діаволы. И като видѣ народѣтъ кой бѣ въ црѣквѣтъ тоѣ всичкити ся разбѣгахъ, и женѣта му, и всички тѣи негови слуги отъ които той бѣ доведенъ и окруженъ въ црѣквѣтъ. Тогда Святѣй Доминикъ послѣ сирѣчъ проводи единъ другаръ да му каже за да ся помоли на Маріѣ, и да почне да казва тѣѣ бройницѣ, коѣто той му провождаше. Като отиде посланикѣтъ и каза Петру что му бѣ казалъ Святѣй Доминикъ, той ся покори, и проводи посланикѣ да възблагодари Доминика. Изпослѣди му отъ Бога благодатно открыто та видѣ Діаволы които му стоѣхъ наоколо. Отъ тамо отиде да ся исповѣдва съ голѣмо покаяніе и съ голѣмъ плачъ прѣдъ Святаго Доминика, от когото бѣ уздравенъ тврѣде че Богъ му прости всичкото. И като начна да казва бройницѣтъ безъ да ѣ остави ни единъ день, стана послѣ и приѣде пакъ въ рѣдъ щасливъ, че единъ день Господъ направи да го виде

народътъ кой бѣ въ црѣквѣхъ съ три корони направенны отъ розы [триндафелы]¹³³.

Има още многы чюдеса за бройницѣхъ нѣ азъ като искахъ за да излезе по скоро тая книга на свѣтъ писахъ само тѣи чюдеса и напоследѣкъ щѣ да кажѣ съ блѣгаріеты както иматъ обычай често да казватъ: кой разбира отъ малко, той разбира и отъ много. И вижте какъ Богородица не оставя никого; заради това ако до сега сме живели въ тъмнини и не сме знаели и познавали тѣи нѣща; Ахъ сега глѣдайте да глѣдаме добрѣ да ги научимъ и да ги правимъ ако искаме да бждемъ сынове Христови и Марїйни, и да идемъ въ раж небеснаго да ги захваляме въ вѣки вѣковъ.

Извѣстїе

Преди да ся начне бройницата всякой трѣбва да си въздвиге сръдцето къмъ Бога кой е настоящъ да му ся поклони и да го помоли да му помогне съ неговѣхъ си благодать за да може да ѣж каже добрѣ, и да ѣж направи на неговѣ славѣ и на славѣ Марїйнѣ; прѣво въ възблагодареніе за добродѣлїята които му е направилъ Богъ; второ въ удовлетвореніе за грѣхове си; третѣе да му даде благодатьхъ да го обичѣ и да го неосквернява; и четвърто да му даде неговѣхъ си помощъ въ всити нужды.

И трѣбва да ся знае че всякое тайнство, като ся казва бройницата, трѣбва да ся размышлява и всякой може да каже бройницѣхъ за когото вече иска, сирѣчь може ся моли за живыты и за мрътвыты обаче не за тѣи които сѣ въ пеклото понеже тѣи въ вѣки нѣма да излезать, и кой ся моли за нѣхъ прави ги да ся мѣчатъ повече, нѣ за душыты които ся намиратъ въ чистилището.

Видѣ на светѣйшѣхъ бройницѣхъ

Пять тайнства названны радостны кои ся казватъ въ понедѣлкѣ и въ четвъртъкъ.

Г. Боже во помощъ мою воими

О. Господи помози ми потщи сѣ

Г. Слава отцу и Сыну и Свѣтому Духу

О. И нынѣ и присно и во вѣки вѣковъ Аминѣ.

¹³³ Трендафил е грѣцкото название срещу латинското име на цветето роза. То има силна разговорна употреба в тази епоха. Това е един от случаите на синонимия, до която прибягва книжовникът преводач от италиански.

Г. Въ първото тайнство радостно ся размышлява, какъ Архаггелъ Гавріилъ извѣстї Марїи дѣвици, че щеше да зачне и породї Господа нашего Иисуса Хрїста. "Отче нашъ, иже еси на небесѣхъ. да сватїт сѧ имѧ твоє. да прїидеть цѣрствїе твоє. да бѹдетъ вола твоѧ ако на небесї и на землї"¹³⁴.

О. Хлѣбъ нашъ насущный дѣждъ намъ днѣсь. и остави намъ долги наша ако же и мѣ оставлѣмъ должникѡмъ нашимъ и не введи насъ во искушенїе но избѣви насъ отъ лукаваго. Аминъ.

Г. Богородице Дѣво, радуи сѧ благодѣтнаѧ Марїѧ, Господь со тобою, благословѣнна тѣ въ женахъ, и благословѣнъ плѡдъ чрева твоегѡ Иисусъ.

О. Свѣтаѧ Марїе Мѣти Бѡжїѧ, моли ѿ насъ грѣшныхъ нынѣ, и въ часѡ смѣрти нашеѧ. Аминъ. И така гдѣ има Г. тамо ще ся казва десять пѣты Богородице дѣво, и гдѣ О. ще ся отговаря пакъ свѣта Мариѧ и прочїе какъ е писано горѣ сирѣчь десять пѣты. И като ся свръшать тїи Богородице дѣво тогда да каже:

Г. Слава отцу и сыну и прочїе

О. И нынѣ и присно и прочїе

Г. Въ второто тайнство радостно се размышлява, какъ Свѣта Богородица като усѣтила че Свѣта Елисавета бѣ непраздна, отиде абїе да ѹ посѣти въ нейный домъ и стоѣ съ неѹ три месѣца. Отче нашъ иже еси и прочїе.

О. Хлѣбъ нашъ насущный и прочїе какъ горѣ.

Г. Богородице Дѣво и прочїе 10 пѣты какъ горѣ.

О. Свѣтаѧ Марїе и прочїе 10 пѣты да ся отговаря като ся свръшжтъ.

Г. Слава отцу и Сыну и прочїе.

О. И нынѣ и присно и прочїе.

Г. Въ третото тайнство радостно ся размышлява, какъ дошло врѣмето да роди дѣвица Марїѧ, породї въ града Ветлеемскаго нашего спасителя между двѣ животны въ яслѣхъ. Отче нашъ иже еси и прочїе какъ горѣ.

О. Хлѣбъ нашъ насущный и прочїе какъ горѣ.

Г. Богородице Дѣво и прочїе 10 пѣты какъ горѣ.

¹³⁴ Господнята молитва е изписана по църковнославянски православен образец.

О. Свѣтаа Маріе Мати и проч. 10 пжты да ся отговаря като ся свръшжтъ.

Г. Слава отцу и Сыну и проч.

О. И нынѣ и приснѣ и прочіе.

Г. Въ четвъртото тайнство радостно ся размышлява, какъ въ деня на срѣтеніето Господне Марія Девица занесе Исуса отроче въ обятіята си и го подаде на Стараго Симеона кой ся намираше тогда въ храма.

Г. Въ пятото тайнство радостно ся размышлява, какъ Марія като загубила Исуса, и като Го тръсила чрезъ три дни, въ скончаніе на третїи день намѣри го въ храма, кои на дванадесять годи Исусаны правеше испитанія съ училилыты които бѣхж въ храма.

Молитвеник на отец Бенвенуто от Витербо

Молитвеникът е притежание на Иво Райков, писан вероятно в средата на XIX век. От текста на предисловието на ръкописа се разбира, че молитвеникът е създаден от отец Бенвенуто за негова сестра по вяра за доброто на нейната душа и в прослава на Бога. Книжовникът изразява своето желание в замяна на това да бъде споменаван в молитвите на притежателката на книгата.

Още в края на XVIII век в книжнината на българите католици започват да се създават сборници за индивидуален прочит, а тази традиция намира своето продължение и през следващото столетие, включително и от свещеници от чужд произход, какъвто е и отец Бенвенуто – роден като Маси Андрей на 9 април 1826 г. в Италия. През 1857 г. пристига в България, като липсват сведения къде точно е служил. Умира в Толфа, Рим, на 12 февруари 1899 г. (Абаджиева 2024: 37, 38).

Ръкописът, част от частната колекция на Иво Райков, е единственият запазен и установен към този момент книжовен паметник, писан от ръката на отец Бенвенуто от Витербо на народен български език, което превръща ръкописа в особена ценност за историята на книжнината на българите католици.

Избрана библиография

Абаджиева, М. *Книжнината на българите католици от XIX век и банатската книжнина*. София: Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“, 2024.

Molitva na pred sveti ispoved

Pridraghi moj istoritel¹³⁵, ispasitel od mojata duscia, as te zafalem¹³⁶ sas sve sarze da si me storil od nisto; te spolavem zascto ti sade¹³⁷ za tuojata dobrina stori da sam se rodila na sveta cerkova katolicianska de se nameri vecno spaseni i van od neja nema zdravi, emi tamnina, i vecna zaguba. Moj Issuse kako as sam ti storila da sam dostojna od tuojata

¹³⁵ Исторител – създател, творец. В книжнината на българите католици, както и в банатската книжнина, се среща още и вариантът storitel.

¹³⁶ В книжнината на българите католици глаголът зафалем означава най-вече ‘слава, прославям, възхвалявам’, но може да означава още и ‘благодаря’.

¹³⁷ Саде – само (наречие, от перс. през тур. sade).

milos, kato me prebireshc mexdu tuoјete verni slughi? Ali tua je јedin stvar¹³⁸ od tuoјata biskrajna dobrina kade mene sirota grehovita dostojna od vecna smarta.

Ti o moj Iesus ni stani kail¹³⁹ da si me storil, da si me iskupil od pakalat sas tuoјata beszena krav sas tuoјete biskrajni maki, i sas tuoјata naj gorciva smarta, ama joscti si iskal da zadadisc sveti sakramento¹⁴⁰ od ispoved de as moja da kazandissovam¹⁴¹ pak tuoјata prisveta milos ako sam za grehat j zagubila, ta da moja da se predora sas tebe sled grehat.

Del¹⁴² moj prislatki Iesus, dai mi milos, dai mi kovet¹⁴³ da se ispovedam dobre, i kato trebe: ni dei dava ci as da se ispovedam zle, ni dei dava ci as za ghiaulski pomami illi za sram da ostava nekoј greh na sveti ispoved, zascto tua scte da badi po golemo navredini deto as moxia da ti stora; zascto togava na mesto da namera oprosceni od moјete grehove scteh da namera moјata vecna zaguba. Deh ni dei dava o iskupitel od moјata duscia ci as da stora tua naj golemo sveto potapkoni. O moja duscia smisli, ci sami Issukrast je dupal tezi strascni hurti: koj јadi moјeto telo nidostojn, toј se јadi negovata vecna zaguba: smisli joscti o moja duscia ci tua sveto sakramento za mlogo dusci je prav pat za Rai nebeski, ama za mlogo, i mlogo dusci je prav pat za pakalat, je јedna utrova, zascto tua? Zascto ni se ispovedoval hubave, i se konkal sas sciube na duscia, i sas nicisto sarze, i togava na mesto da preimet milos Boxia, preimet proketo Boxi, sardesc Boxi, i turet tehната duscia na razzete od ghiaulat.

O Majko od milosardia izmoli mi milosta da ni ostava neko greh deto as poznavam, deto mi dode na akal sled ispituani odmoјata duscia. Moја Majko dajmi kovet da ubaxda na moјat duhovin Bascta sicko onova deto imam na moје sarze, ni dej dava ci as da navreda tolkos na

¹³⁸ Стуар, ствар – вещь, предмет (от хърв.).

¹³⁹ Ставам кайл – съгласен съм (от араб. през тур. kail).

¹⁴⁰ Сакраменто – тайнство (от итал.).

¹⁴¹ Казандисвам – диалектна дума, която означава ‘спечелвам, припечелвам’. В текста на молитвата може да се тълкува и като ‘придобивам’ (божията милост).

¹⁴² Думата дели тук представлява интерес и предизвикателство за превода. Най-вероятно е употребена като неизменяемо прилагателно, което обикновено се среща в съчетание със собствени имена и означава ‘буен, юначен’.

¹⁴³ Ковет – сила, мощ (от тур.).

golemo tuo jat prisveti sin, i da namera vecna zaguba kade se nameri vecno spaseni.

Молитва преди светото тайнство изповед

Предраги мой създателю, спасителю на моята душа, аз те възхвалявам с цялото си сърце, че си ме създал от нищото; благодаря ти, защото ти само с твоята добрина направи така да съм се родила в Светата католическа църква, където е вечното спасение и вън от нея няма здраве, ами тъмнина и вечна загуба. Мой Иисусе, какво съм ти сторила да съм достойна за твоята милост, като ме прибиращ между твоите верни слуги? Или това е нещо от твоята безкрайна добрина към мене сиротата, грешната, достойната за вечна смърт.

Ти, о, мой Иисус, не си бил съгласен (само) да ме създадеш, да ме изкупиш от пъкьла с твоята безценна кръв, с твоите безкрайни мъки и с твоята най-горчива смърт, ама още си искал да дадеш светото тайнство на изповедта, чрез което аз мога да придобия (спечеля) пак твоята пресвета милост, ако съм я загубила поради грях, та да мога да се помиря с тебе след греха.

Дели мой пресладък Иисус, дай ми милост, дай ми сила да се изповядам добре и както трябва: недей позволява да се изповядам зле, недей позволява от дяволско примамване или от срам да премълча някой грях на светата изповед, защото това ще бъде по-голяма вреда, която аз мога да ти сторя; защото тогава вместо да намеря опрощение за моите грехове, ще намеря своята вечна загуба. Недей позволява, о, изкупител на моята душа, да сторя това най-голямо свето потъпкване. О, моя душа, осъзнай, че сам Иисус е изрекъл тези страшни думи: който недостоеен яде от моето тяло, той яде своята вечна загуба: осъзнай още, о, моя душа, че това свето тайнство за много души е прав път за небесния рай, ама за много и много души е прав път за пъкьла, е една отрова – защо е така? Защото не си се изповядал хубаво и си се причастил със страх в душата и с нечисто сърце, и тогава вместо да приемат милост божия, приемат проклятие божи, сърдеж божи, и слагат душата си на ръцете на дявола. О, майко на милосърдието, измоли ми милостта да не забравя някой

грях, който аз познавам, който ще ми дойде в ума, след като изпитам своята душа. Моя майко, дай ми сила да кажа на моя духовен баща всичко онова, което имам в моето сърце, недей позволява да навредя толкова много на твоя пресвети син и да намеря вечна загуба там, където е вечното спасение.

Католически ръкопис от частната колекция на Иво Райков

Изданието е част от частната колекция с католически ръкописи и старопечатни книги на Иво Райков. В едно книжно тяло са подвързани анонимен ръкописен текст на латиница и печатно издание с предговор от Георги Гиев (Иисус в сърцето на младежта или Прочит за всеки един от месеца с прибавка на молитви за разни набожности, Пловдив: 1906). Книжното тяло е с размери 8/13 см. плюс корица.

Ръкописната първа част започва от стр. 2 и е с общ обем 225 стр., вероятно от началото на XX век. Писана е с три цвята мастило – тъмносино, червено и черно от една ръка. Състои се от две смислови части. Първата е от стр. 2 до стр. 145 и представлява разсъждение върху Христовия кръст, разписано в отделни точки от 1 до 14. Всяка точка е посветена на отделна християнска добродетел: вяра, надежда, любов към Бога, любов към ближния, справедливост, бедност, кротост, търпение, въздържаност, вероизповедание, набожност, смирение, чистота, послушливост. Точка 15 е заключение, от 16 до 18 точка е допълнение.

Втората ръкописна част съдържа духовни наставления и молитви. Има липсващи страници. На стр. 223 се открива молитва с кирилица.

Книгата вероятно е била на един собственик, предназначена за индивидуална употреба, което обяснява съжителството на ръкопис и печатно издание, на латиницата и кирилицата. Тук представяме началните четири страници от ръкописната част на текста.

ТЕКСТ

Knigata nai visoka, kojato pouciava vsicko scto e nuxno ne samo za da si spasi celovek duscjata, no za da dostigni nai visoka svetost; kniga kojato sadarxa sickite prekazii kojto moxat da se cujat; kniga kojato vsekoj moxe da cete, dori i onezi kojto vixdat slabo, i onezi daxe kojto ne znajat da cetat; zasctoto sadarxa tolkova jasni i otdelni dumi, ce se merkat vov ocite na vsekomu; stiga da mu se dade edin pogled i da ne se prepravva celovek na slep; i takava sila imat nejnite dumi ce predrapnovat i nai koravite glavi i vladejat nad nai zabluxdenite volii. No kak? Ste mi kaxisc, ta krastat edna kniga li e? No gde sa vraz krastat listata, stranizite i dumite? Upuli se o kristianska duscio vraz tozi obraz na krastat, koito e

tuk ispisan, ili vraz krastat kojto e vov stajata ti i vraz krastat az scte te nauca da namirasc i listata i dumite, scte te naprava da vidisc ce naistina krastat e edna kniga kojato poucava vsicko, i scte ti se iska da ja cetesc na drago sardze, ako li pak ne go imasc vov stajata si, scte badisc sas nego i tai da moxisc da si go cetesc na tvoe raspoloxenie. I eto ce az otvariam тази книга, i ceta parvata i straniza, sirec razmiscliavam krastat vov parviat mu izgled. Kakvo ceta az vov тази parva straniza? Ceta dumata: Vera. Ne cetesc li o kristianino тази дума Vera vraz krastat? Tia e edna дума visoka kolkoto edin vazrasten celovek i paisana sas cerveno mastilo, daxe sas karvavo mastilo. Koi e umrel tuk vraz krastat? Edin celovek narecen Isus Nazaretskii, raspnet vov Judeja ot osemnadese века.

Най-високата книга, която поучава за всичко, което е нужно, не само за да си спаси човек душата, но и за да достигне до висока светлост; книгата, която съдържа всичките истории, които могат да се чуят; книгата, която всеки може да чете, дори и онези, които виждат слабо, и онези даже, които не знаят да четат; защото съдържа толкова ясни и отделни думи, че се виждат в очите на всекиго; стига да му се даде един поглед и да не се преструва човек на сляп; и такава сила имат нейните думи, че придърпват и най-коравите глави и владеят над най-заблудените желания. Но как? Ще ми кажеш – та кръстът една книга ли е? Но къде са връз кръста листата, страниците и думите? Вгледай се, о, християнска душо, в този образ на кръста, който е тук изписан, или в кръста, който е в стаята ти, и връз кръста аз ще те науча да намираш и листата, и думите, ще те накарам да видиш, че наистина кръстът е една книга, която поучава всичко, и ще ти се иска да я четеш на драго сърце, дори да го нямаш пак в стаята си, ще бъдеш с него така, че да можеш да си го четеш на свое разположение. И ето, че аз отварям тази книга и чета първата ѝ страница, сиреч размишлявам върху първия изглед на кръста. Какво чета аз на тази първа страница? Чета думата: Вяра. Не четеш ли, о, християнино, тази дума Вяра връз кръста? Тя е една дума висока колкото един възрастен човек и писана с червено мастило, даже с кърваво мастило. Кой е умрял тук връз кръста? Един човек, наречен Иисус Назаретски, разпънат в Юдея преди осемнайсет века.

Из банатския фолклор

„Наште прадедвe (нашта история у врай пребрана)“ – фрагмент от банатска историческа песен от 1723–1740 г.

Банатският песенен фолклор е изключително разнообразен. Особен интерес представляват историческите песни, които разкриват как *българите палук'ене* напускат родните си места в епохата на османското владичество и се заселват в областта Банат. Тези песни, макар обаяни от идеалистична носталгия по родната земя, дават представа както за емоционалния свят на това население, така и за житейските изпитания, през които преминава, без да губи връзка с изоставеното отечество. В банатския фолклор – наративи и песни, проличават опорните точки на българското самосъзнание – вярата, народността, любовта към отечеството. Неслучайно родината е „старата бащина България“, „у бѣщината“, а османското владичество се описва като „вън тъмна нощ се ѝ спуснала нѣд зѣробената бащина“. Нека припомним историческите традиции в този тип именуване, които остават характерни за книжнината на българите католици в българските земи, например в латиноезичния труд „За древността на бащината земя и за българските дела“ на Петър Богдан Бакшев, в което понятието *Patria* е в основата на целите на труда: да се остави „нещо написано“ за твърдостта на католическата вяра на предците и за вечната любов към отечеството¹⁴⁴. Същите исторически утвърдени ценности движат духовния свят на банатските българи, които днес наричат родината *domovina*. Принудено да се отправи в емиграция след Чипровското въстание през 1688 г., или както се казва в един исторически разказ „да идим далеку уд турчина“ („Дървено кусило“, разказан от Яко Ронков), това население пази родовите си корени и създава митологично-символични представи за връзката между отечеството и новата земя. Това проличава дори в начина им на самоименуване *българе палук'ене*, в съвременен вариант *balgarete palčene*.

Големи заслуги за проучването на банатския песенен фолклор имат Леополд Косилков, Карол Телбизов, Илия Карабечов и

¹⁴⁴ **Василев, Цв.** *Petrus Deodatus. De antiquitate paterni soli et de rebus bulgaricis. Editio Critica.* София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2020, с. 45.

др. Песенни стихотворни образци се публикуват в различни периодични издания на банатските българи, а така също в популярните календари още през XIX век. В Националната библиотека са запазени оригиналните ръкописи *НБКМ 1318 а и б* с банатски народни песни от 1877–1878 г., дарени на библиотеката от К. Телбизов (Стоянов, Кодов 1971: 112–119). По-късно в оригинал на латиница песента „*Nášte dedve*“ е издавана от К-М. Ivánčov (Ivánčov 1993: 439–446). Основният сюжет и послания са известни в различни варианти. Подобни сюжети продължават да се развиват в песните на обратните преселници от румънски Банат в българските селища Бърдарски геран, Асеново и др. през средата на XX в., сравни „Нашите деди когато са дошли“ и др. (Кауфман 1987: 96–102).

Избрана библиография

Георгиев, Л. *Българите католици в Трансилвания и Банат XVIII – първата половина на XIX в.* София: Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, 2010.

Кауфман, Н. *Народни песни на банатските българи.* София: Държавно издателство „Музика“, 1987.

Стоянов, М., Хр. Кодов. *Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека.* Т.4. София: Наука и изкуство, 1971.

Ivánčov, К-М. *Banátségi balgarségi folklór.* I tom. *Nárudni pesmi.* Timișvár: Helicon, 1993.

Източник: Български исторически архив, фонд 881, № 29, с. 126–192. Песента е записана от Чилиак Мартин от с. Винга.

ТЕКСТ НА КИРИЛИЦА¹⁴⁵

Наште дедве съ ревали
 Къту ут турску съ вървали
 За дубройту съ жалили
 Чи пусту съ й устави
 О, България сладка земе!
 Тъшку му й нам за тебе
 Съта седба там се ражде¹⁴⁶

¹⁴⁵ Тъй като песента е адаптация, предаваме всеки стих с главна буква и не отбелязваме край на ред. Обясненията на някои думи са дадени в самата архивна единица от БИА.

¹⁴⁶ Всякава сеитба там се ражда.

Кагот се угажде
Там зърд съту й дубре,
Чи се ражде памук и кафе
Пумаранче¹⁴⁷ и лимоне
Уриз йоши и рошкуле¹⁴⁸
О, българе! Сти жувели
И бога сти зафалели
Там братск'и сти се милвали
Дурди ваш крал' сти имали
Зло се трефи¹⁴⁹ идна зура
Стигнала г'и й тъшка мура¹⁵⁰
Къту тъшка мура г'и стигна
И турчина бой пудигна
Турцете съ навалили
Българск'ия крал' убили
Турчина крал'евина й дубил
Съта България усуил
Сетне той се пу там ходи
и на квартал у тей доди
Чи мисли да г'и заруби
Зато чъсту пу там ходи
Никуй да ни се изпуведве
Чи на турчин туй ни требе
Нимоят да се пречистат
Ниту ут грей да се учистат
На секу чилияк'му тъжи
Га верата ни си държи
Жалну тия съте реват
Чи нимоят да пуднисат¹⁵¹
Турцете хома¹⁵² удсъдия
Да н'и гудат пурция¹⁵³
Българин утий да плащте
Нема кой да се префаште
Боже, боже, жалну реват
Чи нимоят да пуднисат

¹⁴⁷ Портокали, от немското pomeranze с произход от арабски.

¹⁴⁸ Рошкуле – растението рошков.

¹⁴⁹ Трефи – случи.

¹⁵⁰ Мура – болест, страдание, болка.

¹⁵¹ Пуднисат – понесат.

¹⁵² Хома – веднага (от хърв.).

¹⁵³ Пурция – вид данък (от унг.).

Морат глътвата да си фанат
 и урсага¹⁵⁴ да си уставят
 Нимоят да молат бога
 Със тейна слобудина слога
 Изкришну дитету си кръстет
 Чи уд земете г'и изпъждет
 Станиславич бискуп върви
 Той немой више да търпи
 Препрайа се там хората
 Убажде н'и предиката
 Хайде муйе драг'и хора
 Да напривим пукора
 Да се удтука маними
 Ут зло да се убраними
 Утидета ду Дунава
 Брударе¹⁵⁵ той г'и пузнава
 И той съте г'и прелади
 Но, секуй треба да мълчи
 Турцете да ни г'и чуят
 Чи пу Дунава се ладат
 Чи аку г'и улуват
 Ду идин за г'и изсечат
 Ду Влашку стигнайа
 Малку време там седейа
 Следто и уд там тръгнйа
 Ду идна гура стигнайа
 Къту стагнайа ду гуръта
 Пак удари г'и муръта
 И съте хора се викат
 Идни на друг'й се питат
 Како брайк'е да правими
 Малку хора устанайми
 Сига тука како чеками
 Хайда! Напрек' да глъдами!
 Бол'а¹⁵⁶ хай да се маними
 Како тука да правили
 Хайда, бол'я понатата
 Да утийми у Баната...

¹⁵⁴ Урсага – притежание, имот, земя, владение (от унг.).

¹⁵⁵ Брудар – лодкар, който превозва с лодка.

¹⁵⁶ Бол'а – от старобългарското наречие в сравнителна степен болє 'по-добре'.

Завземането на българската земя от турците и убиването на българския „крал“ принуждават павликяните да потърсят спасение извън територията на Османската империя. Те тъгуват, че не живеят свободни и че не могат да изповядват свободно вярата си, а и са принудени да плащат тежки данъци. Злото нарушава идиличната картина на добрия живот в сладката родна земя, в която се раждат цитрусови плодове, кафе, ориз и има всякакви природни богатства. Затова под ръководството на епископ Станиславич, Никола Станиславич, епископ на Никопол и апостолски администратор на Влахия (1694–1750)¹⁵⁷, който им е бил водач или на палкенски *мамач*, преминават Дунава и се заселват за известно време във Влашко. Оттам се отправят към областта Банат, тогава в пределите на Австро-Унгарската империя на Хабсбургите. Песента засяга различни исторически периоди; разказва за основаването на Терезиополис, днешна Винга, и на другите най-важни банатски селища с българи палкени и на първо място Бешенов. Споменават се конкретни имена на селища – Ечка, Модош и др. През 1736 г. българите получават „пусти“, т.е. земи, и права за самоуправление. През 1744 г. императрица Мария Терезия дава привилегии на тези селища.

Исторически разказ „Хлеба“, записан от Яко Ронков

Изключително богати на информация и емоции са историческите разкази на банатските българи. Освен сведения за преминаването на река Дунав и настаняването във Винга или Стари Бешенов, те изобилстват с данни за взаимоотношенията с Австро-Унгарската империя и за административното устройство на новите селища. В някои исторически разкази герой става самата императрица Мария Терезия (1740–1780). Особено интересни са тези, в които се обяснява как са възникнали имената на някои от най-популярните фамилии, сред които Ферменджин, Лебанов и др.

¹⁵⁷ **Младенова, М.** *Банатският български книжовен език в контекста на славянската микролингвистика.* (История, динамика на формата и езикови политики). Благоевград: ЮЗУ „Неофит Рилски“, 2021, с. 161.

Източник: Български исторически архив, фонд 881, № 29, с. 126–128.

ТЕКСТ

На окулу варуша¹⁵⁸ Княжево, койту бе изрушин ут турцете, жувел идин пуштиняк¹⁵⁹ из трънѣта. Денѣ и нушѣ се ѣ молил зѣ пълукѣнете. Идния убаждет, чи този и бил бискупа Стафанов, койту млогу се ѣ трудил да расвети пълукѣнете да си напуснат тейната крива богумилска вера и да препузнаят католическата вера. Той се ѣ изкрил у туй диву месту у гурѣта, зѣ да се моли зѣ тей да бѣдат стални¹⁶⁰ у верата. Млогѣ сѣ гу похаждели у нуждата да нѣ даде упѣтвѣнѣ и растушванѣ¹⁶¹.

У идна тъмна нош пене да изкачи¹⁶² пуштиняка идна млада булкѣ, кулу 30 гудишна, куя жалну реве, а у рѣцте носи идно монче, увиту у идно чѣргѣче; утваде вѣз пуштиняка да му се ужали и да му иска упѣтванѣ, оту¹⁶³ тейния другар бе укривен¹⁶⁴ уд турците, чи рабти против тей.

Тукчѣ се препене у неку жилак, и рѣкѣта сѣ ѣ кѣрвави, ѣмѣ ни усеще нищу булеви¹⁶⁵ сам милата¹⁶⁶ за тейна другар. Умурена, на кулене падна напрекѣ вѣртата на кулибата, кѣде мирну спи пуштиняка.

– Баща свети, утура ми! – се моли идин умилини глас, утжинѣ¹⁶⁷, сѣс разтриперени рѣце и дрѣпнал вретата и уторил.

¹⁵⁸ Варуша – град или голямо селище (от унг.).

¹⁵⁹ Пуштиняк – пустинник, отшелник.

¹⁶⁰ Стални – постоянни.

¹⁶¹ Растушванѣ – успокоение.

¹⁶² Пене да изкачи – мѣчи се да стигне; най-вероятно мотивиращото съществително е лат. *роена*, заето от грѣцки *ποινѣ* ‘страдание, мѣка, трудност’.

¹⁶³ Оту – оти; разговорен съюз, вѣвеждащ обстоятелствено изречение за причина, защото, понеже.

¹⁶⁴ Укривен – обвинен.

¹⁶⁵ Булева – болка.

¹⁶⁶ Мила – обич.

¹⁶⁷ Ут жинѣ или утжинѣ – женски.

– У тъкози хърѓеву¹⁶⁸ време, како тръсиш дъщере на майка Божия? – пита пуштиняка, пъ дигна мазилника¹⁶⁹ да види куя стуи напрек негу.

– Моя милин Ваню, турците съ гу заробли, немам носце¹⁷⁰ да гу удкупа, како да права?

– Пузнавам те, Луцо, ти си ми рот¹⁷¹ – каза пуштиняка – иди си мирну у вас и мули ду майка Божия със гуръща мулитва и на сирумасите давай леб, тоя другар Ваню читав и здрав зъ си доди.

Деня га лопат вратичтата, та скочи да види, нийе ли тейна милин Ваню, ъмъ на месту негу пу неку сирума се моли зъ мила. Кумачиту леба не бло затаяну ут никугу. Тъй са менъли неколку гудини.

Идин ден пу пладне уд далеку се пудаде на кон въсьднат, у средна врѣйс гудини момък. Праву на вратницата на Луцната къща.

– Луцо! – бързай да бегами, чи след мене турците вървът да рублисват¹⁷² – вика момъка у когута пузна тейна другар.

На бържи како да си земат?...леба, дету беш таман извадин уд собата¹⁷³. Пу пъте се сретали със млогу беглеце, куйе гладни бейа. Луца не забравла хуртите¹⁷⁴ на пуштиняка, на секуму кумаче леб раздавала.

Утата¹⁷⁵ Дунава, къде съ се задумили, век.

Устарената баба Луца, га й утвадела на чърква, у кърпата й възала кравай леб, да пудари нужните, затуй тъй са й рекали – „върви баба Леба“.

Уд тугази наследниците тейните у Винга Лебанов, у Бишнев Лебан, а у старата бащина Хлебанов гий звът.

¹⁶⁸ Хъргаф – недобър, лош, зъл, проклет.

¹⁶⁹ Мазилник – кандило.

¹⁷⁰ Носце – пари.

¹⁷¹ Рот – роднина, рода.

¹⁷² Рублисвам – заробвам.

¹⁷³ Соба може да означава както стая, така и в случая печ, фурна.

¹⁷⁴ Хурта – дума, реч.

¹⁷⁵ Утата – отвъд.

Около град Княжево¹⁷⁶, който бе разрушен от турците, живеел един пустинник из тръните. Ден и нощ той се молел за павликяните. Някои казват, че той е бил владиката епископ Стефанов¹⁷⁷, който много се е трудил да просвети павликяните, та да изоставят своята крива богомилска вяра и да припознаят католическата. Той се беше скрил в това диво място, в гората, за да се моли за тях да бъдат твърди във вярата. Много идваха при него от нуждата да получат разяснение и успокоение.

През една тъмна нощ една млада булка на около 30 години, която жално плачеше, се мъчеше да стигне до пустинника, носейки на ръце едно момче, увито в чердже. Тя отиваше при пустинника да му се оплаче и да поиска той да я упъти, защото нейният съпруг бе обвинен от турците, че работи против тях. Тя се спъваше в жиливи клони, ръката ѝ се беше разкървала, ала тя не усещаше никаква болка, а само обичта към своя съпруг. Уморена, тя падна на колене пред вратата на колибата, където мирно спеше пустинникът.

– Свети отче, отвори ми! – се помоли един жалостен женски глас. С разтреперани ръце той дръпнал вратата и отворил.

– В такова лошо време какво търсиш ти, щерко на майка Божия? – пита пустинникът, па вдигна кадилницата, за да види кой стои пред него.

– Моя обичан Ваню турците го заробиха, нямам пари да го откупя, какво да правя?.

– Познавам те, Луцо, ти си ми роднина – каза пустинникът – иди си мирно у вас и моли майка Божия с гореща молитва, давай хляб на сиромасите и твоят съпруг Ваню здрав и читав ще си дойде.

Всеки ден, щом се хлопвало на вратата, тя скачала да види не е ли това нейният обичан Ваню, но вместо него все някой сиромас се

¹⁷⁶ Възможно е да става въпрос за Чипровци, тъй като родът на Княжевичите е известен именно там, а и потенциалните прототипи за владиката Стефанов от текста са или Антон Стефанов, или Стефан Княжевич, Софийско-Пловдивски епископ по време на Чипровското въстание от 1688 г. И двамата са свързани с този град. В историческите наративи често се контаминират факти, имена и събития.

¹⁷⁷ Възможно легендарно сведение, отнасящо се до епископ Антон Стефанов, францисканец от Чипровци, назначен за никополски епископ като приемник на Филип Станиславов през 1676 г.

молел за милост. Коматчето от хляба не било скрито за никого. Тъй се минали няколко години.

Един ден по пладне отдалеко се показал, възседнал кон, момък на средна възраст. Право на вратата на Луцината къща:

– Луцо! – бързай да бягаме, че след мен вървят турците идват да заробват. – вика момъкът, в когото тя позна нейния съпруг.

Набързо какво да вземат? Хляба, който тъкмо беше изваден от пещта. По пътя се срещнали с много бегълци, които били гладни. Луца не забравила думите на пустинника и на всекиго раздавала коматче хляб.

Отвъд Дунава, където си устроили дом, вече остарялата баба Луца, когато отивала на черква, в кърпата връзвала кравай хляб, за да го подари на нуждаещите се, затова ѝ казвали „върви баба Леба“.

Оттогава техните наследници се казват: нейните във Винга *Лебанов*, в Бешенов – *Лебан*, а в старата родина България *Хлебанов*.

Съвременни текстове

„Знакът на Йонаш“ от Яко Ронков

Разказът е част от книгата „Разказите на Яко Ронков“ (с оригинално заглавие „Razkázite na Jáku Ronkov“), издадена за българите в Банат в началото на XXI век. Текстовете са написани на диалекта на банатските българи с латиница. Липсва година на издаване и ISBN номер. Яко Ронков (1888–1980) е бил учител, като по-голямата част от неговото учителстване, до пенсионирането му, преминава в родното му село Стар Бешенов. Изключително уважаван от своята общност като просветител и радетел за опазването на езика на банатските българи. Негови разкази са публикувани в *Banatsči balgarsči glasnić*. Основава мъжки хор, който съществува и днес и носи неговото име. За репертоара на хора приживе Яко Ронков събира и преработва много народни песни. Неговото име носи също и читалището в с. Стар Бешенов.

Избрана библиография

Младенова, М. *Банатският български книжовен език в контекста на славянската микролингвистика*. Благоевград: УИ „Неофит Рилски“, 2021.

ТЕКСТ

Jonašova beleć

U branjétu na kukuruza ij signal u Bišnov mlád kaplán¹⁷⁸. Ničekanu ij flezal u paraćijata vaz stárij a parok, vaz deda Jonáša i mu se-j predstavil či biskupa gu-j prátil za kaplán. Stárij a parok, Jonáš, milnu gu-j prejal, gu-j zamámil u kaplánskotu sobče i mu-j rékal:

– Vu žéla da se usešteti hubeve megju balgarete-palcéne. Áz sam stár i za tuj vija za práviti satu kaćétu viditi za dubre. Áz udnaprec' ji udubrevam.

¹⁷⁸ Каплан – млад, с по-низш сан католически свещеник (от нем. през рум. или унг.).

– Zafálem za taze gulema uvernus, kujatu ja imati kantu méne – ij rékal mládija kaplán – ama vu mola da me naučiti da hurtuвам toze balgarséija – palčenscí jazić, zaštotu áz gu ni znája.

– O, guspudine kaplán – ij rékal stárijja parok – i áz ni gu znája.

– Ampa koj da me nauči? – pita uplášnu mládija kaplán. Toj, du sigá sám na madžerscí ij razširval božjata hurta i siga kaćé da tulmáči božjata hurta na idin nárud, kojtu ni puznáva tozi jazić.

– Za gu nauča ud knjigi – se-j predoril mládija misnić.

– Toze balgarscí jazić, kojtu se hurtuva u Banáta, ni moži da se uči ud kniga, zaštotu takvizi knjigi néma, negu ud slušenji.

S tuj stárijja misnić léku se-j puklunil i ij napusnal kapláne samićeć. Kapláne jáku se-j zabunal. U kako da se uluvi i toj ni znája. Na kade? – se pita. Knigjte i drejte, kujatu gji-j zal s négu, gji-j gudil na sreć sobata i žalnu se-j zamislil. I sigá čuji – “néma knjigi“. Kaćétu se milsi, čuji da biji pládne. Mládija kaplán ij kléknal na golata zeme i prebránu se-j molil da gu pumogni satmožnija Bog i da gu izbáve ud tuka. Du nasétne se-j udlačil či homa na utre za utidi vaz biskupa i za mu ubádi témelnu da gu premesti ud Bišnov, zaštotu u tuje sélu ni šté moži da si varši dlažnusta kača misnić, spured či ni znája jazika.

Na pladninata stárijja parok prekázva na novija kaplán:

– Znájti, guspudin kaplán, i áz katu sam dušal u Bišnov ni sam znájal jazika, pa sam hurtuval kaćétu sam znájal. Národa ni šté se sardi.

– Guspudine parok! – ij rékal mládija misnić na idin takaz žálin glás, či paroka Jonáš sas zinati ustá gu-j slušel – áz sam se udlačil da utida utre u biskupijata, da išta na guspudina biskup da me premesti u drugu sélu.

Stárijja parok ni udubreva, ama malči, ni duma na tuj ništu. Mládija kaplán na utre ránu ij izlezel na čekaniččata¹⁷⁹ da utidi sas železmata kučija vaz biskupa da išti da gu premesti ud Bišnov.

U drugijja klás na železmata kučija¹⁸⁰ po-više bišnuvene patuvat, megju tej i idin visok, dalag čuhutin, fiškálj, kojtu ij sadnal pukraj

¹⁷⁹ Гарата.

¹⁸⁰ Влак.

bišnovsčija kaplán s taz miselj za iz pate da hurtuva s négu i da mu se presmeva.

– Dubra sutirna! Mola se pukažeti si gjindite¹⁸¹ – ij rékal nagladnika, katu ij flezal. Sate patnici si vádat gjindite i gji pudávat na nagladnika¹⁸² da gji izdupči. Sám bišnovsčija kaplán se tarašuva iz džibovete i si trasi gjindata. Néma nit u idin džéb, néma ja nijdi. Patnicite sa videli usmuténija kaplán i sa krénali i tija da trasat iz vagone, ambaj da ja-j iztarvál dole.

– Za pregladem i gjindite na horata ud drugjjete vagone – ij rékal dubroolnu nagladnika – i tugáz za se varna. Da no ja nameriti du tugáz.

Kapláne sé po-naizanu se tarašuva, ama satu ij za bedevá. Néma ja i néma ja.

– Vájda sti se zabrávli da si kupiti – ij rékal razsmenu čuhutina fiškále.

Guraština ij ublela sata snaga na mládija kaplán, a ubraza mu se-j začarvil kača džur¹⁸³.

– Isuse, kojtu si udkupil sveta, izbávej me ud toze nakáz – ij rékal kapláne i si-j sklupil racite, a učite si-j izdignal kantu nebeto i ij krénal da šapni:

– Bože, izbávej me!

– Po naglás se muleti, dano vu čuji váša propnatija Bog – ij rékal razsmenu čuhutina, fiškále. Patnicite du sigá malčeškom sa užálvali kapláne, ama sigá, na hurtite na čuhutina, sate sa se razsmeli.

– Vájda ni práviti neštu pu olete na Guspudina Boga – ij rékala idna gospugja.

Mládija kaplán, na teze hurti, taj se-j stresnal, kača gá bija gu udárli s taglov u čéltu i za mig mu-j dušlo na pámeć dugadjájata s pruroka Jona, kojtu ij begal i ne štel da izpalni božjata ole, ama ribata na trécija denj gu-j izfarlila u Ninive, détu gu-j prátil Guspudin Bog. Sas začudni oči glade kapláne gospugjata i si duma:

– Aku mi se nameri gjindata, tuj za mi badi beleć, kača na pruroka Jona, i ni šta begam ud Bišnov i ud balgarete-palcene.

¹⁸¹ Билетите.

¹⁸² Контрольор.

¹⁸³ Божур.

Železnata kučija se-j udsvirnala i ij zastánala na idna čekaničća za patnicite da se vazkáčat i ud tuka. Mamáče na čekaničćata pita nagladnika:

– Gladel li si gjindite i u drugijja klás?

– Dá, gladel sam gji – udguváre nagladnika – ama idin mlád katuličánsći misnić ne mi pukázal gjindata.

– Taj? Tugáz nit ni šté moži da ja pukáži, zaštotu ud bišnovskata čekaničća sa mi ubádli pu telefone či sa namerli idna gjinda izdádna za dněšnji denj. Dáklem se-j namerla. Néka dodi da mu dáma nova.

Mládija misnić ij bil vaz biskupa i či kako ij hurtuval s négu ni znájm, dosta-j či u déset septembra 1937 za badat čtirset gudini kaće toze misnić, guspudin Fránc Kristofčák predikuva na náša balgarsći-palcěnsći jazić božjata hurta.

Знакът на Йонаш¹⁸⁴

По време на брането на царевицата в Бешенов пристигна млад каплан. Влезе нечакан в църквата при стария свещеник, дядо Йонаш, и му се представи, че епископът го е пратил за каплан. Старият свещеник, Йонаш, го прие добре, заведе го в стаята на капланите и му каза:

– Желая ви да се чувствате добре между българите палкени. Аз съм стар и за това правете вие всичко, което сметнете за добре. Аз предварително го одобрявам.

– Благодаря за тази голяма вяра, която имате към мен – каза младият каплан, – ама ви моля да ме научите да говоря този българския палкенски език, защото аз не го зная.

– О, господин каплан – каза старият свещеник, – и аз не го зная.

– Ами кой да ме научи? – попита уплашено младият каплан. Той до този момент само на унгарски беше разпространявал божието слово, а сега – как да го обяснява на един народ, чийто език не познава?

– Ще го науча от книгите – склони младият свещеник.

¹⁸⁴ Тук оставяме собственото име така, както е в оригинала (Йонаш), макар че историята насочва към библейския образ на св. пророк Йона.

– Този български език, който се говори в Банат, не може да се учи от книга, защото такива книги няма. Него – само от слушане.

С това старият свещеник се поклони леко и остави каплана самичък. Капланът се зачуди. Не знаеше откъде да започне. „Накъде?“ – питаше се. Остави наред стаята книгите и дрехите, които носеше със себе си, и жално се замисли. И чуваше – „няма книги“. Докато си мислеше, чу, че камбаната бие за пладне. Младият каплан клекна на голата земя и започна да се моли на всемогъщия Бог да го избави от тука. Най-накрая реши утре веднага да отиде при епископа и да му каже твърдо да го премести от Бешенов, защото в това село няма да може да изпълнява длъжността на свещеник, тъй като не знае езика.

По време на обяда старият свещеник каза на новия каплан:

– Знаете ли, господин каплан, че и аз, като дойдох в Бешенов, не знаех езика, но говорех така, както си знаех. Народът няма да се сърди.

– Господин свещеник – рече младият с един такъв жален глас, че свещеникът Йонаш започна да го слуша с отворена уста, – аз съм решил да отида утре в епископията да искам от господин епископа да ме премести в друго село.

Старият свещеник не одобряваше, но замълча, не каза и дума на това нещо. Младият каплан на другия ден рано излезе на гарата, за да отиде с влака при епископа да иска да го премести от Бешенов.

Във втората класа на влака пътуват повече бишновени, между тях и един висок, дълъг евреин, счетоводител, който беше седнал до бишновския каплан с мисълта да говори с него по време на пътя и да му се присмива.

– Добро утро! Моля, покажете си билетите – рече кондукторът.

Всички пътници си вадят билетите и ги подават на кондуктора да ги продупчи. Само бишновският каплан си рови из джобовете и си търси билета. Няма го нито в един джоб, няма го никъде.

Пътниците видяха смутения каплан и започнаха да търсят из вагона, да не би да го е изтървал долу.

– Ще прегледам и билетите на хората от другите вагони – рече добронамерено кондукторът – и тогаз ще се върна. Дано го намерите дотогава.

Капланът все по-сърдито се претърсва, ама всичко е напразно. Няма го и няма го.

– Вероятно сте забравили да си купите – рече усмихнато евреинът счетоводител.

Горещина обля цялата снага на младия каплан, а лицето му се зачерви като божур.

– Иисусе, който си спасил света, избави ме от тази мъка – рече капланът и склопи ръцете си, а очите си издигна към небето и започна да шепне: – Боже, избави ме!

– По на глас се молете, дано ви чуе вашият разпънат Бог – каза засмян евреинът.

До този момент пътниците мълчешком жалеха каплана, ама сега, на думите на евреина, всички се разсмяха.

– Сигурно правите нещо не по волята на Господ Бог – рече една госпожа.

Младият каплан тъй се стресна от тези думи, сякаш го бяха ударили с чук по челото и за миг си спомни случката с пророк Йона, който е бягал и не е искал да изпълни божията воля, ама рибата на третия ден го изхвърлила в Ниневия, където го бил пратил Господ Бог. Със зачудени очи гледа капланът госпожата и си думата: „Ако ми се намери билетът, това ще ми бъде знак, като на пророка Йона, и няма да бягам от Бешенов и от българите палкени.

Влакът свирна и спря на една гара, за да могат пътниците и оттам да се качат. Един човек на гарата пита кондуктора:

– Проверил ли си билетите и във втора класа?

– Да, гледах ги – отговаря кондукторът, – ама един млад католически свещеник не ми показва билета си.

– Така ли? Тогава няма да може да ти го покаже, защото от бешеновската гара ми се обадиха по телефона, че са намерили един билет, издаден за днешния ден. Значи се е намерил. Нека да дойде да му дам нов.

Младият свещеник беше при епископа и какво е говорил с него, не знам, достатъчно е, че на десети септември 1937 ще станат четиридесет години, откакто този свещеник, Франц Кристофчак, проповядва на нашия български палкенски език Божието слово.

Гюка Гергулов – публицистични и поетически текстове

Гюка Гергулов е определян като „главна движеща фигура на новото „възраждане“ сред банатските българи в Румъния след падането на тоталитарния режим (Караджова 2025: 117). Роден е на 10 септември 1941 г. в Стар Бешенов, завършва теология в Алба Юлия, подготвяйки се за свещеник, но след задомяването си започва работата като счетоводител в родното си село. Още от ученическите си години пише поезия предимно на родния си диалект, но има и творби на унгарски и румънски език. От 1974 г. започва да съставя сценарии на майчиния си език за различния събития, представяни в Културната къща в Стар Бешенов. Това дава нова посока на неговото творчество и го утвърждава като един от главните дейатели за опазването на родния език и култура сред банатските българи в емиграция. Основна е заслугата на Гюка Гергулов за основаването през 1990 г. на вестник „Naša glas“, на страниците на който публикува свои произведения. В публицистичните му текстове основна тема е езикът, но пише още и за християнските празници, различни чествания и годишнини, за историята на общността и нейното бъдеще и др.

През 2018 г. в Тимишоара излиза книгата „Mojte gudini“, която събира поетичното творчество на автора, сред което намират място и адаптации на известни български стихотворения от други български автори като Ран Босилек, Дора Габе и др.

Тук помещаваме два негови публицистични текста, както и стихотворението му „Plá si“, което през 2024 г. е превъплътено в песен от музиканта Себастиан Куков.

Избрана библиография

Абаджиева, М. „Я кажи ми, облаче ле бяло“ и преработката на Гюка Гергулов за банатските българи. – В: *Банатските българи – културно наследство, език и литература*, т. III, с. 143–149. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 2025, с. 143–149.

Караджова, Св. *Модуси на литературното в културата на банатските българи*. Дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“, София: Институт за литература, 2025.

Sé za Bišnova da zéli

Taj ij blo dádinu, či prededvete na palćenete-balgare da se zagnezdat pu toze kráj na Bánata, koj za tej ij stáanal, kaćétu duma pesmata „zemájsći ráj“, u Stár Bišnov, u náj-hubanćite deni u gudinata, gá pukniva prulećta, gá naturata se sabužde na nov žuvot s mladežći nadeždi za dubro i mir.

Blo-j na počnivanjétu na márta 1738-ta gudina, katu idno mložtvu ud blizu 2000 palćene-balgare, načélu s tejnite mamáče, birova¹⁸⁵ Bonu (Dobre) Fermendžin i paroka Blážu Kristofor Milli, sa stapli na „ubićánata¹⁸⁶ zeme“. Teze mestá ne preličeli na „rájska gradina“; sélutu, utemelénu još na počnivanjétu na náštu hiljádoletie, u vremeto na turskotu usujevanji ij upustelu. Sám tuka-tam sa starčeli još nidurušnite zidve na kaštite na nekupaćšnite „bišnuvene“ a na srede, témelnite kámaci na razrušnata kula, kujatu ne ij imála dosta sila da upázi nistréćnite ud bizmilata na tursćija jatagánj. Ukulinata ij blá palna s divi, izvenati trevi, kujatu sa usujali celotu puljé. Pu neku pukalj¹⁸⁷ uplášin ud stignatotu mložtvu, ij izfraknal, kača ničist duh ud gnezdotu. I vájda¹⁸⁸ pu neku gárvenj siptevu ij izgráčil, za da si izkáži nizaduolstvotu, či teze lucćite varvat da mu ubarkat kraljuvinata.

No tija, teze palćene-balgare, umureni, nakažisani i izmaćni ud dalgjija pać i razkarvavéni spured udstarnevanjétu ud satu kujétu ij tejnu i milu, sa imáli silata čudésna, da si utrijat učite i da si pumirat sarcáta, da se navidat nad čarnata, mokra i studéna zeme, i s napukani ustni da ja caluvat, da pušapnat pu idna kasa mulitva, kujatu sám idnija idinstveni momente možat da ja rudat u čeleškata duša, a sled tuj, kaćétu duma pesmata:

„Satu litánj sa izpeli,
Na idno sa se zakleli
Koj ud tuka za izséli
Sé za Bišnova da zéli.

Koj ud tuka se udtisni
Sé za Bišnova da misli...“

¹⁸⁵ Бироф – кмет (от унг.).

¹⁸⁶ От убикян – обещание (диал.).

¹⁸⁷ Пукал – бухал (диал.).

¹⁸⁸ Вайда – вероятно, сигурно (от хърв.).

Prázničníja moment s tuj dustigni du náj-gulemata visokus. Či kako ij blo nadálja, či ij imálu „koler“, či ij imálu suša, či ij blo glác i sirmašlag, či sa menuvali i háli, i grád, i bujove, satu nijé nužnu da ij spumenuvami sigá. Tuj ij istorija, kujatu drugjpac za se napiši. Sigá sled 253 gudini ud toze moment, da spumenémi sám neku hurta za dnés; još smi tuke i smi sé nija! I na tuj smi falosi¹⁸⁹, či mu krili kletvata-mulitva na nášte stári, i bulimi za tuje mestu, i bulimi za satu kujétu ij náštu, kujétu smi ji naslidli prez pukulénjitata na stotni gudini i kujétu mu diga na visučinite na idna čudesa, s kujétu se falusejmi, báš i drugjje (i za žalus gji ima i ud nášte) da ni mu prepuznávat, da ni mu cenat, negu još i mu se presmevat.

S miseljta na zafálnusta u dušite, za satu kujétu ij blo u menatotu, s učite, palni s nadežde, uprátni kantu utrešnija denj, da si spumenémi krája na pesmata:

„Bože blágusov pudeli,
Náša nárud zatemeli,
Balgarete gji uzmluži,
Da naspurat gji pumugni“.

N.G. nr. 5 /1991

Все за Бешенов да жали

Така е било дадено, че прадедите на палкените българи да се загнездят в този край на Банат, който за тях е станал, както казва песента, „земен рай“, в Стар Бешенов, в най-хубавите дни на годината, когато пуква пролетта, когато природата се събужда за нов живот с младежки надежди за добро и мир.

Било е в началото на март 1738 г., когато близо 2000 палкени българи, начело с техните водачи, кмета Боно (Добри) Ферменджин и свещеника Блажо Кристофор Мили, стъпват на обещаната земя. Тези места не приличали на „райска градина“; селото, основано още в началото на нашето хилядолетие, по време на турското владичество, било запустяло. Само тук-там са стърчали още неразруше-

¹⁸⁹ Фалос – горд (от рум.).

ните зидове на къщите на някогашните „бишновени“, а в средата – основополагащите камъни на разрушената кула, която не е имала достатъчно сила да опази несретниците от безмилостния турски ятаган. Околността е била пълна с диви, повехнали треви, които са изпълвали цялото поле. От време на време уплашен от множеството бухал изхвърквал като нечист дух от гнездото си. И сигурно понякога гарван глухо е започвал да грачи, за да изкаже своето недоволство, че тези чужди хора идват да му се месят в кралството.

Но тези, тези палкени българи, уморени, наказани и измъчени от дългия път и разкъравани от загубата на всичко, което е било тяхно и скъпо, са имали чудодейната сила да си избършат очите и да си успокоят сърцата, да се наведат над черната, мокра и студена земя, и с напукани устни да я целунат, да прошепнат по една къса молитва, която само онзи единствен момент е можел да роди у човешката душа, а след това, както казва песента:

Цялата молитва се изпели,
в едно са се заклели:
който от тук се изсели,
все за Бешенов да жали.

Който от тук се отдели,
все за Бешенов да мисли.

Празничният момент с това достига до най-голямата височина. А това, което е било после, това, че е имало холера, че е имало суша, че е било глад и сиромашия, че са преминавали хали, и град, и боеве – не е нужно всичко да споменаваме сега. Това е история, която друг път ще се напише. Сега, 253 години след това, да кажем само някоя дума за днешния ден – още сме тука и ни боли за това място, и ни боли за всичко, което е наше, което сме наследили от поколения през столетията и което ни въздига на височините на едно чудо, с което се гордеем; макар и другите (и за жалост ги има и от нашите) да не ни припознават, да не ни ценят, даже да ни си присмиват.

С благодарствена мисъл в душите за всичко, което е било в миналото, с очи, пълни с надежди, обърнати към утрешния ден, да си спомним края на песента:

Боже, дай благослов,
укрепи нашия народ,
умножи ги българите,
да станат повече им помогни.

MÁJČINA JAZIĆ

Jazika, tuje náj-skapotu blágu na čeleka, kača storénji s pámeć i s duša toze izvanrednija dár, prez kojtu miseljta se sažuvi i se predáva ud čeleć na čeleć, ij udlačin za náštu spasénj! Toj ij spásitelj na seku čeleć uddelnu i na sate hora u idno, zaštotu ima jazić na mira, ima jazić na dubrotu, ima jazić na brátstvutu. Dnés treba da si izberémi sincata jazika na mira, za da se razberémi sincata i redum, jazika na dubrotu, za da se puizcerat karvavite ráni na nárudite, jazika na brátstvutu, za da se razcafti udnovu proleć pu zemete...Tozi ij obštučeleščija jazić, prez kojtu, bizrazličnu kuja i kaće gu hurtuvat, treba da badi idno svetu važo, kujétu prebire, ujdinva horata u imetu na svetata istena, či sincata smi delve na čudésata-čelečánstvotu.

Ama ima i májčina jazić. „Jazić na tazi, kuja me-j rudila...“ kaćétu pejë Vázov. U vremeto na istorijata ij imálu bizbrojni jazici, kujatu sa se uništiti zájdnú s nárudite, iztriti ud sveta u bujove i nistréći... sám májčina jazić ij izdaržál napreć satu, májčina jazić i na belija, i na čarnija, i na žaltija, i na čarvénija čeleć. Toze jazić ij kača žuvota- či kátu májčata dáva žuvota, májčina jazić se sažuveva u seku čeleška rožba.

I ni za tuj li dumat horata na rodnotu si mestu májca? To, rodnotu mestu, prudalževa négva rod kantu saročinite na utrešnija denj i négva jazić ij spásitelj na négvite dicá.

I náša nárud jazika gu-j spasil prez dalgjite i tažćite gudini, détu sa bli udredéni za tuje pleme ud balgarsći rod. Za gudinite détu varvat pá sám jazika mož da mu upázi námu i nášte dicá. Za tuj s pubožnus da si flezimi u nášta duša, kujatu da ja pusvetimi za čarkva na tuje svetotu blágu, májčina jazić, i tám da zapálimi, s vera i mila, idno svištiće, kujétu da mu sveti i da mu ugrevá niprekasnatu, kača idin veličánstven i svet plámak. Plámak kojtu ceri, ujdinva, ujákniva, sažuveva! Da gu upázimi i ubránimi s pućitvanji i mila u seku vreme, či toze plámak ij náša život i náštu spasénji!

Майчиният език

Езикът – това най-скъпо благо на човека, като сътворен с памет и с душа този извънреден дар, през който мисълта се съживява и се предава от човек на човек, е създаден за нашето спасение. Той е спасител на всеки човек поотделно и на всички хора заедно, защото има език на мира, има език на доброто, има език на братството. Днес трябва всички да изберем езика на мира, за да се разбираме всички; езика на доброто, за да заздравеят кървавите рани на народите; езика на братството, за да разцъфне отново пролет на земята. Това е общочовешкият език, който, без значение кой и как го говори, трябва да бъде една святост, която събира, обединява хората в името на светата истина, че всички сме рожби на чудото човечество.

Ама има и майчин език. „Език на тая, дето ни роди...“, както пее Вазов. Във времето на историята е имало безброй езици, които са се изгубили заедно с народите, изтрети от света във войни и нещастия... Само майчиният език е издържал пред всичко, майчиният език и на белия, и на черния, и на жълтия, и на червения човек. Този език е като живота – така, както майката дава живот, майчиният език се съживява във всяка човешка рожба.

Нима не затова хората наричат родното си място „майка“? То, родното място, продължава рода към хоризонтите на утрешния ден и неговият език е спасител на неговите деца.

И нашия народ езикът го е спасил през дългите и тежките години, които са били отредени за това племе от българския род. За годините, които идват, пак само езикът може да ни опази нас и нашите деца. Затова с набожност да си влезем в нашата душа и да я посветим за църква на това свято благо – майчиния език, и там да запалим с вяра и любов една свещичка, която да ни свети и да ни огрява непрекъснато, като един величествен и свят пламък. Пламък, който лекува, обединява, укрепва и съживява. Да го пазим и браним с почит и обич във всяко време, защото този пламък е нашият живот и нашето спасение!

Ilá si!

Gá nekupać, te buli i pátiš
za rodnotu ti mestu skapu,
s učite zatorni da-ustáviš
u pámeć da ti dodi satu.

Ud nij sigá si taj deléku,
sveta nimilin vu razdile,
žuvel si-u vás taj mirnu, léku,
ud tám žuvota ti izvire.
Bugát si dnés, dubre ti-j, lésnu,
ni znáš za nužda, zlo ali nakáz,
no néma ništu taj čudésnu,
kaćétu gá si doš u vás.

Báš kašta hubanka da imaš,
makár i s nosce¹⁹⁰ da si palin,
dumá ti trebat, tej gji némaš,
za tuj žuvota ti-j kaharin.

U vás se-j uminalu mlogu,
gji néma više bába, deda,
puznáti sa ti sám nekolku
i ima tuka-tám dičeta...

No jábalkata, sé taj tvárna,
napreć vratáta se-j navéla,
gradinata ij bujna, žalna,
či gázdata¹⁹¹ ji se-j raznéla.

Za tuj, gá te buli, gá pátiš
za rodnotu ti mestu skapu,
učite' u saldzi da ni-udáviš...
Ilá si! Da si vidiš satu.

¹⁹⁰ Носце – пари (от хърв.).

¹⁹¹ Газда – собственик, стопанин (от хърв.).

Ела си!

Когато някога те боли и страдаш
за родното ти място скъпо,
остави под затворените си очи
в паметта ти да дойде всичко.

От него сега си така далеко,
светът немилен ви разделя,
живял си у вас тъй мирно, леко,
от там животът ти извира.

Богат си днес, добре ти е и лесно,
не знаеш нужда, зло или болка,
но няма нищо по-чудесно
от това да си дойдеш у вас.

Най-вече къща хубава да имаш,
макар и с пари да си пълен,
домът ти трябва, него го нямаш,
затова животът ти е кахърен.

У вас много нещо е преминало,
няма ги вече баба, дядо,
имаш само няколко познати
и има тук-таме дечица.

Но ябълката, все така натрупана
се е навела пред вратата,
градината е буйна, жална,
че стопаните са надалече.

Затова, когато те боли и страдаш
за родното си място скъпо,
недей да удавяш очите си в сълзи —
ела си да си видиш всичко.

„Парфюмите на трендафила“ от Павел Куков

Павел Куков е роден през 1925 г. в с. Гостиля, основано през 1890–1891 от завърнали се след Освобождението в България банатски българи. Определян като „последния певец на банатското в България“, П. Куков пише стихове на родния си диалект (банатския говор) с латиница, следвайки правописния модел на банатските българи извън граница (предимно живеещите в гр. Винга и с. Стар Бешенов, Румъния). Приживе негови произведения са публикувани единствено на страниците на бюлетина за банатските българи „Фалмис – Uveć falim!“¹⁹². Умира през 2012 г. През 2025 г. в Тимишоара, Румъния, излизат от печат избрани негови стихотворения в книгата „Духа на Гостиля“ („Duha na Gustile“), сред които е и публикуваното тук стихотворение „Парфюмите на трендафила“ (Kukov 2025: 60).

Избрана библиография

Караджова, Св. Павел Куков – последният певец на банатското в България. – В: в-к „Абагар“, 1, 2005, https://karadzhova.blogspot.com/2007/10/blog-post_7336.html.

Kukov, P. *Duha na Gustile*. Timișoara: Waldpress, 2025.

Parfumete na trandáfera

Usetil li si mirizmata na trandáferete,
I sladusta na belite krilá¹⁹³?
Nasekade za vidiš s tej načíčni zemite,
I cveć pu gradini i selá!

Menevaš ti pukraj belu krilu nacaftenu,
Zabráveš, či pud oblacite dnés žuveš,
Trandáferete arumat sa razleli,
Nebésći árum praskat seku čes!

¹⁹² Бюлетинът е достъпен онлайн на адрес <https://falmis.org/dokumenti/vestnik-falmis>.

¹⁹³ В диалекта на банатските българи *belu krilu* е наименованието на цветето лилиум.

Idnaš meneva čeleć prez pate na žuvota,
Ni srešte furt gradini ud trandáfere,
A častu pate pu tranliv pać se mota,
I trasi Slanci i cvećá iz pepele.

04.06.1946

Парфюмите на трендафила

Усетил ли си миризмата на трендафилите,
и сладостта на лилиума?
Навсякъде ще видиш с тях накичени земите
и цвят по всичките градини и села.

Минаваш ли под лилиума нацъфтял,
забравяш, че под облаци живееш ти.
Трендафилите са разлели аромат от бяло,
ухание пръскат с небесни следи.

Веднъж човек преминава от тука,
не среща все градини от трендафил.
И често по трънливи пътища се лута,
и търси слънце и цветя от пепелта.

04.06.1946 г.

Пет заупокойни молитви, записани в с. Житница

Публикуваните тук молитви дължим на любезното съдействие на г-жа Мария Станева от с. Житница, община Калояново край Пловдив. Селото е един от съвременните центрове на католицизма, със силна историческа традиция още от XVIII век. По спомени на Мария Станева нейната баба Станка и другите жени оплаквачки от селото са знаели тези молитви наизуст и не са ги чели от книги. Тази традиция вече не е запазена изцяло и днес в с. Житница се четат молитвени текстове за покойници от печатни книжни издания.

ПЕТ МОЛИТВИ¹⁹⁴

(молят се при прострян покойник или при възпоменание за починал)

1. О, най-милостиви Иисусе, молим ти се заред унаа пресвета кръу¹⁹⁵, дит си прулел у градината у Джистимене. Утърви душите на сичките верни християне, умрели у мъките на пьргаторио¹⁹⁶. Ама най-мугу онаа душъ, диту ут сичките й изуставина, та нима кой да й пумогни. Завиди я на месту твуйта слава да хвали и да пей, твуйта бизкрайна милус ду вика. Амин.

Отче наш...

2. О, най-милостиви Иисусе, молим ти се заред унаа пресвета кръу, дит си прулел, куга те кръмнишки бия с бичве и с` синджире. Утърви душите на сичките верни християне, умрели у мъките на пьргаторио. Ама най-мугу онаа душъ, диту ут сичките най-скоро има да излезе. Завиди я на место твуйта слава да хвали и да пей, твуйта бизкрайна милус ду вика. Амин.

Отче наш...

¹⁹⁴ Текстовете не се предават на съвременен български език, тъй като са написани на кирилица и са на разбираем български диалект.

¹⁹⁵ Кръу – кръв (диал.).

¹⁹⁶ Пьргаторио – чистилице (от итал.).

3. О, най-милостиви Иисусе, молим ти се заред унаа пресвета кръу, дит си прулел, гат ти турная на главътъ идин вениц ут най-остри тръни. Уттърви душите на сичките верни християне, умрели у мъките на пъргаторио. Ама най-мугу онаа душъ, диту ут сичките най-мугу уреме има да тигли. Завиди я на месту твуйта слава да хвали и да пей, твуйта бизкрайна милус ду вика. Амин.

Отче наш...

4. О, най-милостиви Иисусе, молим ти се заред унаа пресвета кръу, дит си прулел, куга те закувая с пироне на кръстът. Уттърви душите на сичките верни християне, умрели у мъките на пъргаторио. Ама най-мугу унаа душъ, дигу ут сичките й най-драга на твуйта пресвета майка. Завиди я на месту твуйта слава да хвали и да пей, твуйта бизкрайна милус ду вика. Амин.

Отче наш...

5. О, най-милустииви Иисусе, молим ти се заред унаа пресвета кръу, дит си я прулел, куга те прубодия с муздрак у гърдите. Уттърви душите на сичките верни християне, умрели у мъките на пъргаторио. Ама най-мугу унаа душъ, диту ут сичките й с най-жалновиту сърци плакала за твуйта гулема мъка. Завиди я на месту твуйта слава да хлави и да пей, твуйта бизкрайна милус ду вика. Амин.

Отче наш...

Списък на най-честите използвани съкращения

Всички библейски референции се оформят според официалното издание *Библия сиреч книгите на Свещеното писание на Ветхия и Новия Завет*. София: Издава Св. Синод на Българската църква, 1982.

Съкращения на книгохранилища

БИА – Български исторически архив в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, София

НБКМ – Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, София

BAR – Biblioteca Academiei Române, Библиотека на Румънската академия, Букурещ

Езикови съкращения

араб. – арабски

гр. – гръцки

диал. – диалектно

итал. – италиански

лат. – латински

нем. – немски

перс. – персийски

рум. – румънски

старобълг. – старобългарски

тур. – турски

унг. – унгарски

хърв. – хърватски

Използвани лексикографски източници и електронни ресурси

БЕР – *Български етимологичен речник*. Т. 1–8. София: Издателство на БАН, 1971/2017–.

РБЕ – *Речник на българския език*. Многотомна поредица на Института за български език <<https://ibl.bas.bg/rbe/>>.

РБИР – Абаджиева, М. *Ръкописният българско-италиански речник на отец Маурицио от 1845 г.* София: Симолини, 2020.

РРОДД – *Речник на редки, остарели и диалектни думи в литературата ни от XIX и XX век*. София: Издателство на БАН, 1974.

Стбр – *Старобългарски речник*. Т.1. Т.2. София: Валентин Траянов, 1999, 2009.

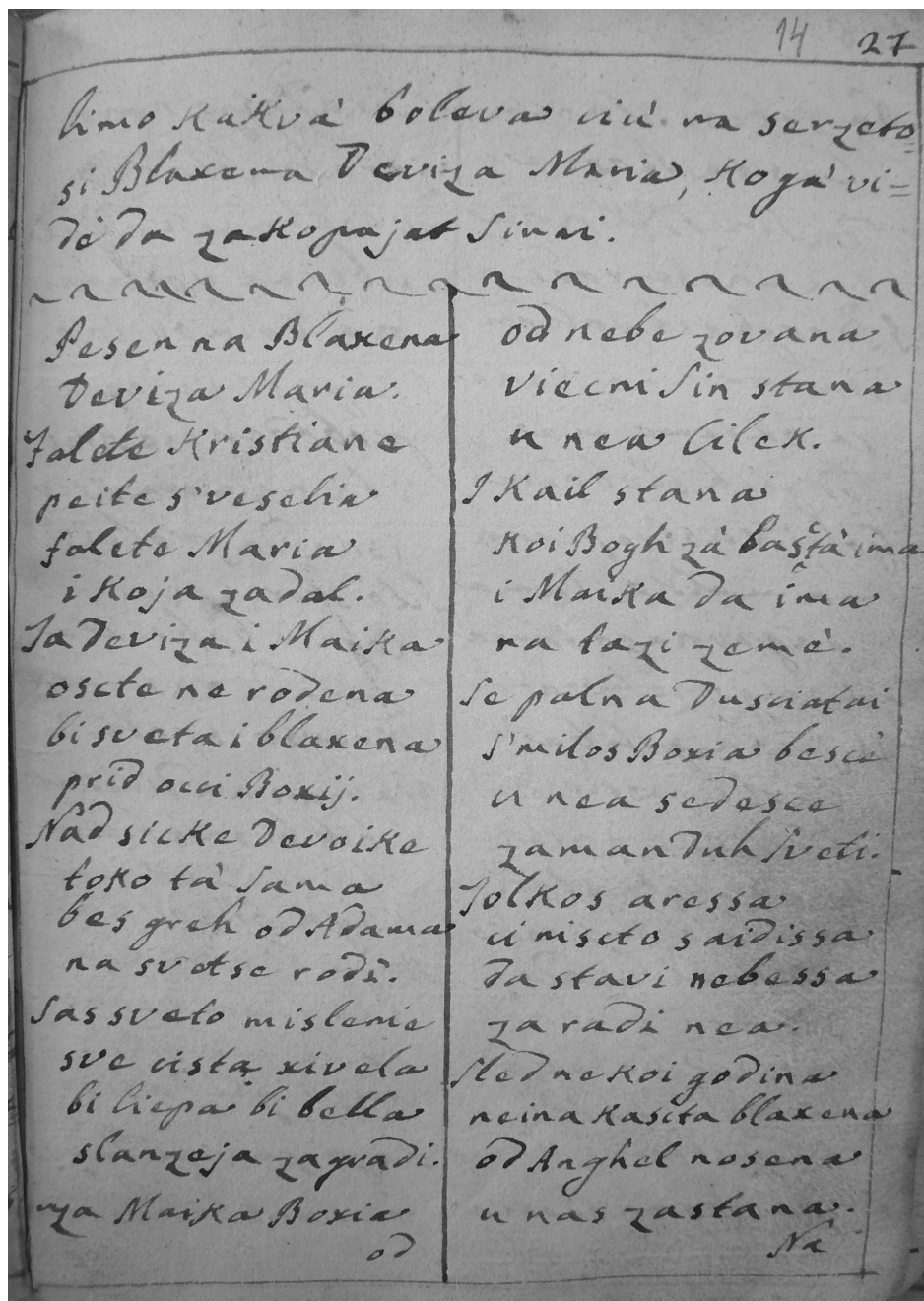
Стойков, Ст. *Лексиката на банатския говор*. София: БАН, 1968.

Grannes, A., K. Rå Hauge, H. Süleymanoğlu. *A Dictionary of Turkisms in Bulgarian*. Oslo: Novus, 2002.

Hrvatski jezični portal <<https://hjp.znanje.hr/>>.

Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika. <<http://kajkavski.hr/rjecnik/?letter=h&page=32>>.

Приложение

Началната страница на „Песен на Блажена Девиза Мария“,
 ръкопис НБКМ 778 на Петър Ковачев Царски от 1773 г.

Boxi Illukras došiel od nebe na to-
 zi svet, storil je cielek, porodil je od Bla-
 xena Deviza Maria po' Duka sve-
 toga, pati, i umre na Kras zaradi-
 nas, i na treti den vaskrasna xlv,
 i spasouden vasi de na nebe, i sedna
 na desna strana od Oza Bogha, i od
 tam dohade na sveta Missa u sveta
 konka kata kogor pravi Missa do-
 min, i na sadni den sete da dode da
 sadi siki hora, da dade na dobri-
 te Rai Nebeski, a na zlite pa kal.
 3. Da znaj osce nase, illi kakgu vi-
 kat sas drugo ime: molitva Gospo-
 dinova, zaseto' Gospodin Boogh Illu-
 krasgu zadat, i naučil.
 4. Da znaj zdrava Maria, illi kakja
 vikat sas drugo ime: molitva An-
 ghelka, zasitose rasdele na tri de-
 la, parviet del e od sveti Gabriel
 lv.

Архангел, другият од света Елизабета,
 третият од света Сиргуа.
 5^о Да знај Вероване, или како е вика-
 јат друго име: молитва Апостолика:
 за сетој за да доаѓа дванајсетте Апостоли.
 6^о Да знај десет заповеди Божи. И етој ги
 1^а Аз Јам Господин Бог ти да не-
 асе Другого Бога изван мене.
 2^а Да не земеш име Божи на испразно.
 3^а Да почиташ Праснизи.
 4^а Да почиташ Бајта и Маика.
 5^а Да не убиеш никого. 6^а Да не по-
 грабисе блудно. 7^а Да не дограбисе ништо.
 8^а Да не расечеш Крива Мартониа.
 9^а Да не покитиш Силек на својда
 жена, ни жена на својдого Силека.
 10^а Да не покитиш на својда мака, истока
 11^а Да знај Једен Јасраменти Иудејско-
 ви. И етој ги. 1^а Крштење. 2^а Кръвање.
 3^а Прицтење. 4^а Исповест. 5^а Свето маже.

3 1

Cezovase cak zadadi Gospod Svetat, i sikkite drughe
 rabote. Poglavie 1.
 Nai naprot zadadi Gospod od nisetu na beto, zemeta vo-
 data, i svetlostä. Taci zapoveda na zemeta da rodi saka-
 kvi travä, i darveta, i tago posluscia. Sled tova zadadi
 slanzeto, mesenat, i zvezdite, da svetat na zemeta. Zapo-
 veda pak dasa rodät u vodata saka kvi riba, i na zemeta
 po havata saka kva gad farkaseta, i osahatsa rodika i Gos-
 podghi blagoslovi, i reci: rastete, i vadatese, i napalnete
 moreto, i zemeta. Reci pak Gospod: iskam dasa rodati
 na zemeta saka kvi xivina, i haivane pitomni, i divi, i o-
 sahatsa rodika. Nai na setne pak reci Gospod: da storim
 Cileka na nascia pölita, da zapovedova na vibite od mo-
 reto, na gadinite od havata, i na sikkite haivane, i xivi-
 ne od zemeta. Zadadi Gospod Cileka, i turigo u jedna
 hubava bahcia palna sas hubavi darveta od saka kva
 jemise, i na suadata darvoto od xivot, i darvoto od znanie
 od dobnoto, i od zloto, i recimu Gospod: od sikkite dar-
 veta jase jemisciat, salt od darvoto od znanie od dobnoto
 i od zloto dani jadese, i ako nacak jadese, da znaisc cise-
 tesc da umvesc. Prispa pak Gospod Adama, i izvadi je-
 din cocak od ribratamu, ta napravi xenata Eva i zava-
 dia na Adama, i vanceghi. Reci togava Adam: cile
 da ostavi cilek basclä, i maika, dasa zbere'sas svo-
 ja stopaniza, i setat da badat dvama cata u ja ni ta-
 lo. Beha Adam, i Eva goli, amase ni poznavani. Na
 6. dni zadadi Gospod tozi svet, i sikkite, i tozi na svetat,

Jčesc da se maisc sas velike maki
 pak da ni spori u tvoje raki
 Jčto rabotisc na jeme ja tebe prokleta
 sčto la da razde lavni, da dava sčeta
 Da se trudisc ja hvana potrebna
 sas navalene, sas pot od tvoie
 Jas maki golemi, ja fajda drebna
 Jas navalene, sas pot od tvoje celo
 lebat da jadesc, da hvanisc tvoje telo
 Vorde ti dode vreme od mene navedeno
 Da tie telo od dusia razdeleno
 Jas to ti si od jeme prah, i pepel
 pak sčto da stanisc prah, i pepel
 Bogh ispadi Adama, i Eva od Raj telami
 i j bahcia cestita, i ostavi edin anghel
 Na vratata est bahciata da varci da
 ni uleji vekh Adam u nija

Страница от ръкопис НБКМ 780 от края на XVIII в.

18 1804 IV
1793
91
Uhtori Kistav od Turnezi, i Ciudna
rabota, detose dokaveli na Sustat,
na Paula Carschi Carcin.
Pissan na godina. 1793. ot Gospodina
Petra Carski Imperiali ot Filbe
koi xive 49 godini i umre
na 24 febrara 1795.

Заглавната страница на ръкопис НБКМ 1423 на Петър Ковачев
Царски от 1793 г.

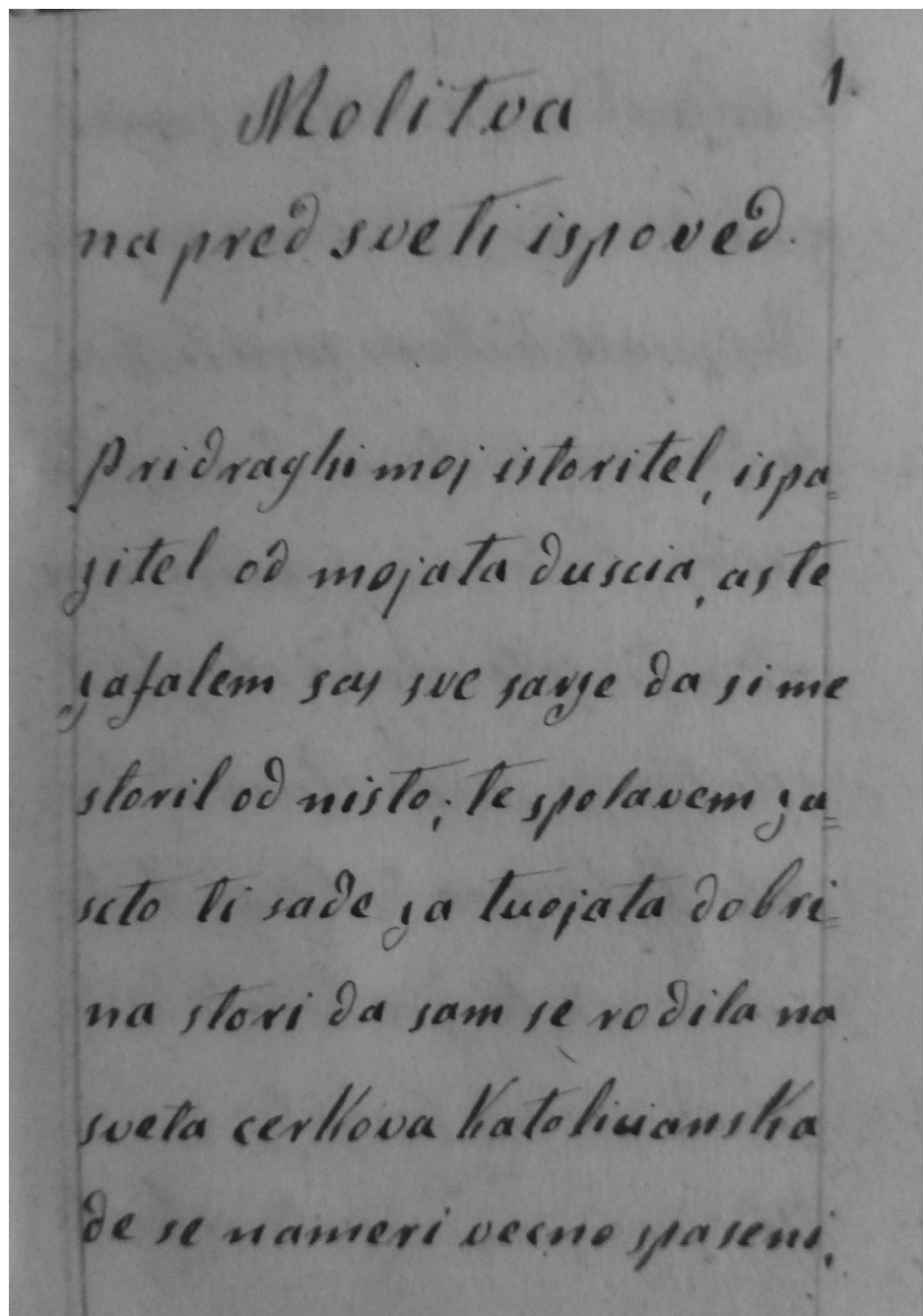

Заглавната страница на ръкопис НБКМ 1309 от XIX в.

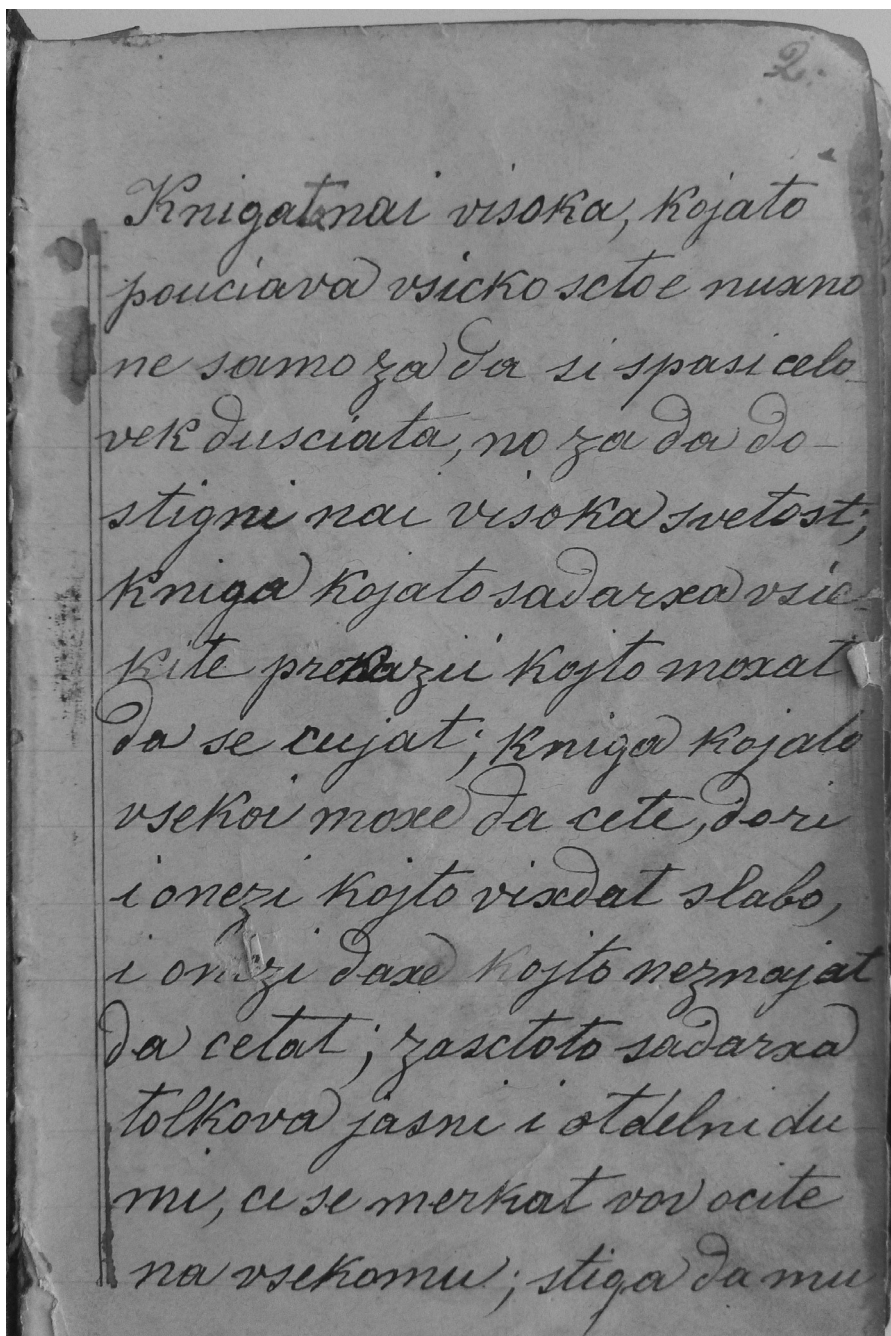
БОГОРОДИЦЕ ДЪ- ВО.

Въведение.

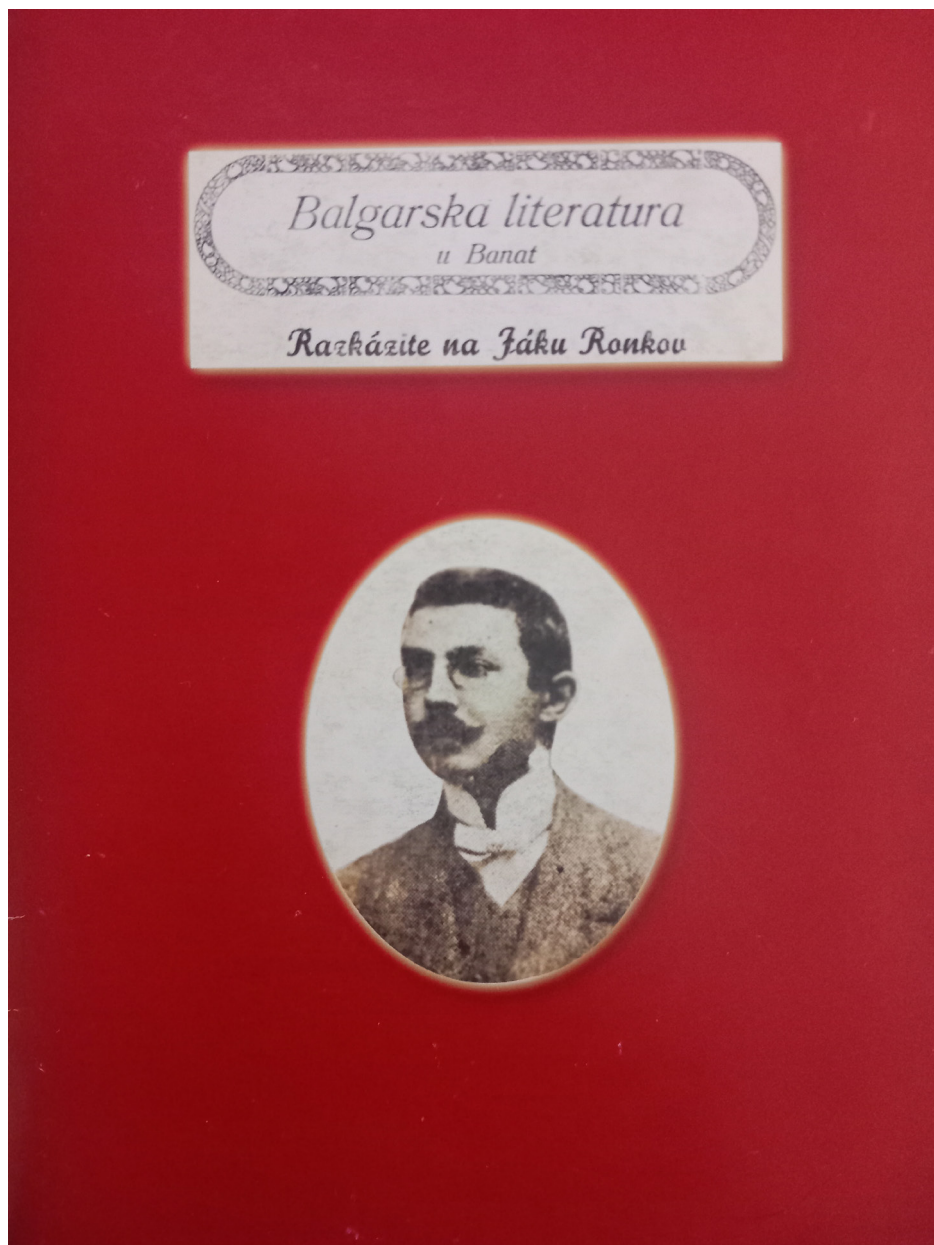
Азъ, о преловезный Читателю, подвижамъ отъ
тъ единъ мѣлъ ревности и отъ едно голѣмо
милосердіе заради нашего Българскій народа, кого
виждамъ, че отъ деѣвъ на деѣвъ гдѣже мѣлъ
пуждѣ за книги Българскы и поевенно за кни-
жѣ духовны, поспудихъ се, могаю се хрѣстиянъ
на Господа нашего Иисуса Христа, и се помош-
мъ на нашѣ мѣлъ преловези и великомѣлъ Ма-
иѣлъ Маріѣ да приведѣ мѣлъ книги, какъ е мно-
го прѣхана ней, отъ Италиански на Българ-
ски и да ѣ извадѣ попоко по бере мѣлъ по-с-
коро на вѣтъ свѣтъ за да мѣлъ единъ и
наши мѣлъ модіе да видѣмъ единъ мѣлъ ду-
ховнѣ писанѣ по языка твоѣго, и да рѣшѣ-
мъ немощѣмъ и мѣлъ се имѣмъ какъто дру-
гѣ мѣлъ модіе книги духовнѣ и политикѣ еще
то твоѣмъ се языкъ. Поение, о преловезный

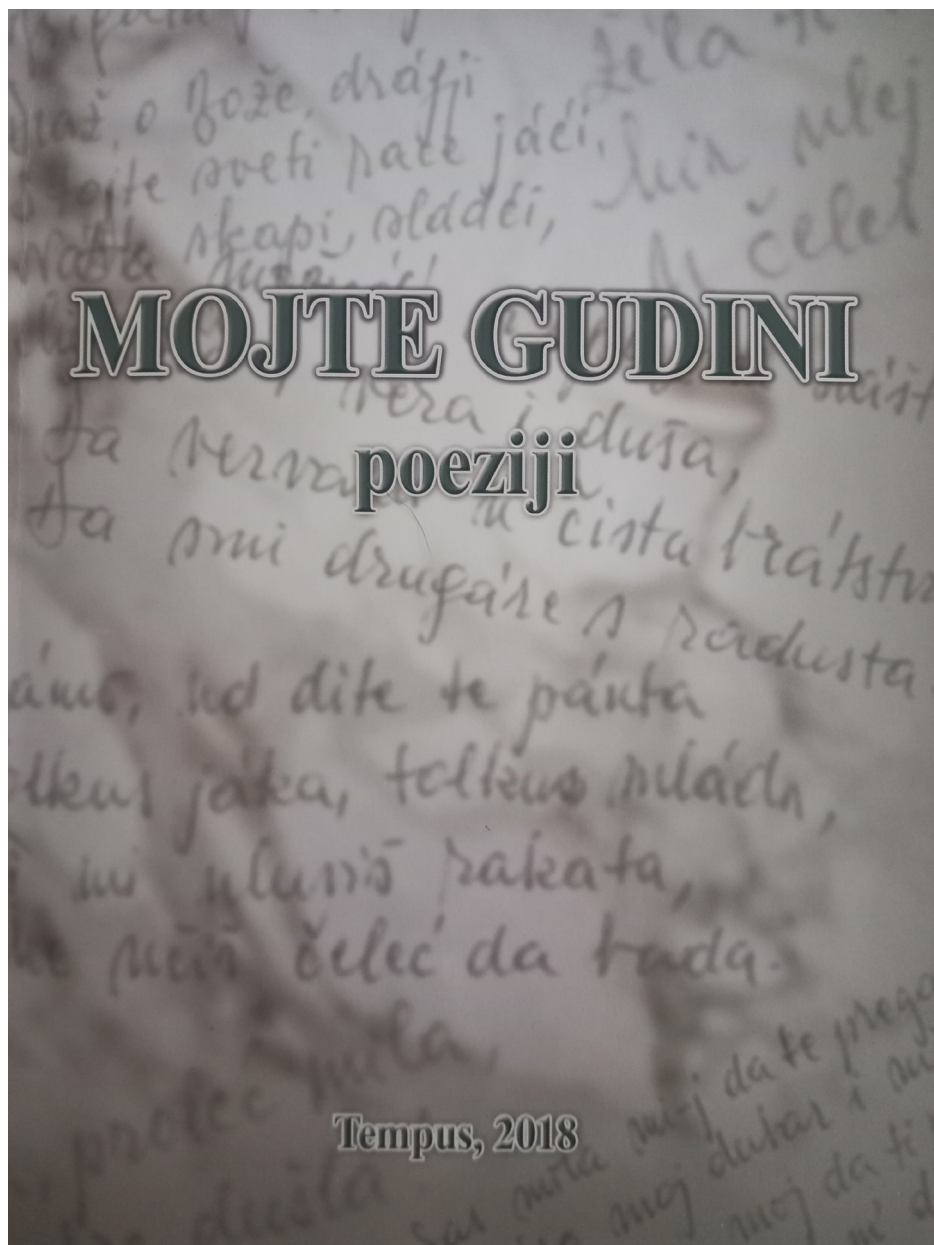
Молитвеник на отец Бенвенуто от Витербо от XIX в. от частната колекция на Иво Райков, л. 2а.

Страница от католически ръкопис от частната колекция на Иво Райков.

Разказите на Яко Ронков, корица.

„Моите години“, стихове от Гюка Гергулов, корица.

НАША ГЛАС

ORGAN NA BALGARSKOTU DRUŽSTVU UD BANÁTA

● BALGARSKA — PALČENSKA NOVINA ZA KULTURA, NAUKA I STOPANSTVO ●
 ● IZLEZVA DVA PATE U MESECA ●
 ● I. GUD., I. BROJ, ČTVARTAK, 11. JANUARA 1990 GUD. CENA : DVA LEJA, TIMISVÁR ●

Programa

NA FRONTA ZA SPAŠENIJEU NA NACIATA
 NAZNAJEN KANTU DUMUVINATA PREZ
 KOMUNIKATA NA SAVETA NA E.S.N.
 GRAZDANE I GRAZDANI,

Žvejni oči istoričeski moment. Klina Ceneasce, koju i
 dani dumnivota du prapost i bi stafilni ud na vlad. Sinota
 gram i preputavim i pobedota na kujtu se rade celota,
 naša dumnivota i plad na odavnavanju na narodnu mislu
 us sate nacionalnosti i, u paruv red, na naša čelani mladost,
 koju mu i vama, sas cenata na krovu, dostajnu nacionalnu
 vestinu. Idu izvanrednu zolavni imeti uzeti kujtu, gudi
 na red, so si tvorel u opasuv žuvota proletarstva proti
 trionstvu.

Se vstire idna nova stama u političesku i ekonomičesku
 žuvot na Romanijs.

Kaže program Fronta predlaže sledovati:

1. Da se napravi vladonju sam ud idna partija i da se
 utvrdi sam demokratski pluralistični sistem za vladonju.
2. Da se organiziraj slobodni izborjenje prez meseca aprila.
3. Da se udeli zakonodavna vlast, ispolnjenost vlasti
 slobodna vlast u darovata i do se izberet sate političeske
 anazete za idni ali naj-mogu dva manate. Niku ni mozi do
 ili vladu za cel žuvot.
4. Saveto na Fronta za Spašenijsu na Nocijsu predlaže da
 naša dumnivota da se imenuje ROMANIA.
5. Idu konitit za redakcionju na novata Konstitucija za
 pavi sa naša doma.
6. Da se restrukturira celota nacionalna ekonomija pu usno-
 valo na novi načine za rentabilnost i efikasnost. Izborjenju na
 odnamljenite birokratski metoci za centraliziranu ekonomičesku
 vladaju i da se uvide slobodnata inicijativa i kompetentnost u
 vladonju na sate ekonomičeske sektore.
5. Da se restrukturira zemeljodstvu i do se punigato mo-
 neta produkcija na zemeljodstvu. Da se zastovi unajvenju na
 selotu.
6. Da se reorganizira romunskoti obrazovnije (školsk) anajvenju
 pu ispolniti izakovanju. Pudevranjenju na strukturu na
 obrazovanju na nova demokratsko i humanistično unova.

Izborjenju na ideologičeske dogmi kujtu sa napraviti
 takuz dela na romunjskoti narod i do se uvrdit istoričeski čeloci
 vestinu, izborjenju na lažota i na izmamice i utemeljenju na
 novi načine za kompetentnost i zakonodavstvu u sate delve
 na rabote.

Da se puloti na nova vpravu vazrazidenju na nacionalnata
 kultura.

Da se vnenj prestato, radio, televizija ud rade na idna
 glajunjska familija u rade na narod.

7. Da se pučuvl pravičite i slobodništvo na nacionalnate
 manastvo i do se sigurno pučuvliti idnkvat na pravice i
 romancije.

8. Da se organizira celota dumnivnka tarupnja pu ispolniti
 neta za zaduženju, u paruv red, na sate zakonodavne mudri
 na dionimicite ud Romanijs. Za tozi oči, za turan kraj na
 eksporta na agrariziranele produte, za narodni eksporta na
 pravičite produte i za dešna predjud na pudubrevanju na
 pravičnata i svetlota na horata.

9. Sate vankovskata politika do služi za dubokomunjtu, pri-
 jelatu i mir pu sveto, za da se vadi u procesu za izgrade-
 nju na idna vladnata Europa, obata kaste na sate narodu ud
 konstanto. Za pučuvl našte internacionalni pudavranjenju na
 Romanijs i, u paruv red, uzeti svopazi na Trudota ud Vostojn.

10. Uvidjenju na idna vankovska i vatrebna politika pud-
 lota ga mudite i na interese za vazrazidenju na celeko,
 na pudubrevanju pučuvliti na pravice i slobodništvo na celeko,
 na tozi i pravu za slobodni izborjenje.

Savetju na Fronta sate tvardje hatarisanju sate da na-
 praviti delu zavisa ud odn za svanimi dionotaj stajni u
 Romanijs, za da sigurnim pobedota na demokraciju, slobodu
 našte i dostajnu na sate stvaranju na dumnivnata.

Naši podopanijsi Komititi i parvota larota na platforma-
 tagram na novja organiziran na darivnata vlast ud Ba-
 nanijs. Teze sa bi nekoiku izvodit ud Romunjskoti kantu du-
 mivnata na Saveta na Fronta za Spašenijsu na Nocijsu izpraviti
 ud Ion Iliescu u 22 decembra 1989 godina.

NÁŠTE DICÁ

NÁŠTA NUSIJA — NÁŠA ŽUVOT, NÁŠTA FALUSIJA!

Dite mujé...

Tuke u Banátu, pu tezi mesta,

Se rudi toja májca-i toja bašta.

Tuke, sám tuke u rámtotu pulje,

Ruditi si se i ti! O, dite mujé!

Sám tuka, sám tuka pu tezi mesta,

Znaš za dedu-i bába i miloj dumá...

Já váraj, váraj monče latinče,

Monče latinče, libi munčite!

Menalu li si srede hujáta,

Videli li si žarnite drenjč.

Carnite drenjč, mujete oči,

Mujete oči, žarnite drenjč.

Srećin pác!

Šećin pác polčenski, naposledu hura! Šećin
 pác da digne, da saračito na sate palčensko-balgarske
 ud Banata i ud pu sate stvar na našta milnata i
 ud neko deni, pučuvliti slobodništva dumnivnata na
 Romanijs!

Etu i stigatu učelate takavotu vreme. Šećin daj-
 pučini tamnata i radnata i bičnata saračito na
 slobodništvo, na ispolnjenata demokraciju. Celota narod
 na našta darivota turaj, nastaj ud našta
 našte uvesti na slobodničevanju ud faranotja. Nájku
 na mogat da si izmadi i bičnata saračito na pro-
 laje novnata kraj na kulture mladost, saračito vovot.
 Žalju, u paruv red se dupata da narodniti glavota,
 da si skupim rade i da udvratiti na našta
 učelate mu reku saračito red, grubnata na bičnata
 naposledu, purpudnata za svetlota, hura i slobod-
 nista na dešna delu gji žvejni.

Šmi slobodni! Ama radnata na teze balčanska
 vvestnata ni treba da mu ispre ud rabota. Šmi dajni,
 žalju sas celota narod na Romanijs, da se vstire
 i trudičivnata i idna radnata pučivnata, sekuj na
 negetu mestu, za da mozi pu počuvliti na vovniti
 žuvota u negetu narodniti pác i usarci ud na-
 dusta na slobodništvo da podniti napredničnata i
 vazrazidenju na materijalnu i kulturnu žuvot.

Pukaj obilite raboti na celota narod ud darivota,
 u kujtu našte miru, vrediti i rabotiti pol-
 čensko-balgarske zamaž na zemliti del i pudubrevaju
 latnata, diti imati pravu, ama i sveta dajnata da
 turim red i u dušnata i kulturnu žuvot na teze
 hora. Taze i idna sveta župovs diti za sate useti
 kujtu u daljotu vreme na tamnata, gjičvata sa
 usaziti u tej skupini opor, rastliti ud pukljenju na
 puklenu. Tip sa vikati da izvodit teze planotki i
 da pu predotat, ud saračito na saračito, na sate kujtu
 u tej sa tognviti za sate kujtu i našta, sa budet-
 volti ga skupčevnata, kujtu idna vreme taj i
 prečeliti, či sa uvadniti na zabaviti i unajvenju.

Kako treba da praviti t — taj se pite ditiš seku
 polčensko-balgarski. Nije bičnata našte na diti
 i svetlota na našte slobodu, vreme, nauja i kultura,
 se redovni i imati prelegota u teze nauja da si
 izvodniti našte misli, našte želja, našte želje,
 turvota. Sekuj u negetu red, sekuj kakučiti znaj i
 pukvota. Sigurno či i mozi i mozi na negetu sa
 mestu, da predstaviti sate gudu programa. Tip
 za se raditi i za se utemeliti pu idni demokratski
 poci, šleđ ga se prečeliti i puri saračito unata. Da
 fuge i našta dubo oči ud stvarnata na sekupu
 kojtu i kulture oči boi del ud glasa, vatrebni diti
 zakanji, našte malčevnata kujtu i učelate sate pol-
 čensko-balgarske.

Polčensko-balgarske, stari, mladi i oči, učelati, šleđ
 ditiš i saračito za teze glos na horviti, slobodni
 tivo! Dajnata na bičnata balčensko-balgarske i da
 čupit i da se saračito. Da čupit, či saračito vovniti
 da zaračito i u revoluciju za unajvenjanju na rade
 je narativnata da bič, kaste sa i našte vovniti na kape
 našte stvarniti, bič poci na svetlu. Pukaj, bič imati
 pravu, ama i sveta dajnata, da obadniti i da puk-
 viti či saračito sate vovniti na dumnivnata, ama
 našte saračito saračito saračito, kujtu sa našte sa
 našte misli i našte vovniti i bič treba da vovniti i
 za sate pukljenju kujtu sa slobodu.

Na počinjanju na godinu, krećemo, hura na
 geristnata revolucija proti korupciji, gjičvata sas
 celota nacija, savazati ud idniti planimati sledviti,
 pu gale na demokraciju. Neke ditiš Bag da bič
 blagovestna hura krećemo i da mu anezati hura, kaste
 i redovni da bičnati, našte poci našte nacija,
 Europa i na svetlu, hura či sa saračito za stigati
 našte našte predviti i sate stigati poci na
 svetlata Revolucija ud Romanijs. SREĆIN PÁC na
 našta naposledu hura! „Naša glas“!

Първа страница на първия брой на в-к „Наша глас“
 от 11 януари 1990 г.

Снимка от празника „Фършанги“, Стар Бешенов, Румъния, февруари 2023 г.

*Снимка от теренните проучвания в Стар Бешенов,
февруари 2023 г. (от ляво надясно: Магдалена Абаджиева,
Гюка Гергулов, Явор Иванов).*

Магдалена Абаджиева
Марияна Цибранска-Костова

ТЕКСТОВЕ
ОТ КНИЖНИНАТА НА БЪЛГАРИТЕ КАТОЛИЦИ
И БАНАТСКАТА КНИЖНИНА
Христоматия

Българска
Първо издание

Рецензенти:
Доц. д-р Ваня Мичева
Доц. д-р Кирил Кирилов

Редактори:
Доц. д-р Ваня Мичева
Д-р Светлана Караджова

Печатница на Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“
1113 София, ул. „Акад. Г. Бончев“, бл. 5
www.press.bas.bg

ISBN 978-619-245-595-8

Марияна Цибранска-Костова е професор в Секцията за история на българския език в Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ при Българската академия на науките. Завършила е френска езикова гимназия в София и специалността „Българска филология“ в Софийския университет „Св. Климент Охридски“.

Основни тематични сфери в нейните изследвания са:

славянските юридически текстове и паметници; венецианската кирилска палеотипия и дейността на първия български печатар Яков Крайков; издание и езиково описание на кирилски ръкописи; българската историческа лексикология.

Преподавала е старобългарски език в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“. Била е лектор по български език и култура в Университета Aix-Marseille във Франция. Специализирала е в Румъния, Унгария, Италия, Холандия, Словакия, САЩ и др. Понастоящем е ръководител на Секцията за история на българския език в Института за български език на БАН.

Магдалена Абаджиева е главен асистент в Секцията за история на българския език в Института за български език

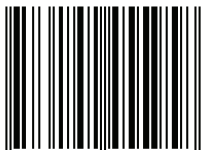
„Проф. Любомир Андрейчин“ при Българската академия на науките. Завършила е СУ „Христо Ботев“ в гр. Русе, а после и специалността „Българска филология“ в Софийския университет „Св. Климент Охридски“.

През 2017 г. защитава дисертация на тема „Павликянската книжнина от XVIII век в историята на българския език“.

Автор е монографиите

„Ръкописният българско-италиански речник на отец Маурицио от 1845 г.“ (2020 г.) и „Книжнината на българите католици от XIX век и банатската книжнина“ (2024 г.). Специализирала е в Италия, владее италиански и английски език.

ISBN 9786192455958

9 786192 455958